سەفەری
ڕەش

((کۆژانی دەربەدەری و ئاوارەییە))

هەواڵنامەی کتێب

ئیسماعیل تەنیا

هەولێر ٢٠٠٢

هەواڵنامەی کتێب

* سەفەری ڕەش ((کۆژانی دەربەدەری و ئاوارەیی‌یە))

* ئیسماعیل تەنیا

* کۆمپیوتەری دەریا

* چاپخانەی (( ))

* تیراژ: (٥٠٠) دانە

* چاپی یەکەم

* ژمارەی سپاردن بەکتێبخانەی نیشتمانی ( ) ساڵی ٢٠٠٢

پێشکەشە بە:

- دایکی خۆشەویستم ((فاتیمە عەبدوڵڵا گۆمەشینی))
- (ژۆڤان)ی کچم و (بارۆڤ)ی کوڕم

هەوشامەی کتێب

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکی

سەفەر کردن، بۆتە بەشێك لەژیانی ڕۆژانەی تاکی کورد، چەندان گیروگرفت و ئاریشەی کۆمەلایەتی لیٚ کەوتۆتەوە. . . ئەگەر لەساڵەکانی بەرایی ئەم لێشاوەدا، بەشێوەیەکی زەق و بەرچاو، باسی لێوە نەکرابیٚ، ئەوا ئەمڕۆ، لەکوردستان دا، لێپرسراوو دەزگا حکومیو حزبیو ئیداری‌یەکان بەڕاگەیاندنەکانیشەوە، سەرقاڵی باسکردن و لێکۆڵینەوەی ئەم دیاردەیەن.

دیاردەکە، ناکریٚ پشت گویٚ بخریٚو بەهەند هەڵنەگیریٚ.. . هەر لەم ڕوانگەیەوەش، من وەك تاکێکی کوردو کوردێکی کۆچبەر تالاوو کۆژانی ئەم سەفەرەم چەشتووەو لەم ڕێگایەش دەیان دیاردەی پۆزەتیف و نێگەتیفم بینیووە.. . لەسەرەتای سەفەرەکەشمەوە، زانیاریو ڕووداوە گرنگەکانم یاداشت کردووەو نیازی ئەوەم هەبووە لەڕۆژگارێکدا بلاویان

هەواڵنامەی کتێب

بکەمەوە.. . پاش قوڵبوونەوەو ڕۆچوون بەناخی ئەم بابەتەدا، دەیان سەرچاوەو بەڵگەنامەم، بۆ تۆکمە کردن و پشت ڕاست کردنی باسەکەم پەیدا کردووەو سوودم لێ بینیوون و وەك سەرچاوە بەکارم هێناون.

هەندێك لەبەشەکانی ئەم کتێبە، بەکورتی، لەچەند گۆڤارو ڕۆژنامەیەکی وڵات و دەرەوەدا، بڵاوم کردوونەتەوە، ئەمڕۆش، پاش فراوانکردن و بەدواداچوونی زێتر، دووبارە بڵاویان دەکەمەوە.

وەنەبێت ئەم کارەی من، تاکە کار بێت، لەبواری کۆچ و سەفەردا.. . بەپێی ئەو زانیارییانەی لەبەردەستمدان، چەند برایەکی تر لەم باسە دواون و بابەتیان بڵاوکردۆتەوە، جا چ وەك ووتاری ناو گۆڤارو ڕۆژنامەکان، یان لەدووتوێی کتێب دا بوو بێت.. . کە گرنگترینیان ئەم دوو کتێبەن:-

١-کۆچ و سەفەر، ئاسۆ جەبار، سلێمانی، ٢٠٠٠.

٢-دیاردەگەرایی تاراوگە (لێکۆڵینەوەیەکە لەژیانی پەنابەران)، ڕێبوار سیوەیلی، ستۆکهۆڵم.

کتێبەکەی یەکەمم دیووەو وەك سەرچاوەش، لە زۆر شوێندا سوودم لێ بینیووەو ئاماژەم پێ کردووە. بەڵام ئەوەی کاك (ڕێبوار)م نەبینیووەو تەنها وەك ناوونیشان، لەدوالاپەڕەی (کتێبی نالی- ڕێبوار سیوەیلی)م خوێندۆتەوە.

هەڵبەتە، لە هەر باس و لێکۆڵینەوەیەکیشدا، سەرنج و بۆچوونی جیا جیا دەخرێنە ڕوو، مەرج نییە کاك (ئاسۆو ڕێبوار) ئەم کارەیان کردووە،

هەواڵنامەی کتێب

ئیدی نابێ کەسی تر تخوونی ئەم باسە بکەوێت.. . بەبەراوورد کردنیش، بابەت و بۆچوون و سەرنجەکانی، هەریەکێك، لەمن و کاك (ئاسۆ)، لەیەکتر جیاوازن و ئەو دیاردەیەش، ئەوەندە دەهێنێ، زێتری لەسەر بگوترێو بنووسرێو ڕێگا چارەی گونجاوی بۆ بدۆزرێتەوە.

من، بابەت و ناونیشانەکانی ناو کتێبەکەم لەیەکتر جودا کردوونەتەوەو هەوڵم داوە، بەپێی پێویست لەسەریان بدوێم. . .

لەبەراییدا، زۆر بەکورتی، لەسەر ڕەنگدانەوەی کۆچ و سەفەر لەژیانی پێغەمبەران و شارستانیەتەکان و سەرکردەی بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان و گەلانی دنیاو هزرمەندان دواوم. لەقۆناغەکانی کۆچکردنیشدا، هەوڵم داوە، ناوبڕەیەك بۆ لێشاوی کۆچ دروست بکەم، زێتریش جەختم لەسەر سەدەی رابردوو –سەدەی بیستەم- کردۆتەوەو کردوومەتە پێنج قۆناغ.. . بەفراوانیش لەسەر هۆیەکانی سەفەر دواوم و بۆ شوێنی پێویست سەرچاوەی جۆر بەجۆرم بەکارهێناوە. هۆکارەکانم لەم خاڵانەدا پۆلین کردووە:-

أ- ڕامیاری: وەك" شەڕی درێژخایەنی ڕژێم دژ بەکورد، نەبوونی ئاسایش و ئاسوودەیی، پیلانە تیرۆریستییەکانی ڕژێم، پێشێل کردنی سنوورەکانی کوردستان (هەرێم) لەلایەن داگیرکەرانەوە، شەڕی ناوخۆو پێشێلکردنەکانی مافی مرۆڤ، کۆڕەو.

ب- ئابووری، وەك" دابەزینی نرخی دراوی عێراقی، نەبوونی کار،

هەواڵنامەی کتێب

گەمارۆی ئابووری، کەمی موچەو گرانـی شـت و مـەك، خۆشـگوزەرانیو دابینکردنی ژیانی دوارۆژ.

جـ- کۆمەڵایەتی، وەك:- تیرۆر کردنـی ژنـان، نـەبوونی ئـازادی تاکـە کەسی، چاولێکەری، نەبوونی شوێنی کات بەسەربردن، بێکاری، بـەرتیل و واسیتەکاری لەدام و دەزگا حکومییەکانی هەرێم، بڵاوبوونەوەی جۆرەها نەخۆشـی، داوەت کـردن، چەوسـاندنەوەی کۆمەڵایـەتی، دەزگاکـانی ڕاگەیاندن، گۆرانیبێژەکانی دەرەوە.. .

لەسەرە باسێکی تردا، هەوڵم داوە، لایەنە بـاش و خراپـەکانی کـۆچ و سەفەر لەیەکتر جیا بکەمەوەو ڕەنگدانەوەی هەر لایەنێکیان لەسەر ژیـانی کۆمەڵگای کوردەواریـدا دیـاری بکـەم. ڕێگاکـانی سەفەریـشم، بـەپێی تاقیکردنەوەی خۆم و ئەو خەڵکە زۆرەی دەرەوە، کردۆتە چـەند بەشـێکی وەك: (ڕێگـای قاچـاغ، ڕێگـای ڕەسمـی، ڕێگـای دەریـا). لـە هـەر بەشێکیشیاندا، بەچەند خاڵێکی جیا جیـا باسـم لـەم ڕێگایانـە کـردووەو سنوورەکانم دیاری کردوون.

لەباسێکی تردا، باسی ڕۆڵـی ئـەو خەڵکـەی دەرەوەم کـردووە، چ وەك لەشکرێکی ئابووری بۆ بەهێزکردن و دابین کردنـی ژیـانێکی ئاسـوودە بـۆ خەڵکی کوردستان، یان وەك کاریگەرییان لەسەر سەنتەرەکانی بڕیاردان و بەقازانج شکانەوە، بۆ بەرژەوەندی نەتـەوەی کـورد.. . جگـە لەمانـەش، لەڕێگای دامەزرانـدنی کـۆڕو کۆمەڵـەو دەزگاکانـدا، کاریگـەری ئـەوانم

دەستنیشان کردووە. هەروەها بەهێنانەوەی چەند نموونەیەك، لەگۆرانی هاوچەرخی کوردیو زنجیرە تەمسیلیو کورتە فلیمێك، ڕەنگدانەوەی ئەم دیاردەیەم لەسەر ئەم چمکەی ژیانی نەتەوەی کورد، لەم قۆناغەدا، دیاری کردووە.

چەند سەرە باسێکی تریش، دوورو نزیك، پەیوەندییان بەم بابەتەوە هەیەو لەئەنجامی ئەو سەفەرەدا لەدایك بوون. وەك“ دیاردەی ڕەگەزپەرستی لەئەورووپادا، باری ژنان و خێزان، کوردە پەراگەندەکانی دونیا، تورك لە چ ڕوانگەیەکەوە سەیرمان دەکەن، هەندێك ووشەی هاوبەش لەنێوان زمانەکاندا، سەربردەی سەفەرەکەی (سەمیر غەریب سەمیر).

بۆ هەر سەرە باس و ناونیشانێك، هەولّم داوە نموونەی زیندوو، سەرچاوەی دروست بەکار بهێنم.. ناوەڕۆکی بابەتەکانیش، پەیوەندیەکی بەهێزو پتەویان بەژیانی خەلّکی ئاوارەو پەناهەندەوە هەیە، بۆیە ناکرێ فەرامۆش بکرێن.. .

سەربردەی سەفەرەکەی (سەمیر غەریب سەمیر)یش، یەکێکە لەو سەربردە زیندوانەو، کۆژانی سەدان هەزار کوردی کۆچبەرە.. . وەك نموونەیەکی واقیعی، زۆر بەڕوونیو ڕاشکاوی، باسی یەکێك لەڕێگاکانی دەرچوون لە (ئەلف)ەوە تا (یێ)، دەکات و بۆ دەرس و پەند وەرگرتن، خستوومەتە ناواخنی کتێبەکە.. .

هەولێرنامەی کێبز

لەکۆتاییشدا، پەراوێزەکانم ڕیزبەند کردووەو دواتر بەشێوەیەکی سەربەخۆ، سەرچاوەکانم تۆمار کردوون..

بۆیەش سەفەرەکەم، بە (سەفەری ڕەش) ناوزەد کردووە، چونکە“-

١-لەڕێگای ئەم سەفەرە قەدەر ئامێزەو چارەنووس ووندا، سەدان کەس گیانی خۆیان وون کردووەو بوونەتە قوربانی ڕێگای هات و نەهات.

٢-ئەزموونی خۆم لەم سەفەرەدا، ئەزموونێکی ڕەش و پڕ لەزیان و ماندوو بوون بووە.. .

٣-مادام ئەم سەفەرە گیان بەخشینی تێدایە، ئەم گیان بەخشینەش بەهیچ قازانجێك، قەرەبوو ناکرێتەوە.

لەدواجاریشدا، هیوادارم، خوێنەری وورياو بەدیقەت، بابەتەکە هەڵسەنگێنن و ئەو بۆچوونانەی لەئەنجامی خوێندنەوەدا، لەلایان دروست دەبێت، بە ڕاشکاوی بڵاوی بکەنەوە..

لەپێشەکیشدا، من مەمنوونیانم .. .

هەواڵنامەی کتێب

ئیسماعیل تەنیا

حوزەیرانی ٢٠٠٢ - ئەڵمانیا

سەرەتایەك . . .
بۆ دیاردەی كۆچ و سەفەر

سەفەر كردن و سەر هەڵگرتن، لەشوێنێكەوە بۆ شوێنێكیتر، لەپێناو خۆش گوزەرانیو درێژەدان بەژیان، دیاردەیەكی بەرچاوو تایبەتە بە ژیانی هەموو گیانلەبەرانی سەر زەمین.. دەتوانم بڵێم، لەگەڵ پەیدا بوونی ژیان لەسەر گۆی زەوی، ئەو دیاردەیەش سەری هەڵداوە. باڵندەكان، لەگەڵ گۆڕانی كەش و هەواو ساردیو گەرمی لەشوێنێكەوە بۆ شوێنێكی تر، كۆچ دەكەن و هەندێكیان بە باڵندە كۆچكەرەكان، بەناوبانگن.. . زۆر لەئاژەڵ و گیانلەبەری كێویش، بۆ ڕاهاتن لەگەڵ كەش و شێوەی بەرزیو نزمی زەوی لەوارێكەوە بۆ وارێكی تر كۆچ دەكەن.. . زۆر جارانیش، ئەو ئاژەڵە كێوییانە، بەهۆی ڕاوكردن و تەق و تۆق و هەڵگیرساندنی شەڕ لەدەڤەرەكەیان، بەبێ ویستی خۆیان شوێنەكانیان چۆڵ دەكەن و بەرەو هەوارێكی تر ڕەو دەكەن.. .

مرۆڤیش، لەوەتەی پێی ناوەتە سەر ئەو زەوییە پڕ لەئاشووبە، تووشی ڕاگواستن و گێرمەو كێشەی كۆچ و سەفەر بۆتەوە.. . بڵاوبوونەوەی شارستانیەتەكان و فراوان بوونی قەڵەم ڕەوەكانیان، دیاردەی كۆچ و سەفەری لەگەڵ خۆیدا هێناوە. هەموو ئیمپراتۆریەتەكان، بەهۆی داگیركردن و نیشتەجێ

کردنـی خـەڵکێکی ڕاگـوێزراو، لەشـوێنێکەوە بـۆ شـوێنێکی تـر، درێـژەیان بەفەرمانڕەوایەتی خۆیان داوە.

مێژووی ئایینە کۆنـەکان و پێغەمبـەرانیش، بـەدەر نیـیە لـەم دیاردەیـە. حەزرەتی موسا، لەبڵاوکردنەوەی ئایینەکەیدا، بەربەرەکانیـەکی زۆر کـراوە.. . هەر بۆیە، کاتێك ((فیرعەون)) تاو بۆ (موسا) دەهێنێـو ناچـاری کۆچـکردنی دەکات، موسا بەخۆیو بەشەش سەد هەزار کـەس، لـەژن و پیـاوو منداڵـەوە، میسر بەجێ دەهـێڵن و لـەدەریای سـوور دەپەڕنـەوەو بـەهۆی گۆچـانەکەیەوە دەبێتە خاوەن موعجیزە. هەروەها پێغەمبەران، یوسف و سلێمان و زەردەشـت و.. .. هەر بەکۆچکردن، توانیوویانە، پەیامەکانیان، بڵاوبکەنەوە.

پێغەمبەری ئیسلامیش، (محەمەد - د.خ) کاتێك دەیەوێت ئـایینی ئیـسلام بڵاوبکاتەوە، لەلایەن ئەهلی قورەیشەوە تووشی ئەشکەنجەدان و گاڵتە پێکـردن و بەربەرەکانی دەبێتەوە. بۆیە بەناچـاری شـوێنی لـەدایکبوونی خـۆی، شـاری (مەککە) جێدەهێڵێو بـەرەو شـاری (مەدینـە) کـۆچ دەکـات. ئـەو کۆچـەی (محەمەد - د.خ)، گۆڕانێکی گەورەی لـەژیانی نەتـەوەی عـەرەب و ئیـسلامدا، دروست کردو، لەو ڕۆژەوە، مێژووی کۆچی (تـأریخ هجـری) هاتـە نـاو نـاوان و بـووە مێـژوو. هـەروەها جوولەکـەکان، لەسـەردەمی بابلیەکانـدا، پـەنجا هەزارێکیان، بەگەشتێکی درێژخایەن و پـڕ لەمەینـەتی، بابلیـان جێهێـشت و چوونە شاری (قودس). سـەلاحەدینی ئـەیوبی، بـەهۆی کـۆچ و شـەڕەکانیەوە، لاپەڕەیەکی بەرچاوی لەمێـژووی ئیـسلام و دنیـادا تۆمـار کـردووە. هـەروەها گەلانی ئیسپانیاو ئینگلیزو ئەڵمانیاو تورکە عوسمانییەکان، بـەهۆی کۆچـەوە، بوونەتە خاوەن شارستانیو کیانی سەربەخۆ.

کـۆچ و سـەفەر، ڕۆڵێکـی مـەزنی بینیـووە، لـەناودەرکردن و بڵاوبوونـەوەی شوهرەتی نـاوداران و سـەرکردەی بزووتنـەوە ڕزگاریخوازەکانـدا.. . مـارکس و

هەواڵنامەی کتێب

نەهرۆو غاندیو گیڤاراو دیگۆل و.. . بەهۆی درێژەدان بەخەبات و جێ گۆڕکێ، پەیامەکانیان بڵاو کردۆتەوەو چوونەتە ناو لاپەڕەکانی مێژوو. هەروەها لەبواری فیکرو رامانیشدا، جێگۆڕکێو سەرهەڵگرتن، جێ پەنجەی تەواوی دیارە، بەسەر داهێنانەکانی هۆمیرۆس و ئەفلاتون و ئەرستۆو جان جاك رۆسۆو هۆگۆو بۆدلێرو رامبۆو لەئەدەبیانی عەرەبیشدا، شاعیرانی وەك" (إيليا أبو ماضي و جبران خليل و میخائیل نعيم) بەهۆی سەفەرەکانیانەوە بە (شعراء المهجر) ناویان دەرکرد.

هەروەها زۆربەی هەرە زۆری گەڕیدەو رۆژهەڵاتناسەکان، بەهۆی کۆچ و سەفەرکردنیان توانیوویانە، زانیاری تەواو لەسەر گەلانی رۆژهەڵات و داب و نەریت و جوگرافیای وڵاتەکانیان بڵاوبکەنەوەو بوونەتە (حەڵقەیەکی وەصل) لەنێوان نەتەوەو کولتووورە جیاوازەکاندا.

لەمێژووی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردیشدا، کۆچ و سەفەر، کاڵایەکەو بەباڵای زۆربەی هەرە زۆری سەرهەڵدان و بزووتنەوەکاندا براوە. (بارزانی نەمر)، بەهۆی کۆچەکەی بۆ سۆڤیەت، دەنگ و سەدای کوردی زێتر بەدنیا ناساند. لەمێژووی رۆژنامەگەریو ئەدەبیانی کوردیشدا، یەکەم رۆژنامە (کوردستان ٢٢/٤/١٨٩٨)، هەر لەپەراوێزی ئاوارەییەوە لەدایك بوو و بووە سەرەتایەك بۆ (مێژووی رۆژنامەگەریی کوردی).

کۆچەکەی (نالی)و (حاجی قادر)یش، نەخشی دیاریان هەیە لەسەر شیعرەکانیاندا.. . لەمێژووی نوێو تازەشدا، شاعیری گەورەو هاوچەرخی کورد (شێرکۆ بێکەس)، زۆربەی چامە درێژەکانی، لەدەرەوە لەدایك بووینەو کۆژانی ئاوارەییو دووره وڵاتیان پێوە دیارە.. .

بەکورتیو بەکوردی، کۆچ و سەفەر، دیاردەیەکی مێژوو کردەو کاریگەریو رەنگرێژی تەواوی هەیە لەسەر ژیان و، ناتوانین باسی لێوە نەکەین و بیخەینە پەراوێزەوە.

قۆناغەكانی كۆچكردن

هەواڵنامەی كتێب

نەتەوەی كورد، لەبەر ئەوەی خاوەن دەوڵەتێكی دان پیانراو نەبووە، لەلایەن داگیركەرانەوە، لەهەموو قۆناغە جۆر بەجۆرەكانی ژیانیدا، تووشی كوێرەوەریو دەربەدەر كردن و ڕاگواستن بووە.. . ئەگەر سەیری مێژووەكەی بكەین، لەهیچ قۆناغێكدا، ئارامیو ئاسوودەیی بەخۆیەوە نەدیووە. جا لەبەر ئەوە، زۆر زەحمەت و ئەستەمە بێین و قۆناغەكانی كۆچی كوردان دەستنیشان بكەین. بەبۆچوونی من، ئەوەی تائێستاكە ئەنجامدراوەو دەستنیشان كراوە، جگە لە بۆچوونی تایبەتیو تۆمار كردنی بەشێك لەكوێرەوەرییەكان، شتێكی تر نییە. ئەگەر، ئێمە تەنها لەسەدەی بیستەمەوە دەست پێ بكەین، ڕوو بەڕووی دەیان ڕووداوی بەزۆر كۆچپێكردن و ڕاگوێزان و ئاوارە بوون دەبینەوە.. .

لەسەروبەندی كزبوون و داتەپینی، ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا، بەتایبەتیش لەسەرەتای بیستەكانی سەدەی بیستەمدا، بەسەدان كورد، لەخاكی باب و

باپیرانیـان، لەکوردسـتانی بـاکووردا، بـەهۆی زەبـرو زەنـگ و توونـدو تیـژی داگیرکەرانی تورکەوە، زێدی خۆیان جێهێشت و ڕوویان لەوڵاتی لوبنان کرد.. . پاش هەڵگیرسان و خامۆش کردنی شۆڕشی (شێخ سـەعیدی پـیران)یـش، دام و دەزگای ڕژێمی (ئەتاتورك) بەدڕندانەترین شێوە کەوتـە گیـانی شۆڕشـگێڕان و قەتل و عام کردنیان.. . بۆیە بەشێکی زۆری خەڵکـە ڕاپەڕیوەکـەی دیاربـەکرو دەوروبەری، بەناچاریو بەکۆمەڵ، بەرەو لوبنان کۆچیان کرد[1].

لەکوردسـتانی باشووریـشدا، (پـاش یەکـەم ڕاپـەڕینی بـارزان "١٩٣١-١٩٣٢ز"، شێخ ئەحمەدی بارزان و مەلا مستەفاو هەموو خزم و خێزانیان هـەتا ساڵی ١٩٤٠ی زایینی بەدوورخراوەیی لەناسـریە مابوونـەوەو دواتـر بـۆ شـاری سلێمانی ڕاگوێزران)[2].

هەروەها کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش، بێ بەری نەبووە، لەبەرخودان و ڕاپـەڕین و تێکۆشان، لەبەرامبەر ئەوەشدا، ڕژێمـی شاهەنـشاهی (حەمـە ڕەزا شـا)، بەتوونترین شێوە، بەرەنگاری ئەم ڕاپەڕینانە بۆتـەوەو هەرچی لەدەسـتی هـاتبێ کردوویەتی، بۆ خامۆش کردنـی خـەڵکی ڕاپـەڕیو.. . یـەکێك لـەو سیاسـەتە چەپەڵانەی کە پەیڕەوی دەکرد، سیاسەتی دەربەدەر کردن و پـەرش و بڵاوکردنـی کوردەکان بوو لەزێدو مەفتەنی خۆیان.

ڕەزا شـا، (لەرێبەنـدانی ١٣١٦ هەتاویـدا-١٩٣٧زایینـی-ئیدارەیـەکی بـەناوی "سـازمان پـرورش افکـار" دامەزرانـد. لـەپێڕەو کردنـی سیاسـەتی شۆوێنیستانەیدا دەیان هەزار کوردی لەکوردسـتان هەڵقەنـد، لەمازەنـدەران و خوراسان و ناوەندی ئێرانێ پەستاوتن، بەئەنقەسـت تورکـەکانی لـەجێی ئـەوان دانا، بەو کارە لەنێوان دوو نەتـەوەی دراوسـێ ئـاگری دژایـەتی قـەومی خـۆش کرد)[3].

دووباره لەکوردستانی باشووردا، بارزانییەکان، دەستیان کردەوە ڕاپەڕین و تێکۆشان دژی پاشایەتی ئەو سەردەم.. . لەکاتێکدا، بەریتانیا سەرقاڵی شەڕی دووەمی جیهانی بوو، بارزانییەکان، سەرکەوتنی گەورە گەورەیان بەدەست هێنابوو. توانیبوویان، ناوچەی بارزان و دەوروبەری لەدام و دەزگای حکومی پاك بکەنەوە.. . بەڵام، پاش کۆتایی هاتنی جەنگ و، دەست بەتاڵ بوونی بەریتانیا، بەچەك و فڕۆکەو پسپۆڕی سەربازی دووباره کەوتەوە یارمەتی دانی ڕژێمی پاشایەتی عێراق و تەنگی بەڕاپەڕینەکە هەڵچنی. بۆیە بارزانییەکان، کە ژمارەیان نزیکەی بیست هەزارێك دەبوو، بەگەورەو بچووك و ژن و منداڵەوە لە ١١/١٠/١٩٤٥دا، بەرەو کوردستانی ڕۆژهەڵات کۆچیان کردو لەوێ گیرسانەوە. چەکدارەکانیان، بەسەرکردایەتی بارزانی کەوتنە کۆمەك و یارمەتی دانی کۆماری مهابادو، ڕۆڵێکی بەرچاویان بینی، لەپاراستن و بەرەو پێش بردنی کۆماری مهاباددا. پاش ڕوخانی کۆماری مهابادیش، بارزانییەکان، بوونە دوو بەش. بەشێکیان، ژن و منداڵ و پیرو پەککەوتەو بەساڵداچووەکان، گەڕانەوە عێراق و، لەلایەن ڕژێمی پاشایەتییەوە لەسەرتاسەری کوردستاندا، هەر دوو سێ خێزان و لەدێیەکیان نیشتەجێو پەرش و بڵاوکردن.. . ئەوانەی تریش، کە ژمارەیان (٥٠٢) کەس بوو، بەسەرکردایەتی (بارزانی نەمر)، لەناوەڕاستی ساڵی ١٩٤٧دا بەرەو سۆڤیەت کۆچیان کرد. بەبۆچوونی من، لەسەدەی بیستەمدا، ئەوە یەکەمین کۆچی بەکۆمەڵی کوردانە بەرەو هەندەران و ئەورووپا. لەوە بەدواوە، دەتوانین بەشێوەیەکی ڕوونتر، دەستنیشانی قۆناغەکانی کۆچی کوردان بەرەو هەندەران بکەین، کە لەم خاڵانەی خوارەوەدا خۆیان دەنوێنن.

١-ساڵانی ١٩٥٨-١٩٦٠: لەم یەك دوو ساڵەدا، پاش ڕوخاندنی ڕژێمی

پاشایەتی لەعێراقدا، دەرگای سەفەر ئاوەڵا کرا بەتایبەتیش بۆ خوێندن. بەشێکی ئەو خەڵکە کۆچکردووە، بەنیازی تەواو کردنی خوێندنی باڵا، ڕوویان لەیەکێتی سۆڤیەت و وڵاتانی ئەوروپا کرد.. . پاش تەواو کردنی خوێندن، هەندێکیان گەڕانەوە وڵات و ئەوانی تریش لەوێ مانەوە.

٢ -لەساڵانی ١٩٦١ -١٩٧٠: پاش هەڵوێست گۆڕینی (عەبدولکەریم قاسم) بەرامبەر بەداخوازیەکانی گەلی کوردو هەڵگیرساندنی شۆڕشی چەکداری ئەیلول لەساڵی ١٩٦١دا، دواتر هاتنە سەر کاری بەعسیە نەتەوە پەرستەکان.. .. ژیانێکی نائاسایی لەکوردستاندا خولقا، کە بووە هۆی سووتاندنی سەدان گوندو ئاوارە بوونی خەڵك و کوشتنی بەکۆمەڵ و تاڵان و تەعریب و سوتماك کردنی کوردستان، لەلایەن حەرەس قەومیەکانەوە. ئەم وەزعە، ناوە ناوە کەمێك ئارام دەبۆوە، جار ناجاریش تاوی دەسەند.. . لەم حەدو سەدەشدا، خەڵکێکی تر، بۆ پاراستنی گیان و، دابین کردنی ژیانێکی ئاسایی، ڕوویان لەهەندەران کرد. هەر لەم کاتەشدا، لەکوردستانی ڕۆژهەلات دا، شۆڕشی چەکداری لەساڵی ١٩٦٨دا هەڵگیرساو بارەکەی ئەوێش زێتر نائارام بوو.. . ڕژێمی حەمەڕەزا کەوتە گیانی خەڵك و ناچاری کردن، بەشێکی زۆریان بەرەو هەندەران کۆچ بکەن.

٣ -پاش کارەساتی جەزائیر لەساڵی ١٩٧٥دا: لەپاش خامۆش کردنی شۆڕشی چەکداری چواردە ساڵەی کورد، بەپیلانێکی نێودەوڵەتییەوە، زۆربەی هەرە زۆری خەڵکە ڕاپەڕیوەکە، بەئەمری واقیع ڕازی بوون و بەپیر بانگەوازی لێبووردنی گشتی ڕژێمەوە هاتن و گەڕانەوە گوندو شارەکانیان و چەکەکانیان تەسلیم کردەوە.. . لەناو ئەو خەڵکە تەسلیم بۆوەش، ڕژێمی بەغدا، بەشێکی زۆریانی دوورخستەوە بۆ باشووری عێراق. ئەو بەشەی تریش، لەبەر نەبوونی

متمانەو هەڵنەکردنیان لەگەڵ ڕژێم، ژیانی ئاوارەییو دووره وڵاتیان هەڵبژارد. هەندێکیان پەرت و بڵاوی شارەکانی ئێران کران، ئەوانەی تریش، بەماڵ و منداڵیانەوه بەرەو وڵاتانی ئەوروپاو کەنەداو ئەمریکا کۆچیان کرد.

٤ -ساڵەکانی ١٩٨٠ -١٩٨٨: هەڵگیرساندنی شەڕی عێراق و ئێران لەئەیلولی ١٩٨٠دا، نەهامەتییەکی زۆری بۆ هەردوو وڵات هێناو هەردوو پارچەکەی کوردستانیش (ڕۆژهەڵات و باشوور)، بەشی ئەو نەهامەتیەیان بەرکەوت. خەڵکێکی زۆر، ڕازی نەبوون بچنە ڕێزەکانی سوپاو ببنە سووتەمەنی ئەو جەنگە گەورەو بێ چارەنووسە.. . هەر بۆیە، ڕوویان لەشاخەکانی کوردستان کردو، بەشێکیان لەوێوە، لەڕێگای ئێرانەوه چوونە ئەوروپا.. . کوردەکانی ڕۆژهەڵاتیش، بەهەمان شێوە، لەڕێگای عێراقەوه چوونە ئەوروپاو ئەمریکا.

هەر لەساڵی ١٩٨٠دا، کودەتای عەسکەری لەتورکیادا، بەسەرکردایەتی جەنەراڵ (کەنعان ئەڤرین) بەرپا بوو ڕژێمی عەسکەرتاری هاتە سەرکار. کوردستانی باکوور، کەوتەبەر دڕندانەترین شاڵاوی عەسکەریو وێران کردن و کوشتن و بڕین.. خەڵکەکە ناچار بوون، گوندو شارو مەفتەنی خۆیان بەجێ بهێڵن. بەشێکی زۆریان بە ماڵ و منداڵەوه، ڕوویان لەشارە گەورەکانی وەك (ئەستەنبۆڵ و ئەنقەرەو ئەزمیرو ئەدەنە) کردو ئەوانی تریش، لەژێر ئەم ئەمری واقیعەدا مانەوه.. . هەندێکی تریش ماڵ و حاڵی خۆیان جێهێشت و ڕوویان لەئەوروپاو لوبنان کرد.

لەکوردستانی باشوور، لەگەرمەی بەهێز بوونی بزووتنەوەی چەکداریدا، شەڕی براکوژی لەنێو حزبە کوردستانیەکان هەڵگیرساو، وزەو توانایەکی زۆری ئەو خەڵکەی بەفیڕۆدا.. . خەڵکێکی زۆر، لەهەموو لایەنەکان، لەخەبات سارد

بوونــەوەو ڕازی نــەبوون، ئــەم شــەڕە ناڕەوایــە بکــەن و چــەکەکانیان دانــا.. . بەشێکیان، گەڕانەوەو تەسلیم بە ڕژێم بوونــەوەو بەشــەکەی تریــشیان، ڕوویــان لەهەندەران کرد.

پاش ڕووداوە جەرگبڕەکەی هەڵەبجــە لــە ١٩٨٨/٣/١٦و کۆتاهــاتنی شــەڕی هەشت ساڵەی عێراق و ئێران و، شاڵاوی ئەنفالەکان و وێران کردنی پێنج هــەزار گوندو سەرلەنوێ کیمیاباران کردنی ناوچەکانی بالیــسان و جافــەتیو بادینــان، دیسان ژیان لە کوردستان زۆر بەزەحمــەت کــەوت.. . هــەر کەســێك لەلاڕێــدا بدیترابا، یەکسەر گوللەباران دەکرا.. . شۆڕشــی چــەکداری کــورد، بــەرەو کــزی ڕۆیشت.. . لەم ساتەوەختەشــدا، بەشــێکی زۆری خەڵکــە چــەکدارەکە، بــڕوای بەشۆڕشی چەکداری لاواز بوو و، تاك تاك و کۆمەڵ کۆمــەڵ، ڕوویــان لــەوڵاتانی ئەورووپاو ئەسکەندنافیاو پاکستان کرد.

٥ -لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١دا: پاش داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقــەوە لــە ١٩٩٠/٨/٢داو دواتر شکست هێنان و دەرپەڕانــدنی، خۆپیــشاندان و نــاڕەزایی دەربڕین، لەباشووری عێراق و کوردستاندا سەری هەڵدا. لەئەنجامــدا، بەشــێکی زۆری خاکی کوردستان، لەدام و دەزگای بەغدا پاك کرایەوەو حــوکمڕانی کەوتــە دەست خودی کوردەوە.. . ئەو خەڵکەی پاش کارەساتی هەڵەبجــەو ئەنفالــەکان چووبوونە دەرەوە، بەشێکیان گەڕانــەوە کوردســتان. مخابن، ئــەم بــارە لــەبارو ڕەخساوە، بۆ کورد درێژەی نەکێشاو، لەلایەن خودی کوردەوە، تووشی گرفــت و کۆسپ کرایەوە. شەڕی کوردکوژی لــەنێوان یــەکێتی نیــشتمانیی کوردســتان و پــارتی دیمــوکراتی کوردســتان بــەفیعلی لــە ١٩٩٤/٥/١دا هەڵگیرســا.. . لەئەنجامــدا، گــرتن و کوشــتن و ڕاوەدوونــانی ئەنــدام و هــەوادارانی یــەکترو، تالانکردنی ماڵەکانیان، لەلایەن هــەردوولاوە دەســتی پێکــرد. وێــرای گــەمارۆ

ئابوورییەکەی نێودەوڵەتان و ڕژێم و، تەشـەنەکردنی برسـێتیو گرانیـو قـات و قڕی، کە هێندەی تر، ژیـانی لەکوردسـتان، ئەسـتەم تـر کـرد.. . ئـەمجارەیان دیاردەی کۆچکردن، زێتر فراوان بوو.. . لەگەڵ تووندو تیـژی شـەڕی براکوژیـو، پێکـدادانی ١٩٩٦/٨/٣١و شـەڕەکانی دواتـر، کۆچـی بەکۆمـەڵی کـوردان، قۆناغێکی ترسناکی بەخۆیەوە دیت، کـە بـۆنی چـۆل بـوونی کوردسـتانی لـێ دەهات. ئەم دیاردەیە، وای لەڕۆژنامەنووسێکی سویدی لەڕۆژنامـەی (مـیترۆ - Metro) کرد کە بنووسێت: (ئەوەی کە ئـەوڕۆ بەسـەر کـوردی عێراقـدا تێپـەڕ دەبێـت، ڕێـك بەپێـچەوانەی جوولەکەکانەوەیـە. ئـەوان سـالآنی ١٩٣٠و ١٩٤٠کان، هەموو سامان و موڵکی خۆیانیان لەکۆڵ خۆ دەکـردەوەو ئـەورووپاو ئەمریکایان جێدەهێشت و بەهـەر شـێوەیەك بووایـە دەگەڕانـەوە ئیـسرائیل و وولآتیان چێ دەکرد، کەچی کورد هەرچی هەیە دەیفرۆشێت، هـەموو هـەوڵێك دەدات بۆ ئـەوەی وڵاتەکـەی خـۆی جێبهێڵێـو بەهـەر شـێوەیەك بێـت بگاتـە ئەورووپا)[٤].

هەوالنامەی کتێب

هۆیەکانی کۆچکردن

بۆ سەرهەڵدانی دیاردەی کۆچ لەنێو هەر نەتەوەو گەلێکدا، دەیان هۆکار هەیە، کەوا لەتاکەکانی کۆمەڵ دەکات سەری خۆیان هەڵبگرن و بەرەو چارەنووسی نادیار بەڕێ بکەون. ئەم خەڵکە، لەپێناو مانەوەو درێژەدان بەژیان، ئەم ڕێگایە دەگرنە بەر. . . بۆ کۆچی بەکۆمەڵی کوردانیش، هەڵبەتە دەیان هۆکارو بیانوو هەیە، کە بەرقەرار بوونی ئەم دیاردەو، زەمینە خۆشکردنی، پشت ڕاست دەکەنەوە. بەبۆچوونی ئێمە -ئەگەر زۆربەشی نەبێت- ئەوا بەشێك لەم هۆکارانە، خۆی لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەنوێنێ" -

أ- ڕامیاری:

بەهۆی دابەشبوونی کوردستان و نەبوونی قەوارەی نەتەوەیی، هیچ کاتێك پارچەکانی کوردستان، ئارامیو ئاسوودەیی بەخۆیەوە نەبینیووە. ئەوە، وێرای

چەوساندنەوەی بەردەوامی لەلایەن داگیرکەرو نەتەوە باڵادەستەکانەوە. هۆکارە رامیارییەکانیش زۆرن. لەوانە“ -

١-شەڕی درێژخایەنی ڕژێم دژ بەکورد : لەکوردستانی باشووردا، لەوەتەی دەوڵەتی پاشایەتی عێراق دامەزراوە، بزووتنەوەی کوردیش، ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لەخەبات و درێژەدان بەشۆڕشی چەکداری.. . ڕژێمە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق، هیچ کاتێك ئامادە نەبووینە، لەسەر مێزی دانوستاندن، دان بەمافە ڕەواکانی کورد بنێن. هەردەم تاکە چەکی دەستیان هێرشی دڕندانەو سەرکوت کردنی کورد بووە بەهەموو شێوەکانیەوە.

بەرەنجامی ئەم کردەوانەش، کوشتنی بەکۆمەڵ و وێران کردنی دێهات و سوتاندنی ڕەزو باخ و تەبارەی گەنم و جۆی جووتیاری کوردی لێ کەوتۆتەوە.. . سەرەڕای ئاوارە بوون و سەرهەڵگرتنی بەشێکی زۆری کورد، چ بۆ شارە گەورەکانی کوردستان یان بۆ دەوڵەتە دراوسێکان و وڵاتانی تری جیهان. خۆ شەڕە هەشت ساڵییەکەی عێراق و ئێران (١٩٨٠ -١٩٨٨)و داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە، نابێ فەرامۆش بکرێ.

هەروەها ئەنفال کردنی هەشت هەزار بارزانی بێ دیفاع لەهاوینی ١٩٨٣و بۆردمان کردنی هەڵەبجەی شەهیدو زنجیرەکانی ئەنفال لە ١٩٨٨دا کە زێتر لە ١٨٢ هەزار کوردی لەژن و منداڵ و پیرو پەککەوتە شەهیدو بێ سەرو شوێن کرد.. . کاتێکیش کە ڕاپەڕینی ١٩٩١ نشووستی هێناو، ڕژێم شارەکانی کوردستانی گرتەوە، بەهەزاران هاووڵاتی نەیانتوانی شارەکان بەجێ بهێڵن و ڕژێم دەستگیری کردن، کە هەتا ئێستاکەش چارەنووسیان نادیارە.

٢-نەبوونی ئاسایش و ئاسوودەیی : هەرچەندە لەپاش کۆچە بەکۆمەڵەکەی کوردان، لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١دا، لەلایەن کۆمەڵگەی

نێودەوڵەتییەوە، بەشێوەیەکی ڕەسمی ناوچەیەکی ئارامیان بۆ کوردستانی باشوور دابین کرد، بەڵام ئەمە بەس نەبوو بۆ گەڕاندنەوەی یەکجارەکی ئاشتیو هێمنیو بەرقەرار بوونی بارێکی جێگیر لەکوردستاندا.. . دەرچوونی بڕیاری (٦٨٨) لەلایەن ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتیو، پاراستنی کورد، لەهێرشەکانی ڕژێمی بەغدا، بەرەنجامی هەوڵ و کۆششی دەوڵەتی فەڕەنسایە.. فەڕەنسا لە ١٩٩١/٤/٢دا، نامەیەکی بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان ناردو پێشنیاری ئەم ناوچە ئارامەی کرد. جگە لەوەش کۆماری ئیسلامی ئێران لە ١٩٩١/٤/٣و کۆماری تورکیا لە ١٩٩١/٤/٤دا، بەهۆی فشاری زۆری ئاوارەی کورد لەسەریان، لەنامەکانیاندا، هەمان پێشنیاریان کردو پشتگیری فەڕەنسایان کرد. پاش ئەو هەموو هەوڵ و کۆششە، بڕیاری (٦٨٨) پراکتیزە کراو بوو بەئەمری واقیع[٥]. لەگەڵ بوونی ئەم بڕیارەش، بەڕەسمی دان بەم واقیعە نەنراوەو خەڵك لەژیانی خۆی دڵنیا نییە. خەڵکی کوردستان، لەوە دەترسێن، جارێکی تر کۆمەڵگای نێودەوڵەتی لەپێناو بەرژەوەندییە ئابووریەکانیان، پشت لەکورد بکەن و گڵۆپی سەوز بۆ ڕژێم هەڵبکەن، ئەوکاتە هەڵەبجەیەکی ترو ئەنفالێکی تر دەست پێ بکاتەوە.

هەر لەبەر ئەوەشە، خەڵکە هەبووەکەی کوردستان، جورئەت ناکەن، پارەی خۆیان بخەنە پڕۆژەی گەورە گەورە.. . جگە لەوەش، هەتا دوو سێ ساڵ لەمەوبەریش، دیاردەی دزیو ڕاوو ڕووت و ئۆتۆمۆبیل فڕاندن و ستوون و تەلی کارەبا دزین و شەو کوت و پڕوپاگەندەکانی پیاوانی ڕژێم لەکوردستاندا، نەخشی بەرچاویان هەبوو، لەبەرقەرار نەبوونی ئاسایش لەکوردستاندا.

٣-پیلانە تیرۆریستییەکانی ڕژێم هەتا ئێستاشی لەگەڵدا بێت، ڕژێمی بەغدا دەست بەرداری پیلانی تۆقاندن و کوشتن و بڕین لەکوردستاندا نەبووە. ڕۆژانە، لەڕێگای ئەمن و مخابەراتەوە، خەریکی چنینی تۆڕی تیرۆریستانەیە،

تـاوەکو تـرس و دڵـەڕاوکێ، بخاتـە دڵ و دەروونـی خەڵکەکـەیی‌و، نـەهێڵێت بەئاسوودەیی بژین.

ئەگەر بێت و تەواوی ڕووداوو کارەساتەکانی دوای ڕاپـەڕین، لەکوردسـتاندا تۆمار بکەین ئەوە ڕووبەری بابەتەکە زۆر لەوە فراوانتر دەبێت.. . هەر تەنها بـۆ نموونەو بەس“ کارەساتەکەی ٢٧ی شوباتی ١٩٩٥ی زاخۆ کـە زێـتر لـە (١٠٠) شەهیدو (١٥٠) بریندداری لێکەوتـەوە، کـە بەشـی هـەرە زۆریـان هـاووڵاتی کاسبکارو منداڵ و خەڵکی بێ دیفاع بوون.. . هەرچـەندە، ئـەوکات، پـارتی، یەکێتیی بەم کارە تاوانبار کرد. بەپێچەوانەوەش یـەکێتی‌و (پەکەکـە) ڕژێمـی عێراق و تورکیایان تاوانبار کرد.

هەروەها ڕژێمی بەغدا، لەناوچەی ئارام و ژێر دەسەڵاتی کوردانـدا، بـەدەیان کەسایەتی ناسراوی کوردی تیرۆر کـردووە. لەوانـە“ دکتـۆر محەمـەد باجـەڵان و دکتـۆرە نـازدار بامـەڕنی‌و محەمـەد قـەرەداغی‌و مامۆسـتای زانکـۆ سـەلاح هەورامی‌و نافیع ئاکرەیی‌و پەرلەمانتاران مامۆستا عوسمان سەرسـۆرو سـیروان نەورۆلی‌و لەئەندامی سەرکردایەتی حزبە کوردستانیەکان“ خاڵە حـاجی لـەحزبی سۆسیالیست و فەرەنسۆ هەریری لەسەرکردایەتی پارتی‌و زانایانی ئایینی وەك“ مەلا قادری هەمزە کۆری‌و سەدان کەسایەتی ڕۆشنبیری‌و سیاسـی‌و جـەماوەری تر.. . هـەروەها بەردەوامـە لەسیاسـەتی نـاردنی (T.N.T) بـۆ کوردسـتان و، تەقاندنـەوەی لەشـوێنە گـشتی‌و قەرەباڵغـەکان، تـاوەکو زیـانی زۆرتـری لـێ بکەوێتەوە. . . هەر بەکوردە بەکرێگیراوەکان، دڵی ئاوی نەخواردۆتەوە، بـەڵکو ئەمجارەیان لەڕێگای کارمەندی ڕێکخراوەکانی نەتـەوە یەکگرتووەکانـەوە، ئـەم دیاردەیە بۆ کوردسـتان دەنێرێـت. نموونـەی ئەمـە“ لـەهاوینی سـاڵی ٢٠٠٠دا، لەڕێگای شۆفێری ترێلەیەکی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانـەوە، بڕێکـی زۆر (T.N.T) نـاردە کوردسـتان. بـەڵام خۆشـبەختانە دەسـتی بەسـەردا گـیراو

هەواڵنامەی کتێب

نەتەقیەوە.. . شۆفێرەکە، عەرەبێکی توونسی بوو، پاش لێکۆڵینەوە، بێ ئاگایی خۆی لەم کارە ڕاگەیاند. هەروەها لە ١٩/٧/٢٠٠٠دا، تەقینەوەیەکی گەورە لەهوتێلی (ئەبوسەناء) لەسلێمانی ڕوویدا.. . ئەوە جگە لەتەقاندنەوەی دوکان و بارەگای ڕێکخراوە بیانیەکان کە لەکوردستاندا کار دەکەن.

٤-پێشێلکردنی سنوورەکانی کوردستان لەلایەن عێراق و دراوسێکانەوە: وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستان، سەرەڕای هەموو ناکۆکیو دووبەرەکیە درێژخایەنەکانیان، کە باسی مەسەلەی کورد دەکەن، هاوبیرو هاوهەڵوێستن.. . تورکیا لەم بوارەدا، مێژوویەکی ڕەش و لەمێژینەی هەیە، پێش ڕاپەڕینیش لەسەرەتای ساڵی ١٩٨٣وە بەهاوئاهەنگی لەگەڵ ڕژێمی بەغداو پرس پێکردنی، بەدەیان جار سنوورەکانی کوردستانی بەزاندووەو بەبیانووی ڕاوەدوونانی پێشمەرگەکانی پەکەکە زیانی زۆری ماڵیو گیانی لەکورد داوە.

مانگ نیە لەڕۆژژمێری کوردستاندا خاڵی بێت لەهێرش و پەلامارەکانی ڕژێمی عەسکەرتاری تورکیا. هەر بۆ نموونە، چەند دەست درێژیەك تۆمار دەکەین کە بەڵگەیەکە بۆ دەست تێوەردانی دراوسێکان لەکاروباری کوردستان و جێگیر بوونی بارێکی نائارام و پڕ لەمەترسیو دڵەڕاوکێ لەکوردستانی حکومەتی هەرێم دا.

- لەڕۆژی ٢١/٣/١٩٩٥دا، ڕژێمی تورکیا بەپاڵپشتی زێتر لە (٣٥) هەزار سەرباز -کە سەرچاوەی باوەڕ پێنەکراو دەڵێن (١٠٠) هەزار سەرباز- هێرشێکی بەرفراوانی کردۆتە سەر باشووری کوردستان[٦].

- ڕۆژی ١٨/٥/١٩٩٤، نۆزدە فڕۆکەی جەنگی تورکی نێوچەی قەڵادزێیان بۆردومان کرد کە بنکەکانی پەکەکەی لێیەو (٥٨) کەسی کوشت[٧].

هەواڵنامەی کتێب

- تورکیا لە ١٩٩٧/٥/١٤دا، بەپاڵپشتی (١٠-٥٠) هەزار سەربازو تانك و فڕۆکە هێرشی کردە سەر کوردستانی باشوور. ڕادیۆی لەندەنیش، ڕۆژی ١٩٩٧/٥/١٥، بەخوێندنەوەی چەند بڕگەیەکی بەیاننامەی پارتی دیموکراتی کوردستان، هێرشەکەی پشت ڕاست کردەوە[٨].

- ڕۆژنامەی (تورکیش دەیلی نیوز)ی تورکی، بەزمانی ئینگلیزی، لەژمارەی ڕۆژی ١٩٩٧/١٠/٢٥و ڕۆژنامەی (حوریەت)ی ڕۆژی ١٩٩٧/١٠/٢٤ نووسیوویانە" فڕۆکەکانی تورکیا بەناپاڵم ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (یەکێتیو پەکەکە)یان بۆردومان کردووە[٩].

- لە ١٩٩٨/١١/٦ بەپاڵپشتی (١٥) هەزار سەربازو (١٥٠٠) تانك و زرێپۆش، بەبیانووی ئەوەی هێزەکانی پەکەکە لەسوریاوە چوونەتە کوردستانی باشوور، ٣٠ کم چوونە ناو خاکی کوردستان[١٠].

- لە ١٩٩٩/٢/١٩دا، تورکیا بەپاڵپشتی (١٠) هەزار سەربازو چەندان فڕۆکەی جەنگی جۆری کوبراو سوپەر کوبراو فڕۆکەی (F١٤) و (F١٦)، بەقولایی (١٥کم) چوونە ناو خاکی باکووری عێراق[١١].

- لە ٢٠٠٠/٤/١دا حەوت هەزار سەربازی تورکی بەقولایی ٦کم هاتنە خاکی عێراقەوە.

- لە ٢٠٠٠/١٢/١٧دا، لەئەنجامی شەڕی نێوان پەکەکەو یەکێتیدا، سوپای تورکیا هەتا ناوچەی ڕانیە لەدوای هێزەکانی پەکەکە هات[١٢].

ئەوە، ژمارەیەکی زۆر زۆر کەمی ئەو هێرش و پەلامارانەی هێزەکانی سوپای تورکیا بوو، بۆ سەر باشووری کوردستان. ئێرانیش لەخۆشکردنی زەمینەی شەڕو، هێرشی سوپاییدا، درێغی نەکردووە بۆ سەر کوردستان. هەر بۆ نموونە:-

- لە ١٩٩٣/٥/١٢دا، ڕژێمی ئێران، نزیکەی سەد هەزار سەربازو (٥٠٠)

تانکی لەسەر سنووری باشووری کوردستان مۆڵداو نێوچەکانی پێنجوین و قەڵادزێو ڕانیەی گرت(١٣).

ئێران، لەسەرەتای ساڵەکانی ڕاپەڕینەوە، بەسوپاو هێرشی ئاسمانی هەڵێکوتاوەتە سەر باشووری کوردستان و بارەگاکانی (حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران- حدکا)ی لەناوچەی کۆیەو زیانێکی زۆری لێداون.. . ئەمە لەکاتێکدا، کە یەکێتیو پارتی پێکەوە حوکمیان دەکرد.

- هەروەها لەهاوینی ١٩٩٦و پێش ٣١ی ئابی ١٩٩٦، سوپای ئێران بەپاڵپشتی تانك و تۆپی دوور هاوێژەوە، سنوورەکانی کوردستانی بەزاندو، دەستی هەبوو لەخۆشکردنی ئاگری شەڕی براکوژی.

- ئەوە جگە لەتیرۆرکردنی دەیان کادیری حدکاو هاووڵاتی بێ گوناهی کوردستانی ڕۆژهەڵات کە لەترسی زەبرو زەنگی کۆماری ئیسلامی ئێران ڕوویان لەکوردستانی باشوور کردبوو.

لەساڵی ١٩٩٣دا، نزیکەی (٣٠) کردەوەی تیرۆریستی لەلایەن مەلاکانی ئێرانەوە لەباشووری کوردستانەوە بەڕێوەچووە(١٤). هەروەها لەمانگی نیسانی ١٩٩٧دا، داگیرکەری ئێرانی نزیکەی (٦٠) کوردی خۆرهەڵاتی لەئۆردوگای بازیان دا دەرمان خوارد کرد، کە هەندێکیان مەترسی زۆریان لێدەکراو ڕەوانەی نەخۆشخانەی بەغدا کران(١٥).

ئەوە تورکیاو ئێران، لەڕژێمی بەغداش گەڕێ.. . کە هەموو کاتێك لەهەلێك گەڕاوە، تاوەکو بتوانێت دەستی خۆی بووەشێنێت و ناوچە ئازادکراوەکان داگیر بکاتەوە.. . باشترین نموونەش، هێرشەکەی ٣١ی ئابی ١٩٩٦ بوو بۆ سەر هەولێرو ناوچەکانی دەوروبەری، کە لەئەنجامی لێکترازانی ڕیزەکانی کورد، ئەم هەلەی قۆستەوەو، ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانی کوردستانی شەهیدو دیل و ئاوارە کرد.. . وێرای ئەم کارەش، ناوە ناوە،

هەواڵنامەی کتێب

سوپایەکی زۆر لەناوچە سنووریەکان مۆڵ دەداو ترس و دڵەڕاوکێ دەخاتە دڵی خەڵکەکەیەوە.

٥- شەڕی ناوخۆو پێشێل کردنەکانی مافی مرۆڤ: هەر دوو ساڵ دوای ڕاپەڕین و نەمانی دەزگا ئەمنیو ئیداریەکانی ڕژێم لەکوردستان، بارگرژیو مۆرە لێکردن لەنێو هێزەکانی کوردستاندا، هاتە ئاراوە.. کە نەیانتوانی کێشەکان بەشێوەیەکی هاوچەرخانەو دوور لەتووندو تیژی، چارەسەر بکەن، یەکسەر پەنایان بۆ چەك برد. هەڵبەتە زمانی چەکیش جیاوازی لەنێوان تاوانبارو بێ تاوان ناکات.. . بەکورتی، تەڕو ووشك بەیەکەوە دەسووتێنێت. زۆربەی ناکۆکیەکانی نێوان باڵەکانی بزووتنەوەی کوردستان، ناکۆکی دووروو سەردەمی شاخ بوون و، گواسترانەوە بۆ ناو شارەکان.

گرنگترین شەڕو پێکدادانە چەکداریەکانی پارتەکانی سەر گۆڕەپانی کوردستان، ئەم شەڕانە بوون، کە کاریگەریەکی نێگەتیفی کردە سەر ژیانی سیاسیو ئابووریو کۆمەڵایەتی خەڵکی کوردستان و بووە هۆی فراوان بوونی بازنەی کۆچی بەکۆمەڵ و سەفەری نادیار.

- مانگی کانوونی دووەمی ١٩٩٣، پێکدادانی نێوان یەکێتی نیشتمانیی کوردستان و بزووتنەوەی ئیسلامی کوردستان، کە بووە هۆی کوژرانی (٧٠) کەس.
- مانگی تشرینی دووەمی ١٩٩٣، ڕوودانی شەڕی براکوژی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبی سۆسیالیستی دیموکراتی کوردستان.
- مانگی کانوونی یەکەمی ١٩٩٣، پێکدادانی هێزەکانی پارتیو سۆسیالیست لەسلێمانیو هەولێر، کە چەند کەسێکیان لەیەکتر کوشت.
- مانگی کانوونی یەکەمی ١٩٩٣، پێکدادانەکانی یەکێتیو بزووتنەوەی

ئیسلامی، کە سەدان کەسی تێدا کوژرا.

- سەرەتای مانگی پێنجی ١٩٩٤، دەستپێکردنی گەورەترین شەڕی براکوژی لەنێوان پارتیو یەکێتی..و پارتیو بزووتنەوەی ئیسلامی کە بەدرێژایی شەڕەکان، دەنگ و باسەکان وا ڕاد‌ەگەیەنن کە (٦٠٠-٢٠٠٠) کەسیان لەیەکتر کوشتووە[١٦].

- ١٩٩٥/٧/١٩، تەلەتێکستی کەناڵی دووەمی هۆڵەندا ئەمەی نووسی: لەم دە ڕۆژەی دوایی شەڕی براکوژی نێوان پارتیو یەکێتی، کە دەیان ساڵە لەئارادایە، بۆتە هۆی کوشتنی ٤٠٠ کەس کە (٤٠) کەسیان خەڵکی مەدەنین.

- لەسەرەتای ٣١ی ئابی ١٩٩٦وە تاوەکو ١٩٩٦/٩/١٢، (٣٩) هەزار پەناهەندە چوونەتە ناو ئێرانەوە...

- جەلال تالەبانی لەسەر تەلەفزیۆنی (mbc) ڕایگەیاند کە پارتی لەسلێمانیدا، (٣٥٠) کوژراوی داوە..

- نیسانی ١٩٩٧، شەڕی نێوان یەکێتیو بزووتنەوەی ئیسلامی.

- ١٩٩٧/٥/١٩، ڕوودانی شەڕی براکوژی نێوان پارتیو پەکەکە، سەرچاوەیەکی (INC) ڕایگەیاند کە نزیکەی (١٠٠) کەسیان لەیەکتر کوشتووە...

- ١٩٩٧/٥/٢٠، ڕادیۆی پارتی بڵاوی کردەوە کە لەهەولێردا، نزیکەی (٣٠٠) پەکەکەیان کوشتووە.

- ٢٠٠٠/٧/١٢، هێزەکانی پارتی بەهێز هێرشیان کردە سەر بارەگاکانی بەرەی تورکمانی لەهەولێر.

- ٢٠٠٠/٧/١٤ لەئاکامی شەڕو پێکدادانەکانی نێوان یەکێتیو حزبی

هەواڵنامەی کتێب

کۆمونیستی کرێکاری عێراق، لەسلێمانی (٥) کەسی کۆمۆنیستەکان گیانیان لەدەست دا.

- ٢٠٠٠/٩/١٥، دەست پێکردنی جەولەی یەکەمی شەڕی پەکەکەو یەکێتی.

- مانگەکانی کۆتایی ساڵی ٢٠٠١، شەڕی نێوان تاقمێکی بەناو ئیسلامی (جند الاسلام)و یەکێتی.

لەئەنجامی ئەم هەموو ڕووداوە ناوخۆییانەدا، سەدان کارەساتی دڵتەزێن و کۆمەڵ کوژی ڕوویداوە، کە بوونەتە مایەی نیگەرانیو دڵتەنگی خەڵکی کوردو دەزگا مەدەنیو نێودەوڵەتیەکانی کە بەتەنگ پاراستنی مافەکانی مرۆڤەوە دێن. کەس و لایەنە ناوبژیکەرەکان و دەزگاکانی مافی مرۆڤ بەسەدان نامەو بیرخەرەوەیان لەمەڕ پێشێلکاریەکانی مافی مرۆڤ لەکوردستاندا داوەتە لایەنە شەڕکەرەکان[١٧].

(إبن بلدی) لەڕۆژنامەی (الاتحاد)ی ژمارە (١٠٨)ی ٣/١٢/١٩٩٤دا، دەڵێ: (شاری هەولێر لەڕووی کوشتن و بڕینو دزییەوە وەك خوارووی ئەفریقای لێهاتووە)[١٨].

هەروەك لەسەرەتاوە ئاماژەمان بەوە کرد، کە لەئەنجامی شەڕی ناوخۆدا، سەدان هەزار کەس لەهەوادارانی لایەنە شەڕکەرەکان، ئاوارەو سەرگەردان بووینەو ماڵ و موڵك و سەروەت و سامانی خۆیان جێهێشتووەو بوونەتە ئاوارەی شەڕی ناوخۆ. ئەمانە لەژیانێکدا بووینە، دوور لەهەموو پێداویستیە سەرەتاکانی مرۆڤ و، بوونەتە مایەی بەزەیی پێداهاتنەوەی لایەنە خێرخوازە جیهانیەکان. گەنجی کورد، کە لەوڵاتی خۆی ئاوارە دەبێو بێ جێگاو کارو کاسبی دەمێنێتەوە، ناچارە بیر لەئەلتەرناتیفێکی تر بکاتەوە، کە ئەویش

هەواڵنامەی کتێب

کۆچە بەرەو هەندەران.. . دڵی خۆی بەوە خۆش دەکات: (ئەگەر هیچ نەبێت، لەوێ کار هەیەو دەتوانم ژیانێکی باشتر بگوزەرێنم.. . خۆ لەوڵاتی خۆشم هەر ئاوارەم.. .) ئەوە جگە لەو کەسانەی کە سەر بەهیچ لایەنێك نین، کە دەبینن، کەس و کارو هاوڕێکانیان شاریان جێهێشتووەو خەڵکێکی تری نامۆ شوێنی کەس و هاوەڵەکانیان گرتۆتەوە، لەشاری خۆیان، خۆیان بەنامۆو ئاوارە دەزانن.

٦-کۆڕەو: کۆڕەو یەکێك بوو لەو هۆکارە لەمپەر شکێنانەی کە ڕێگای سنوورەکانی لەبەردەم تاکی کورد ئاوەڵاتر کرد.. . جاران، لەسەردەمی ڕژێم، خەڵکی بەزەحمەت و بەترسێکی یەکجار زۆرەوە، تاك و تەرا دەیانتوانی سنوورەکانی ئێران و تورکیا ببەزێنن. خۆ ئەگەر بشگیرانایە، ئەوا تەسلیم بەعێراق دەکران و چارنووسیان -مردن و لەسێدارە دان- بوو.. . خەڵکەکەش چاوی نەکرابۆوەو ئەوەندە لەسنوورەکان دەترساو وڵاتی لێکرابووە زیندان.. . بەڵام بەهۆی کۆڕەوەوە، سنوورەکان، ئەو سام و هەیبەت و پیرۆزییەی جارانیان نەماو لەمانگە سەرەتاییەکانی کۆڕەوەوە، ئەوەندە ئاسان بوو، خەڵکی وا هەبوو، هەر لەم ڕێگایانەدا بوو.. . جگە لەوەش بەهۆی کۆڕەوەوە، خەڵکی کوردستان، جۆرە پەیوەندیەکی نیشتمانیانەو دۆستانەی لەگەڵ کوردەکانی پارچەکانی تر دروست کردو چاوی کرایەوە.. .

ب-ئابووری:

یەکێك لەهۆکارە بەرچاوەکانی تری کۆچ و سەفەر، هۆکاری ئابوورییە. بۆ لێکۆڵینەوەو سەرە دەری دەرکردن لەم دیاردەیە، ناکرێ ئەم لایەنە فەرامۆش بکرێ. گرنگترین هۆکارە ئابووریەکانیش، لەم خاڵانەدا خۆیان دەنوێنن:-

١-دابەزینی پارەی عێراقی: پێش هەردوو شەڕە گەورەکەی کەنداو کە

هەوالنامەی کتێب

ڕژێمی عێراق هۆکاری سەرەکی بەرپابوونیان بوو، ئابووری عێراق بە بەراوورد لەگەڵ دوای شەڕەکان، زۆر باش و پتەو بوو.. . هەرچەندە ئەو پارە زۆرەی کە لەئەنجامی فرۆشتنی نەوت، بەرتاکی عێراقی دەکەوت، دڵۆپێك بوو لەدەریایەك، چونکە، بەشی هەرە زۆری لەکڕینی چەك و جبەخانەو بەهێزکردنی سوپا سەرف دەکرا. ئەوەی تریش، دەچووە سەر حسابی تایبەتی بنەماڵەی فەرمانڕەواو دارو دەستەکانی، لەبانکەکانی ئەورووپاو ئەمریکا. لەگەڵ ئەوەشدا، دیناری عێراقی، ڕەنگ و سەدایەکی دی هەبوو. تەنها یەك دیناری عێراقی (چاپی سویسری) ٣,٣٣ دۆلاری ئەمریکی بوو.. .

شەڕی یەکەم، ئابووری عێراقی خستە مەترسیو داتەپینەوە، بەهۆی ئەم هەموو قەرزە کەڵەکە بووەی ڕژێمی عێراقی کە لەوڵاتە ئەورووپیو عەرەبییەکانی وەرگرتبوو. هەر ئەم داتەپینەش، تووشی سەرکێشییەکی تری کردو گۆمەکەی مەنگتر کرد. وای لێهات، لەئەنجامی گەمارۆی ئابووریو شەڕی ناوخۆ، یەك دۆلار لە ١٩٩٤/٥/٢٨دا، لەبازارەکانی کوردستاندا بگاتە (٩٢) دیناری عێراقی[(١٩)].

٢-نەبوونی کار: بەهۆی هەردوو شەڕە گەورەکەی کەنداو، بواری کارکردنیش بەرتەسك بۆوە. چونکە زۆربەی پرۆژەکان لەکار وەستان. هەروەها زۆر لەپرۆژە گەورەکانی دەوڵەت فرۆشران و بوون بەکەرتی تایبەت. ئەمەش بواری کارکردنی لەبەردەم خەڵکێکی زۆری کوردستان کەم کردەوەو لەتاکێکی بەرهەم هێنەر، بوونە تاکێکی موشەخۆر. بانگ کردنی ئەم هەموو موالیدە زۆرەش بۆ خزمەتی سەربازیو لەکار کردنیان، دەرامەتی خێزانی کوردی تووشی دابەزین و تەنگژە کرد.

لەئەنجامی شەڕی ڕژێم لەکوردستاندا، زێتر لە (٤٥٠٠) دێهات و شارو

شارۆچکە تـەخت کـران و خەڵکـەکانیان ڕاگوێزرانـە ئۆردوگـا زۆرەملێکـان. لەکاتێکـدا، ئەوانـە خـاوەنی کێڵگــەو ڕەزو بــاخ و مــەڕو مــاڵات بــوون، لەئۆردوگاکانـدا، هــەموو شـتێکیان لەدەسـت داو، بوونـە لەشـکری بێکـار. هەروەها بەسەدان پرۆژەی گەورە گەورەی وەك" بەخێوکردنی ماسیو پەلـەوەرو گاوو گۆتاڵ، کەوتبوونە ناو سنووری ئەم گوندە وێرانکراوانـەو خەڵکەکـەی بـێ کـار مانـەوە. بەسـەدان هـەزار دۆنم زەوی بەرهـەم هێنـەر، بوونـە بـەیارو بەنەچێنراوی مانەوە. هـەموو ئـەم هۆکارانـە، دەلیڤەیـەکی گـەورەی بێکـاری لەکۆمەڵگای عێراقی بەگشتیو، کۆمـەڵگای کـوردەواری بەتایبـەتی، دروسـت کردو بژێوی خەڵکەکەی خستە دووڕیانی مەترسییەوە.. .

٣-**گەمارۆی ئابووری:** کـە باسـی گـەمارۆ دەکـەین، ناوەڕاسـتی سـاڵانی شەستەکانمان بەبیر دێتـەوە، چـونکە ئـەو کـاتیش، ڕژێـم گـەمارۆی ئـابووری خستبووە سەر دانیشتوانی کوردستان و لێ نەدەگەڕا شتوومەك و خواردەمـەنیو نەوت و پێداویستییەکانی ژیان بگاتـە کوردسـتان.. . ئـەوەی دەشگەیـشت، بەقاچاغ و نرخێکـی خـەیاڵاوی بـوو. بـەکورتی" کـورد لەهـەموو زەمانێکـدا، گەمارۆی ئابووری لەسەر بووە.. . بەڵام ئەمجارەیان، لەئەنجامی شەڕی دووەمـی کەنداو، بازنەی ئەم گەمارۆیە، گەورەترو کاریگەرتر بـوو. نـەوت نەدەڕۆیـشت، هیچ جـۆرە ئـامێرو داوو دەرمـان و کـەل و پـەل و خواردەمەنیـەك، بـەگوێرەی بەندەکانی بڕیاری گەمارۆی ئـابووری، نەگەیـشتنە عێـراق. بەسـەدان دەزگـاو کۆمپانیاو بـازاڕو دوکـانی بـچووك بـچووك داخـران. چـونکە، زۆربــەی کـەل و پەلەکانیان لەدەرەوە دەهاتن. خاوەنەکانیان و کارمەندەکان بێ کار مانەوە.. . بەسەدان پرۆژەی تایبەتی وەك بەخێوکردنی پەلـەوەرو ئـاژەڵ، بـەهۆی نـەبوونی پێداویستییەکان لەکارکەوتن. بەدەیان کۆمپانیای وەك" جگـەرەو شـیرەمەنیو مافورو ڕستن و چنین و مەڕمـەڕو چیمەنتۆو.. .. بـەهۆی نـەبوونی کەرەسـتە

خاوەکان و کەل و پەلی یەدەگی ئامێرەکان، لەکار وەستان و کرێکارەکانیش بێ کارو کاسبی مانەوە. ئەوەیان، بەرەنجامی گەمارۆ ئابوورییە نێودەوڵەتییەکەی سەر عێراق بوو. بەڵام دوای ئەوەی ڕژێم لەکۆتایی ساڵی ١٩٩١دا، دەزگا ئیدارییەکانی خۆی لەکوردستان کێشایەوە، گەمارۆیەکی تری خستە سەر خەڵکی کوردستان. لێندەگەڕا نەوت و گازو بەنزین و سوتەمەنی بگاتە کوردستان. بازگەکانی وا مەحکەم کردبوو، مێش دەربازی نەبێت. جگە لەوەش ڕێگا سەرەکییەکانی بەگردۆڵکەی خۆڵ و بەرد داخستبوو.

هەروەها گەمارۆی ئابووری سێیەم لەسەر خەڵکی کوردستان، گەمارۆی حزبە دەسەڵاتدارەکان بوو.. دوای شەڕی ناوخۆ، ئەم گەمارۆیەش، کاریگەری خۆی کردە سەر خەڵکی دەڤەرەکەو ژیانی زێتر شپرزە کردن. خواردن و سووتەمەنیو کارەبا، پێویستییە سەرەکییەکانی ژیان، ببوونە هەنارە شیرینەو دەست نەدەکەوتن.. . ئەوەی دەستییشی دەکەوت، بەهۆی زۆری بازگەی گومرگی حزبەکان و چاوچنۆکی قاچاخچییەکان، نرخەکەی ئەوەندە بەرز دەبۆوە کە ٨٠٪ی خەڵکی نەیاندەتوانی دەستوبەری بکەن. بۆ نموونە" لەسەرەتای شەڕی نێوان یەکێتیو پارتی، قات و قڕییەکی وا دروست بوو، نرخی یەك فەردە ئارد گەیشتە هەزارو دوو سەد دینار[٢٠]. ئەوە لەکاتێکدا، مووچەی مانگانەی فەرمانبەرێك نەدەگەیشتە ٢٠٠ دینار. هەروەها لە ١٥/٤/١٩٩٤دا، نرخی شتوومەك لەباشووری کوردستاندا زۆر بەرز بۆوە. نرخی یەك کیلۆ برنج بە ٢٥ دینار، ڕۆن ٦٠ دینار، شەکر ٣٣ دینار، تایت ٦٠ دینار، گۆشت ١١٠ دینار[٢١]. نرخی یەك بەرمیل نەوتیش بووە (٢٠٠) دینار[٢٢].

٤-کەمی مووچەو گرانی شت و مەکەکان: لەگەڵ ئەم هەموو بەرز

بوونەوەی نرخی شتوومەك و پێداویستیيەكانی ژیان، مووچەی فەرمانبەران و كارمەندانی دەوڵەتیش، هیچ گۆڕانێكی ئەرێنی بەسەردا نەهات و هەر لەیەك ئاست مایەوە. سەرەڕای ئەوەی نرخی شتوومەكەكان بە دۆلار بەراورد دەكراو دۆلاریش هەر لەبەرز بوونەوە دابوو. مووچەی مانگانەی مامۆستایەك، نەدەگەیشتە سێ (٣) دۆلار. ئەگەر بشگەیشتایە سێ دۆلار، ئەوە دەیكردە هەشت كیلۆو نیو شەكر. یان دەیكردە چوار كیلۆو نیو ڕۆن.. ئەوە ئەگەر" تەنها ڕۆن و شەكری بخواردایە، ئەوجا بەشی دەكرد. ئەوە لەسووتەمەنیو جل و بەرگ و كرێی خانوو نان و كارەباو هاتووچۆو گۆشت و.. وو.. هەر بگەڕێ. لەو سەردەمانەدا، ژیانی تاكی كورد، گەڕابۆوە قۆناغە سەرەتاییو تاریكەكانی كۆمەڵگا.

هەر ئەم گرانیو قات و قڕیيەش، بووە هۆی لەدەستدانی زۆر داب و نەریت و ڕەوشتی جوانی كوردەواری. كەسایەتی، پیشە پیرۆزەكان لەكەدار كرا.. . بۆ نموونە" بەسەدان مامۆستا ناچار بوون لەسەر شەقامەكان، لەبەرچاوی خەڵك و قوتابیيەكانیاندا، پاكەت و شخاتەو سابوون و خاولیو پێڵاو ووردەواڵە فرۆشی بكەن.

مامۆستایەك لەگەڵ قوتابیيەكانیدا، لەسەر كوچەو شەقامەكاندا پاكەت فرۆشی بكات چ جۆرە كەسایەتیيەكی كۆمەڵایەتی پیشەكەی دەمێنێت؟

وێرای ئەوەش، لەمانگە سەرەتاییەكانی فەرمانڕەوایی كوردو شەڕی ناوخۆشدا جاری واهەبوو، مامۆستایان و فەرمانبەران، حەوت هەشت مانگی دەخایاند، ئەوجا مووچەيەكیان دەدرایێ. ئەو قات و قڕیو گرانیيە، لەكۆتایی ساڵی ١٩٩٥دا گەیشتە لوتكەو خەڵك ژیانی كەوتە مەترسیيەوە.

٥-**خۆشگوزەرانیو دابین كردنی دوارۆژ:** بەهۆی بەرقەرار بوونی ئەم بارە ئابووریيە ناهەموارە، بەشێكی زۆری گەنج و ماڵباتی كورد، بیریان لەدەرباز

بوون لەم واقیعە تاڵ و نالەبارە کردەوە.. . ئەگەر هیچ نا، بۆ دابین کردنی داوڕۆژی منداڵەکانیان، ڕوویان لەهەندەران کرد.. . چونکە لەڕێگای کەس و کارەکانیان، دەیانزانی ژیان لەدەرەوەی ئەم بازنەیە، جۆرێکی ترەو تام و بۆیەکی تری هەیە.. .. دەیاندیت، ئەو کەسانەی کە لەدەرەوە دەهاتنەوە، بەدۆلار ماڵە باوانیان دەبوژاندەوە.. . خانوو و ئۆتۆمۆبیل و پێداویستییەکانیان بۆ دەکڕین و بەکەیف و ماشای خۆیان سەرفیان دەکرد.. دابین کردنی ژیان و داوڕۆژێکی گەشتر، هۆکارێکی تری سەرهەڵگرتنی کورده، کە لە تەنگژە ئابووریەکەوە سەرچاوە دەگرێت.. .. گەمارۆی ئابووری، نەبوونی کار، دابەزینی دینار، نەبوونی مووچە، بەرزبوونەوەی نرخی پێداویستییەکان، دەرباز بوون لەم بازنە پڕ مەترسییە، هەموویان لەو هۆکارە ئابووریانەن، کە تاکی کوردی مەجبوری کۆچ و سەفەری قەدەر کردووە.

هەواڵنامەی کتێب

جـ- کۆمەڵایەتی

هۆکارە کۆمەڵایەتیەکانیش، تەواو ڕۆڵی خۆیان بینیووە لەتەشەنە کردنی دیاردەی کۆچ و سەفەر، لەکۆمەڵگای کوردەواریدا.. . بەبۆچوونی ئێمە، گرنگترین هۆکاری

کۆمەڵایەتی، لەم خاڵانەی خوارەوەدا خۆیان بەرجەستە دەکەن:-

١-**تیرۆرکردنی ژنان:** کۆمەڵگای کوردەواری، کۆمەڵگایەکی داخراوی باوك سالارییە. واتە: حوکمی تەواو لەدەستی پیاوەو ئافرەت ئەو ڕۆڵەی نیە کە پێویستە هەیبێ. بەشی هەرە زۆری ئافرەتانی کورد، خاوەن داهاتی خۆیان نین، ئەمەش وا دەکات کە هەردەم چاو لەدەست و ژێر دەستەو پاشکۆی پیاو بێت. جگە لەمەش، کۆمەڵگای کوردەواری تەواو پابەندە بەداب و نەریتی ئیسلامیەو هەر جۆرە دەرچوونێك لەم ڕێو شوێنە بەحەرام دەزانێت و لەوانەشە

تیاچوونی جەستەیی ئافرەتیشی تیا بێت.

بەپێی ئەم داب و نەریتە، ئافرەتی کورد دەبێت لە زۆر حەزو ئارەزوو دیاردەی چاولێکەری کە حەز دەکات بیانکات، چاوپۆشی بکات. لەگەڵ ئەمەشدا، زۆر ئافرەتی سەرکێش هەن، هەوڵ دەدەن ئەم کۆت و داب و نەریتانە بشکێنن و ببنە خاوەن دەنگی خۆیان و لەبواری کارو بەرهەم هێنان و ڕووداوەکاندا، نەخشی خۆیان ببینن. لەبەرامبەر ئەوەشدا، کۆمەڵگای کورد - بەشێوەیەکی گشتی - ئەم داوایەی پێ ئیستیعاب ناکرێو دەکەوێتە سەنگەر گرتن لەژن. بەرەنجامی ئەم کێشەو ململانێیە، زۆر جاران، بەمەرگی ژنان کۆتایی پێ دێت.. . هەر بۆیە دەبینین، دیاردەی ژن کوشتن، هەتك کردن، سووڕگوم کردن، لووت بڕین، خۆسووتاندن، بەشێوەیەك بڵاو بۆتەوە، کە ناتوانرێت دیزە بەدەرخۆنە بکرێت.

لەڕاگەیاندنێکدا، ناوەندی ژنان (سەنتەری ژنان) لەسلێمانی ڕایگەیاند" (کە لەنێوان ١٩٩١ -١٩٩٨دا (٢٣٤) ژن لەباکووری عێراق لەلایەن ئیسلامیەکانەوە کوژراون. ئێستا دەبێ گەیشتبێتە (٢٠٠٠) قوربانی..)[٢٣].

بەرەنجامی ئەم توندو تیژییە، دامەزراندنی چەندان دەزگاو ڕێکخراوی سەر بەئافرەتان و شوێنی حەوانەوەی ئافرەتە هەڵاتووەکانی لێکەوتۆتەوە.. . ئەم دیاردەیە، وەنەبێ هەر لەکوردستاندا لەپەرەسەندن دابێت، بەڵکو لەسەرجەم کۆمەڵگای ڕۆژهەڵاتدا تەشەنەی کردووە، چونکە کولتووری ڕۆژهەڵات، کولتوورێکە زەبرو زەنگ و توندو تیژیو هێز تێیدا باڵادەستە. هەرچەندە نووسەری کوردی واهەیە، کە پێی وایە" (.. کۆمەڵگایەك لەکۆمەڵگای کورد ئافرەتکوژ تر نیە، مەگەر ئەفغانستانی تالیبان)[٢٤].

زۆر سەرچاوە هەن، بەرقەرار بوونی ئەم دیاردەیە پشت ڕاست دەکەنەوە. ڕۆژنامەی (یەکسانی) زمان حاڵی (ڕێکخراوی سەربەخۆی ئافرەتان*

لەیاداشتنامەیەکدا بۆ: ریدیکا کۆمارسیۆنی -بڕیاردەری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکاندا - دەڵێ: (لەساڵی ١٩٩١ەوە تاساڵی ٢٠٠٠ زیاتر لە ٥٠٠٠ ژن تیرۆر کراوە، نەك هەر تیرۆر بەڵکو توندوتیژی لەئاستێکی زۆر فراواندا بەرێوە دەچێ لەوانە، لێدان، لووت برین، چەقۆ لێدان، زیندانی کردنی ژنان لەنێو ماڵەکانیاندا، خۆسووتاندن.. . هتد)[٢٥] .

ئەگەر جاران بەهۆی داخرانی کۆمەڵگای کوردەواری بەڕووی شارستانیەکان، ئافرەتان جورئەتی دەنگ هەڵبڕینیان نەبووبێ، ئەوا ئێستاکە، بەهۆی پێشکەوتنی تەکنۆلۆژیاو کاڵ بوونەوەی سنوورەکان لەبەرامبەر ئەم هێزە باڵادەستەدا، ئەم توێژە کۆمەڵایەتیە، هەوڵ دەدەن ببنە خاوەن دەنگ و رەنگی خۆیان. هەوڵ و کۆششەکانیشیان، ئەم دیاردە ترسناکانەیان لێ دەکەوێتەوە، کە هەرەشە لەئاسوودەیی‌و ئارامی ژیانیان دەکات. ئەم بەشە سەرکێشەی ئافرەتان، بۆ خۆدەرباز کردن لەم گێژاوە، رێگای کۆچ و سەفەر دەگرنەبەر، بەڵکو ئەوە خوایە، لەم بەهەشتەی ئەوان خەونی پێوە دەبینن و نەیان دیوە، ژیان جۆرێکی تر بێت.. .

٢-نەبوونی ئازادی تاکە کەسی: لەبەرئەوەی کۆمەڵگای کوردەواری، کۆمەڵگایەکی (متحفظ)ە، زۆر دیاردەو حەز هەیە، هیواکانی تاکە کەس ناهێننە دی. لەبواری خوێندندا، لەقۆناغی سەرەتایی‌و ناوەندی‌و دواناوەندیدا، کوڕو کچ لەیەکتر جودا دەکرێن و دیاردەکە دەبێتە سیستەمێکی گشتی‌و تاك دەبێت بەمەجبوری گوێ ڕایەڵ و پابەندی ئەم سیستەمە گشتیە بێت. حەز لێکردن و خۆشەویستی، بەشێوەیەکی ئاشکرا، لەکۆمەڵگای کوردەواریدا، دیاردەیەکی پڕ لەشەرمەو زیاد نارۆین ئەگەر بڵێین" حەرامیشە.. .

لەلای زۆر عەشیرەت و بنەماڵەدا، هەتا ئێستاشی لەگەڵدا بێت، دیاردەی گەورە بەگچکەو ئافرەت دان لە بەدەل خوێن و کچ لە بۆ کوڕە مام و.. باوی

هەواڵنامەی کتێب

ماوە. بۆ خوازبێنی، ڕازی بوونی باوکی کوڕو کچە گرنگترە لەڕازی بــوونی بــووك و زاوا.. .

لەبواری سیاسیشدا، کە ڕووداوێك سەرهەڵدەدا، تاك دەبێت پاشـکۆی حزبــە باڵادەستەکان بێت، ناتوانێت بەڕاشکاوی ڕاوو بۆچــوونی خــۆی، ئازادانــە بخاتــە ڕوو.

٣-چاولێکەریو هاندانی خەڵکی دەرەوە: ئەو خەڵکە زۆرەی لەدەرەوەن، کە بەسەردان دێنەوە کوردستان، ئۆتۆمۆبیل و خانوو دەکڕن.. . ئــەو ماوەیــەی کە دەمێننەوە بەکەیف و ماشای خۆیــان ســەرف دەکــەن.. بەشــێکیان، زیــاد لەپێویست بەشان و بــاڵی ژیــان لەئــەوروپاو دەرەوەدا هەڵــدەدەن، وەك ئــەوەی ئەوروپا شوێنی پارە کۆکردنەوەو ڕابــواردن و خــۆش گــوزەرانی بێــت.. . هــەر لایەنە باشەکان باس دەکەن. لایەنە خراپەکان دەبــوێرن. خــۆ ئەگــەر باسیــشی بکەن، لەوانەیە کەســی گــوێگر بەهەنــدی هەڵنــەگرێ، چــونکە ئــەو، ئەوەنــدە لــەژیانی کوردســتان بێــزارەو تامــەزرۆی دەرەوەیــە، هــەر دیــوە باشــەکان دەخوێنێتەوەو لەمێشکی خۆی نەخشیان دەکات نــەك لایەنــە خراپــەکانیش.. . جگە لەوەش، بەشێك لەم خەڵکەی دەرەوە، هــانی بــراو کــەس و کــاری خۆیــان دەدەن بێنە دەرەوەو دەستپێشکەری یارمەتیدانیش دەکەن.. . خۆ بەشێك لــەو خەڵکەی کە سەفەر دەکەن، پارەی سەفەرەکەیان نییە، لەو برادەرو لــەم بــرادەر قەرز دەکەن، یان بە (نەقس) پارە لەحسابی بانك ڕادەکێشن.. . ئەم پارەیەش، باکەمیش بێت، لەڕۆژی ئەمڕۆدا، لەکوردستان حسابی بۆ دەکرێت.

گەنجی کورد، کە دەبینــی هــاوڕێ نزیکەکــەی ســەفەری کــردووە.. . کــوڕی هاوسێکەیان گەیشتۆتە یۆنان.. بیرۆکەی سەفەر دەکەوێتــە مێــشکیو بەهــەر شێوەیەك بێت، هەوڵی سەفەرکردن دەدات. جگە لەوەش خۆی لەکۆمەڵگایەکـدا بەنامۆ دەزانێ کە هاوڕێو برادەری نزیکی ژیانی ڕۆژانەی لەدەست چــوو بێــت..

هەندێك گەنجی هەرزەكار (دانیشتووی دەرەوە) ڕۆڵی دیاریان هەیە لەهاندان و دەرپەڕاندنی لاوانی كوردستان. كە دێنەوە، بەقژی درێژ، سمێڵی تراشراو، پێڵاوی بەرزو قەبە -وەك ئەوەی كوردستان نەرویج بێت بەدرێژایی ساڵ بەفر بەری نەدابێت-، ملوانكەی مل، جل و بەرگی تەسك و ئاڵاو واڵا.. . ئەمانە بەسن، بۆ لەخشتەبردنی لاوانی هەرزەكار، جگە لەوەش بەفلیمی ڤیدیۆ یان ئەو ڕەسمانەی كە لەدەرەوە گرتوونی، مەلەوانگەی پڕ لەكچ و كوڕو شەوانی دیسكۆو پارك و شوێنە گشتییەكان پیشان دەدات، كە جیهانێكی تەواو جیاوازە لەگەڵ كوردستان.. . یان جارێ خۆی هەر لەكەمپە رەسم دەنێرێتەوە، دەستی لەملی كچێكی قژ زەردی شان و مل ڕووت كردووە -كە ئەمە لەئەوروپا هیچی تێ ناچێت- لەپشتی ڕەسمەكەش دەنووسێت: (.. ئەمەیان برادەرمە، ئەگەر هاتی، ئەوە پێشكەشی تۆ دەكەم..) یان لەناو (مەسعەد) ڕەسمی گرتووە دەنوسێت" (.. ئەوە ژوورەكەمە..) لەسوپەر ماركێت و شوێنی بەرچاویش دا دەنووسێت" (.. ئەمەش شوێنی كارەكەمە..)، ئەوەش ئۆتۆمبیلەكەمە، لەوانەیە هاوینێ بیگۆڕم.. . هەموو ئەو پڕوپاگەندەو ڕیكلامانە ڕۆڵی خۆیان دەبینن بۆ چەواشە كردن و فریودانی گەنجی ناوەوە. كەم كەس هەیە كە دەچێتەوە، باسی دژواری ڕێگاو كولەمەرگیو ژیانی كەمپ و چاوەڕوانی وەڵامی كێس و ڕەفز بوونیو نامۆ بوون و نەزانینی زمان و مۆرە كردنی نازییەكان، بكات.

٤-نەبوونی شوێنی كات بەسەربردن: هەتا دوو ساڵ لەمەوبەریش، لەكوردستاندا هیچ شوێنێكی وا نەبوو كە خێزانی كورد، كاتی بێكاریو دەست بەتاڵی لێ بەسەر بەرێ. لە بۆ ئافرەتان هەر نەبووە.. . بەڵام خۆشبەختانە لەم یەك دوو ساڵەی دواییدا، باخچەو شوێنی پشوودان و كات بەسەربردن، ڕوو لەزۆر بوونە.. . هەڵبەتە نەبوونی شوێنی حەسانەوەو كات بەسەربردن، هۆیەكە بۆ بێزاریو بیركردنەوە.. . لە زۆربەی گەڕەك و شارۆچكەكان، مەلەوانگەی

هەولێرنامەی كتێب

تایبەت بەئافرەتان هەر نییە، ئەگەر هەشبێ، ئەوەی هامووشۆی دەكات، لەوانەیە ببێتە بنیشتە
خۆشەی بن ددانان و ناوی هەردەم لەسەر زاران بێت.

ئافرەت كاتی دەست بەتاڵ بوونی مەجبورە هەر لەماڵەوە بیباتە سەر. شوێنی تایبەت بەخۆیان نییە، وەك" گازینۆو پارك و قاوەخانەو.. تاد. بۆ ژوان گرتن لەگەڵ دەستەخوشكەكەی، شوێنێك شك نابات كاتی دەست بەتاڵی لێ بباتە سەر، جگە لەژووری ماڵەوە.. ئەگەر بچێتە بازاڕیش، ناوو ناتۆرەی بۆ دەبیننەوە.

ئەگەر شوێنی شەوانەش هەبێت بۆ دانیشتن و كات بەسەربردن و گۆرانیـو هەڵپەڕكێ كردن، ئەوە شتێكی وانییە ببێتە هۆی شكاندنی داب و نەریتی كوردەواری.. . دام و دەزگای گشتی وەك: شوێنی وەرزش كردن، مۆسیقا فێربوون، كردنەوەی خولی ڕاهێنان لەسەر كۆمپیوتەر، زمانە بیانیەكان، زۆر كەمە یان هەر نییە (بەمەرجێك بەخۆڕایی بێت یان پارەیەكی ڕەمزی بێت).. ئەو شوێنانە ئەوەندە كەمن، بای ئەوە ناكات، ئارەزووی گەنجی كورد تێر بكات. نەبوونی ئەو شوێنانەش هۆكارێكن بۆ بیركردنەوەی كۆچ و سەفەر.

٥- **بێكاری:** بەهەزاران گەنج هەیە، بە كوڕو كچەوە، كە خوێندن تەواو دەكات، دانامەزرێت. واتە" زێتر لە (١٦) ساڵ دەخوێنێت، شەهادە وەردەگرێت، ئەوجا كارێكی دەست ناكەوێت، بەتایبەتیش لەبواری پسپۆڕییەكەی خۆی.. . ناچار دەبێت كارێك بكات دوور لەلێزانین و كارامەیی خۆی.. . یان دەبێت واسیتەو واسیتەكاری بكات تاوەكو لەشوێنێكدا دادەمەزرێت.. . ئەوەی ئەم شانسەی هەبێت، ئەوا بەختیارە، ئەگەرنا، دەبێت ڕۆژانە بەتایبەتیش دەمەو ئێواران چەندان جار (ئەگەر لەهەولێر بێت) بەدەوری قەڵاو شەقامی باتاو بازاڕگای سیروان و شێخەڵلا بێت و بچێت تا ڕۆژئاوا

دەکات. ئەم خەڵکەی شەهادەیان هەیەو بێکارن، ئەوەندە زۆرن بەبەراوورد لەگەڵ ئەوانەی دامەزراون.

٦-**بەرتیل و واسیتەکاری:** گەندەڵی ئیداری، دیاردەیەکە ڕوو لەپەرەسەندن دایە. واسیتەو بەرتیل لەهەموو شوێنێك حسێبی تایبەتی بۆ دەکرێت. خەڵك ئەگەر واسیتەی نەبێت، لەوانەیە کارەکانی بۆ مەیسەر نەبێت یان بەزەحمەت بۆی ئەنجام بدرێ. جگە لەوەش، لەبەر نەبوونی گیانی لێبووردن و یەکتر قبووڵ کردن حسێب بۆ هەڵوێستی سیاسی دەکرێت. ئەگەر یەکێك سەر بەحزبی (ب) بێت، لەلایەن حزبی (ج)ەوە حسێبێکی ئەوتۆی بۆ ناکرێت.. . دەبێت بەرتیل بدات و واسیتەیەکی زۆر بکات هەتا حزبی (ج) لەشوێنێك دایبمەزرێنێو کارەکەی بۆ ڕاپەڕێنێ.

٧-**بڵاوبوونەوەی جۆرەها نەخۆشی:** بەهۆی نائارامی باری سیاسی کوردستان و بەرقەرار بوونی گەمارۆی ئابووریو نەبوونی کارو دەیان دیاردەی نەرێتی تر، جۆرەها نەخۆشی کوشندە بڵاوبۆتەوە کە جاران بەو ڕێژەیە نەبوو. نەخۆشی دەروونیو جەڵتەی دەماغو وەستانی دڵ و نەخۆشی گەدەو بەدخۆراکی لەزۆر بووندایە.. . بەسەدان کەس، بەهۆی تووشبوونیان بەم نەخۆشیانەوە، گیانیان لەدەست داوە.. . لەبەر نەبوونی دەرمان و ئامێری پزیشکی پێشکەوتوو چارەسەری زۆر لەم نەخۆشییانە، لەکوردستاندا ئەستەمە. بۆیە بەشێکی ئەو خەڵکە (ئەوانەی هەبووەن، یان خاوەن واسیتەن) بە هەر جۆرێك بێت خۆیان دەگەیەننە وڵاتەکانی ئەورووپا.. . بەشێکیان، پاش چارەسەر کردن دەگەڕێنەوە کوردستان و بەشێکی تریان لەئەورووپادا دەمێننەوە.

٨-**داوەت کردن:** تاك و تەراش لەگۆڕانیبێژو خاوەن فکرو نووسەری کورد هەیە بەهۆی (داوەت) بانگهێشت کردن یان لێگێڕانەوە لەلایەن دەزگا ئەدەبیو

هەواڵنامەی کتێب

ڕاگەیاندن و هونەریەکانەوە، جا چ کوردی بێت یان بیانی، دێنە دەرەوە.. .
پاش ئەنجامدانی کارەکانیان بەشێکیان دەمێننەوەو دەچنە وڵاتێکی ترو کێسی خۆیان پێشکەش دەکەن و ناگەڕێنەوە کوردستان.

٩-چەوساندنەوەی کۆمەڵایەتی: بەهۆی ئەم بارەی کە لەدوای ڕاپەڕینەوە خولقاوە، سەدان کەسی هەبووە نەدار بووەو بەپێچەوانەشەوە تاقمێکی تر دەوڵەمەند بووینە. هەیە ناتوانێت بژێوی ڕۆژانە دابین بکات، هەشە شاهانە دەژی.. . لەزانکۆکاندا، بەدەیان کوڕە دەوڵەمەندو لێپرساو بەئۆتۆمۆبیلی دوامۆدێل دەسوڕێنەوەو لەزانکۆکانیشدا حسابیان بۆ دەکرێ. کەچی کوڕە هەژارەکە دەبێتە پەراوێزو ناتوانێت بەکەیفی خۆی جل و بەرگ لەبەر بکات تا بەئۆتۆمبیل ڕادەگات.. یان بەهۆی نەداریو لەبار نەبوونی بارە ئابوورییەکەی ناتوانێت خێزان پێکەوە بنێت، کەچی بەدەیان لێپرساو دەبینی، لەیەك ژنەوە کردوویانە بە دوو و برادەری کچیشی هەیە. ئەم چەوساندنەوە کۆمەڵایەتیە، سەرچاوە لەئابووریەوە دەگرێت. بۆ زاڵ بوون بەسەر ئەم دیاردەیە، گەنجی کورد بیر لەدەرەوە دەکاتەوە، بۆ ئەوەی هەرچی زووە خۆی خڕ بکاتەوەو دوارۆژێك بۆ خۆی دابین بکات، تا شەمەندەفەری تەمەن لەکاروانەکەدا جێی نەهێشتووە.. ئەم چەوساندنەوە کۆمەڵایەتیە، ئەم نایەکسانیە، هۆیەکە بۆ سەرهەڵدانی دیاردەی کۆچ لەنێوەندی لاوانی کوردستان.

١٠- دەزگاکانی ڕاگەیاندن: بەهۆی بڵاوبوونەوەو فراوان بوونی تۆڕەکانی ڕاگەیاندن، دووری نێوان شارستانیەتەکان کەم بۆتەوە. یان هەر نەماوە. تاکی کورد لەماڵی خۆی، بەیەك چرکە قسە لەگەڵ کەس و کاری لەئەمریکاو کەنەداو ئوستراليا دەکات و ئاگاداری تەواوی ژیانی ڕۆژانەیان دەبێت.. . بەپێچەوانەوەش. لەڕێگای زۆر بوونی مانگە دەستکردەکان، سەتەلایت ئەوەندە زۆر بووە، کەم ماڵ هەیە لەکوردستاندا نەیبێت.

لـەڕێگای ئـەم کەناڵانـەوە ژیـانی ئـەوروپاو دەرەوە بەلایـەنی ئـەرێنیو نەرێنییەوە دەبینیو ڕاستەوخۆ بێت یـان ناڕاسـتەوخۆ کاریگـەرییان لەسـەری دەبێت. دەبینیٚ" تاك لەدەرەوە دەنگی هەیە، حسێبی بۆ دەکرێـت، سەربەسـتی تاك بیٚ سنوورە، پێویستییەکانی ژیانی لەئۆتۆمبیل، خانوو، کار، یان بیمـەی بێکاری، تەلەفۆن، کارەبا، ڕادیۆو تەلـەفزیۆن، مـاڵی تـەواو، دابـین کـراوە.. . سیـستەمی خوێنـدنی ئـەویٚ دەزانـیٚ، ڕەنـگ و ڕووی ئـەم خەڵکـەی دەرەوە دەبینـیٚ.. . بـاڕو دیـسکۆخانەو پەرسـتگاو شـوێنە ئایینییـەکان دەبینـیٚ. مەجبوری کەس نیە بۆیان باس بکات.

بەهۆی دیـاردەی جیهانگـەرایی (عولمـە) ئاگـاداری بەشـێکی زۆری ڕووداوو گۆڕان و پێشهاتەکانی دونیایە. ئەم دەزگایانە، ئاسۆی بیری فـراوانتر دەکـەن.. ئەم دونیا گەورەی بۆ بچووك دەکەنەوە.. . جگە لەوەش، تۆڕەکانی ئەنتـەرنێت، بەماوەی خولەکێك هەواڵەکان دەگوێزنەوە.. . پێـشهاتە ئـابووریو سیاسـیو کۆمەلایەتیەکان دەخەنە ڕوو.. . ئەمانە هاندەرێکن بـۆ تـاکی کـورد، تـاوەکو لەهەوڵی ئەوە دابێت ئەویش وەك خەڵکی تر بـژیو لـەم نـازو نیعمەتـەی ژیـان بیٚبەش نەبێت.. . ئەگەر هەرنا، بۆ منداڵەکانی دابینی بکات.

١١ -گۆرانبێژە کوردەکانی دەرەوە: بەشێك لەم هاندان و چەواشە کردنـەش، بەر هەندێك لەم گۆرانبێژە گەنجـە کوردانـە دەکـەوێت، کـە لـەدەرەوە دەژیـن. ئەمانە بۆ تۆمارکردنی گۆرانیەکانیان، خۆشترین شـوێن هەڵدەبـژێرن لـەدەریاو دەریاچـەی شـینی فـراوان، نـاو فرۆکەخانـە گـەورەو نێودەوڵەتیـەکان کـە پێشکەوتووترین ئامێری ئەلکترۆنی تێدایە.. . باخچەی خۆش و پـارکی فـراوان و ڕازاوە.. . شـەوانی کوردیـو شـاییو هەڵپـەڕکیٚ.. ئۆتـۆمبیلی جـوان و دوامۆدێل.. . مۆبایل بەکارهێنان. سەرەڕای هەموو ئەمانـەش" قـۆڵ لـەقۆڵ و

هەواڵنامەی کتێب

دەست لەملی کچێکی سوورو سپی قژ زەردی ڕووت، گۆرانی دەڵێن.. . کچەش، بەڕوویانەوە پێدەکەنێو نازیان ڕادەگرێت.

گەنجی کورد، کە ئەم دیمەنانە دەبینێ، واهەست دەکات ژیان لەئەوروپا هەر ئەم دیوەی هەیە.. . وادەزانێ، هەر ڕابواردن و پیاسە کردن و شاییو هەڵپەڕکێیە.. . دیوە تاریك و ناخۆشەکانی تر نابینێ.. . ئەوە نازانێت، خەڵکی واهەیە، لەئەوروپاش دەژی ساڵی جارێك ڕێی ناکەوێتە ئەم فرۆکەخانەو دیسکۆخانەو کەنار دەریایانە.. . گۆرانبێژەکان، هەر ئەو دیوەی ژیانی ئەوروپا پیشان دەدەن کە لای گەنجی کورد جێگای سەرنجەو لەکوردستاندا بەخەونی شەوانیش نایبینێت.

١٢-بەشێك لەلێپرسراوەکان: بەشێك لەو کەسانەی کە ئێستاکە لەکوردستاندا لێپرسراوی ئەو خەڵکەن، کەس و کارەکانیان لەئەوروپا دەژین و خۆشیان لەکوردستان.. . لەلێدوان و قسەکردندا، ئامۆژگاری خەڵك دەکەن کە نەچنە دەرەوە، کەچی ئامادە نین کەس و کارو منداڵەکانی خۆیان بێننەوە کوردستان.. ساڵانەش سەفەری خۆیان دەکەن و جنسیەی وڵاتانی ئەوروپایان لەگیرفاندایە.

هەواڵنامەی کتێب

لایەنە باش و خراپەکانی کۆچکردن

دیارە، سەرهەڵدانی هەر دیاردەیەك لەنێو کۆمەڵگادا، لایەنی ئەرێنی و نەرێنی هەیە. دیاردەی کۆچ و سەفەریش، یەکێکە لەو دیاردە کۆمەڵایەتیە بەرچاوانە کە دەیان لایەنی چاك و خراپی لێکەوتۆتەوە. . .

أ-لایەنە باشەکان:

١-کۆچ، کردنەوەی دەرگایەکە بەڕووی جیهاندا: لەڕێگای چوونە دەرەوەدا، نەخشە نەگۆڕاوەکەی مێشکی گەنجی کورد دەگۆڕێت و ئاسۆی بینینی فراوانتر دەبێت. دنیاش تارمایی ئەو سنوورە بەرتەسکەی دەڕەوێتەوە. شارەزای سیستەمی بەڕێوەبردنی ژیان و هەڵس و کەوت و مافی تاکەکەس و داب و نەریتی نەتەوەکانی دونیا دەبێت.. بەهۆی هەبوون و ڕەخسانی باری ئازادی تاکە کەس، لەو وڵاتانەدا، فێرە سینگ فراوانیو قەبووڵ کردنی ڕای جیاواز دەبێت. شارەزای باش لەبواری خەبات و تێکۆشان و مێژووی ئەو نەتەوانە پەیدا دەکات. هەروەها بەهۆی دابین کردنی کارو مسۆگەر کردنی

ژیانی، بیر لەشتی گەورە تر دەکاتەوە. هەر ئەوە نیە بەتەنگ تێرکردنی سکیەوە بێت و نەپرژێتە سەر لایەنی تر.

لەدەرەوە بوارەکە فراوانترە.. . دەبینیٚ تاکەکەس ئازادە، دەتوانێت نامە بۆ سەرکردەو گەورە بەرپرسان بنێرێت و ڕەخنەیان لیٚ بگرێت. ئامێرەکانی ئاسان کردنی ژیان و خۆشگوزەرانیو پەیوەندی کردن مشەیە. بچووکترین دێهات، جیاوازی نیە لەگەڵ شارە گەورەکاندا.. . هێلی شەمەندەفەر، هەموو شوێنێکی ژیانی بەیەکەوە بەستۆتەوە.. . تەلەفۆن، فاکس، ئینتەرنێت، بوس، مارکێت، ئاوو کارەبا، شەقامی ڕەش، باخچەی منداڵان، پارکی حەوانەوەو پشودان، خانووی ریٚك و پێك و تازەو مۆدێرن، قوتابخانە.. . تاد. هەر هەمووی تێدایە. دەبینیٚ، هاوولاتی ئەو ولاتانە، بەتەنگ پاراستنی دام و دەزگا گشتییەکانن، بەتەنگ پاك و خاوێنی شەقام و کوچەو ژینگەو باخچەکانن. گویٚ ڕایەڵی یاساو ڕێنماییەکانن.. . جیاوازییەکی ئەوتۆ نابینێت، لەنێوان نەتەوەو نەتەوەیەکی تر.. . ڕەنگ و ڕەنگێکی تر.. . پیاوو ئافرەت.. . دەیان دامەزراوو دەزگای ناحکومی هەیە کە پارێزگاری لەئازادی تاکە کەس و ژینگەو تەیرو تاڵ دەکەن.. . خەڵکی ئەو ولاتانە، گرفتەکانیان بەڕێگای دیالۆگ چارەسەر دەکەن.. . سەرۆك وەزیرێك، بەدەنگ دەچێتە ئەو شوێنەو هەر بەدەنگێش لادەچێت.. . سەرۆکی دەزگای پۆلیس، شتێکی بچووکی لەدەست قەوما، خۆی بەبەرپرسیار دەزانێت و دەست لەکار دەکێشێتەوەو داوای لێبووردن لەهاوولاتیان دەکات.

گەنجی کورد، کە پێشتر لەنێو سنوورێکدا بووە، جگە لەتۆقاندن و تووندوتیژییو خۆفەرز کردن، شتێکی ئەوتۆی نەبینیووە، ژیانەکەی خوولانەوە بووە لەنێو بازنەی ترس و گومان و دڵەڕاوکیٚ. کەس نەبووە بیخاتە سەر شەقامی ڕاست و دروست. لەقوتابخانەشدا، جگە لەئامۆژگاریو ڕێنماییە

سەرەتاییەکان، کە ئەویش لەڕێگایەکی کۆن و ئیفلیجەوە وەری گرتووە، شتێکی تری نەبووە، ئاسۆی بیرو بینینی فراوان بکات. کە لەدەرەوە ئەم شتانە دەبینێ، هەڵبەتە، کاریگەری خۆیان دەبێت لەسەر ڕێڕەوی ژیانیو بیرکردنەوەیدا.

٢-زۆر بوون و فراوان بوونی بازنەی شەپۆلی کۆچی ئەم خەڵکە، لەدوا ڕۆژدا، کاریگەرییەکی باشی دەبێت لەسەر سەنتەری بڕیاردان، لەم وڵاتانەدا. دەتوانن بڕیارەکان بەئاراستەی پاراستن و بەرەو پێش بردنی بەرژەوەندییەکانی نەتەوەی کورد ببەن. هەر ئێستاکە، لەزۆربەی هەرە زۆری ئەو وڵاتانەی کە ڕەوەندی کوردی تێدایە، دەیان ئەندام پەرلەمان و سەرۆکی شارەوانیو چەند ئەندام پەرلەمانێکی ئەوروپی هەیە.. . بڵێین و نەڵێین، ئەوانە، کاریگەری خۆیانیان هەیە لەسەر ڕاکێشانی سۆزو خۆشەویستی ئەو وڵاتانە بۆ نەتەوەکەمان. بەسەدان کادیرو پسپۆڕی چالاکی کورد هەیە، وەك دکتۆرو ئەندازیارو مامۆستاو ڕۆژنامەنووس و مامۆستای زانکۆو سیاسەتمەدار، لەبوارە جیاجیاکانی ژیاندا کاردەکەن و نەخشی خۆیان هەیە لەناساندنی کوردو بەجیهانی کردنی کێشەکەی.. . ئەگەر ئێستاکە، چالاکیەکانی ئەم تاکانە، سنووردار بێت، دڵنیام لەداهاتوودا، فراوانترو بەرهەم دارتر دەبێت. وێرای ئەم چالاکیانەش، بەسەدان دام و دەزگاو سەنتەری ڕاگەیاندنیان دامەزراندووە بۆ خزمەت کردنی کولتوری کوردی.. . چەندان کەناڵی تەلەفزیۆنیو ڕادیۆی ناوچەییان هەیە.. . ساڵانە سەدان کتێب بەزمانی کوردیو زمانی ئەو نەتەوانە چاپ دەکەن.. گۆڤارو ڕۆژنامەی کوردی بڵاودەکەنەوە.. . سەنتەرو کۆمەڵی کولتووری کوردیان دامەزراندووە. بەشێوەیەکی فراوان یادی جەژنە میللیو بۆنە نەتەوەییەکانی وەك" نەورۆز، یادی هەڵەبجە، ڕاپەڕین، کۆڕەو.. . دەکەنەوە.

٣-لەڕووی ئابوورییەوە، لەڕۆژی ئەمڕۆماندا، کە کوردستان، ١٢ ساڵە بەشێوەیەکی ڕەسمی لەژێر دوو گەمارۆی ئابووریدا دەناڵێنێ، ئەو کوردە پەنابەرانە دەتوانن یارمەتیەکی بەرچاو پێشکەش بەکەس و کارەکانیان، لەناوەوەی وڵات بکەن. ئەگەر هەر کەسێك بتوانێت، تەنها یارمەتی خێزانەکەی خۆی بدات، ئەوە خزمەتێکی گەورە بەئابووری کوردستان دەکات و ئەرکی سەرشانی حکومەتی هەرێم سووك دەکات.

جگە لەوەش، لەم گەمارۆ ئابوورییەدا، هەر ئەو کوردانەن، بەهەزاران ئۆتۆمبیلی نوێ دەبەنەوە کوردستان.. . ئەگەر یەکێك بەویژدانەوە سەیری شەقامەکانی کوردستان بکات، ئەم جیاوازییە بەرچاوەی بەئاشکرا بۆ دەردەکەوێت کە لەنێوان کوردستان و وڵاتە دراوسێکانی وەك سوریاو ئێران و تەنانەت عێراقیشدا هەیە. لەسوریادا، تاکسی واهەیە، لەکۆنیو بێزەوەریدا، لەهیچ شارو شارۆچکەیەکی کوردستاندا بەرچاو ناکەوێت، بەسەدان ئامێرو کەل و پەلی تازەی وەك" سەتەلایت و مۆبایل و کامێرای ڤیدیۆو تەلەفزیۆن و.. . لەکوردستاندا هەیە، کە بەشێکی زۆری بەهەوڵ و کۆششی ئەو خەڵکە گەیاندراونەتەوە کوردستان.

ئێستاکە، لەکوردستاندا، خەڵکێکی زۆر لەسەر مامەڵەی خانوو کڕین و فرۆشتن دەژین.. . خەڵکێکی زۆر لەکوردستان خانوو دەکات، ئەمەش بواری کارکردن فراوانتر دەکات و بێ ئیشی کەمتر دەکاتەوە. بەم هۆیەوە، قەیرانی بێ خانووییو گرانیی کرێ کەمتر دەبێتەوە. بەسەدان خانوو و باڵەخانەی گەورە کراونەتەوە، خاوەنەکانیان لەدەرەوەن.. . چەندان گەڕەکی تازە دروست کراون.. دەیان هوتێل و چێشتخانەو بازاڕگاو سەنتەری گەیاندن کراونەتەوە.. ڕۆژانە تەنها لەڕێگای سەنتەرەکانەوە چەندان هەزار مارك و دۆلار دەگاتەوە

کوردستان.. . وێرای ئەوەی ئەو خەڵکەی لەدەرەوەن ڕۆژانە دەیان کەس، بەپارەو پوول و گیرفانێکی گەرم سەردانی کوردستان دەکەن و بەگیرفانی بەتاڵ دەگەڕێنەوە.

ئەگەر، هەر کەسەو لەدەوروبەرو گەڕەکەکەی خۆی بڕوانێ، ئەوەی بۆ دەردەکەوێت کە لە ٧٠٪ی خێزانی کورد، یەکێکیان لەدەرەوەیە وای بۆ دوو و سێ.. بەتایبەتیش خەڵکی سلێمانیو شارۆچکەی ڕانیە. هەڵبەتە، ئەمانە تەزوویەکی گەرم و گیانێکی زیندوو بەبازاڕەکان دەبەخشن.. . بەدەیان دوکانی پارە گۆڕینەوە هەیە، بۆتە ئەلتەرناتیفی بانکەکان. جێ پەنجەی ئەو خەڵکەی لەدەرەوەن، بەسەر بەشێکی زۆری ئەم بازاڕانەدا، دیارە.. . خەڵکی دەوڵەمەندی واش هەیە، خۆی لەدەرەوە دەژی، بەڵام سەرمایەکەی لەکوردستاندا خستۆتە گەڕو چەندان هوتێل و چێشتخانەی گەورە گەورەی لەسەر نەخشەی ئەوروپا دروستکردووە.. بواری کارکردنی بۆ دەیان کرێکاری کورد ڕەخساندووە.

ئەمڕۆکە، ئەو کڕین و فرۆشتنەی لەبواری خانوو بیناسازیدا بەرچاو دەکەوێت، بەشێکی هەرە زۆریان بەپارەی ئەو خەڵکەن کە لەدەرەوەن. بەکورتی، لەڕۆژی ئەمڕۆماندا، ئەو کوردانە، لەڕووی ئابووریيو کارکردنەوە، ووزەیەکی گەورەیان لەکوردستاندا خستۆتەگەڕ.

٤-**بەشێکی کەم لەو خەڵکە**، بەنیازی تەواو کردنی خوێندن و بەدەست هێنانی شەهادەی بەرزو پسپۆڕی پەیدا کردن لەدەرەوە دەخوێنن، تاوەکو لەبوارو هەلی ڕەخساودا بچنەوە کوردستان و خزمەت بەدام و دەزگا پەروەردەيیو خزمەتگوزارییەکان بکەن. ئەگەر ڕێژەی ئەم جۆرە خەڵکە، لەڕۆژی ئەمڕۆماندا، کەم بێت، ئەوە دڵنیام لە ١٠-٢٠ ساڵی داهاتوودا زۆر

زێتر دەبێت.. . چونکە منداڵی ئەو خێزانانە، ئەگەر هەمووشیان نەبێت، ئەوە بەشێکیان خوێندن تەواو دەکەن و بەبیرێکی ترو بەڕوانینێکی تر دێنەوە مەیدان و دەتوانن خزمەت بەنەتەوەکەیان بکەن.

٥-هاتنی ئەم هەموو کوردە بەڕێگای پاپۆڕو شەپۆڵەکانی دەریاو بەڕینەوەی گروپ گروپی قاچاغ، سەرنجی میدیاکانی جیهان و ڕای گشتیو حکومیان بۆ لای کێشەی ڕەوای کورد ڕاکێشاوە.. . هەر ئەم دیاردە زەق و بەرچاوە دەیان کۆبوونەوەی گەورە گەورەی نێوان پەرلەمانەکانی ئەورووپاو وەزیرانی دەرەوەو کۆنگرەو کۆنفرانسی شارەوانیەکانی لێکەوتۆتەوە.. . بابەت و گفتوگۆکانی ئەم کۆبوونەوانە، ناساندنی کوردو خستنە بەرباسی پرسەکەیان بووە.. . هەر بۆ نموونە: سەیری ئەم هەڵوێستانە بکەن، کە جیهان و ڕای گشتی حسابیان بۆ دەکات:-

-لەکۆتایی ساڵی ١٩٩٧دا کەشتییەك بە (٨٠٠) پەنابەری کوردەوە گەیشتە کەنارەکانی ئیتالیا، کە زۆربەیان کوردی باشوورو باکووری کوردستان بوون.. ئەم بابەتە، مەسەلەی کوردی هێنایە بەرباس و لێکدانەوە، بووە سەر باسی زۆربەی میدیاکانی ئەورووپا. هەر لەم بارەیەوە، (کلاوس کینکل)ی وەزیری دەرەوەی ئەڵمانیا (داوای لەئەنقەرە کرد ڕێگا چارەیەکی سیاسی بۆ کێشەی کورد بدۆزێتەوە)[٢٦].

(پاپا)ی ڤاتیکانیش، داوا دەکات مەینەتی کورد لەبیر نەکرێت.. . (ئەمنستی ئەنتەرناسیونال)یش داوای کرد لەجیاتی کۆبوونەوەی بەرپرسانی پۆلیس، با کۆنگرەیەك ببەسترێو تیایدا لەبارەی هەڵاتنی کوردان و یارمەتی وڵاتانی خانەخوێی پەنابەران بکۆڵرێتەوە[٢٧].

- شەوی شەممە، ٢٠٠١/٢/١٧، پاپۆڕێکی بارهەڵگر کە لەکەمبۆدیا

هەواڵنامەی کتێب

تۆمار کرابوو، لای دایە کەنارەکانی فەڕەنسا لەنزیك شاری سانت رافایل (Saint Rafhael).. . سەرنشینەکانی بریتی بوون لە(٩٠٠) نەفەری قاچاغ کە کوردی باکوورو باشووری کوردستان بوون. ئەوەی سەیر بوو، چەند ژنێك لەناو پاپۆڕەکەدا، منداڵیان ببوو.

ئەم کارە پڕ لەتراژیدیایە، دیسان مەسەلەی کوردی هێنایە ڕۆژاوەو کەوتە بەرباس و لێکۆڵینەوە لەلایەن میدیاکان و پسپۆڕو دەزگاو لایەنە حکومیەکان. گەورەترین ڕۆژنامەی فەڕەنسی (لۆمۆند) سەروتاری ڕۆژی ٢٠-٢٢/٢/٢٠٠١ی تەرخان کردبوو بۆ ئەم تراژیدیایە. ئەوە جگە لەچەندان ڕاپۆرت و باس و کاریکاتێرو لێکۆڵینەوە لەسەر ڕەوشی سیاسیو کولتووری کوردان.

هەر لەم بارەیەوە سکرتێری گشتی (NAOS)، ڕێکخراوی پەنابەرانی نەرویژ، (مورتن تیەسن) بەئاژانسی دەنگوباسی نەرویژی (NTB)ی گوت" (دیارە زۆربەی ئەو کەسانەی کە بەڕێگایە دەگەنە ئەوروپا لەباردوۆخێکی زۆر سەختەوە هاتوون و لەهەڕەشەی مەرگ هەڵاتوون و هەندێکیشیان تەنیا لەبەر هۆی ئابووریو چاککردنی باری ژیانیان هەڵاتوون، بەبڕوای من کێشەکە هەریەکە، چونکە لە هەر کوێ شەڕو ڕاونان بەهۆی بیرو باوەڕی سیاسیو دینیو ڕەگەزەوە هەبێت، ئەوا باری ئابووریش تێك دەچێت.. .)[٢٨].

پاتریك دڤیژیان وتەبێژی (RRR) یەکێتی لەپێناوی جمهوریدا، کە پێشتر (ژاك شیراك) سەرۆکی پارتەکە بوو، ووتی: (.. . بۆچی دەبێت کە چوار ملیۆن فەلەستینی مافی دروستکردنی وولاتی خۆیان هەبێت، بەڵام بیست و پێنج ملیۆن کورد لەو مافە بێبەش بکرێن.. .)[٢٩].

(.. . میدیای فەڕەنسایی بەهەموو لایەن و بەهەموو بەشەکانیەوە بەگشتی دۆستانە لەسەر کورد دەدوێن. لەم کارەساتەدا ڕۆژنامە گرنگەکانی فەڕەنسا"

لۆمۆند، لۆفیگارۆ، لیبراسیۆن و... گۆڤارو بلاوکراوە هەفتەییەکان نەك هەر بەباشی، بەڵکو زۆر بەتووندی پشتگیریی ئەو لێقەوماوانەیان کردو بەو بۆنەشەوە چەند ڕۆژێك هەریەکەیان چەند لاپەڕەیەکیان لەسەر کوردو کێشەی کوردو مێژوو کولتووررو هەروەها لەسەر پەنابەرەکان و سەختی سەفەرەکەیان نووسی..)[٣٠].

- کەشتی (مۆنیکا)، ئەو کەشتییەیە، کە لەڕۆژی ٢٠٠٢/٣/١٨ لەکەنارەکانی ئیتالیا لەنگەری گرت.. ئەم کەشتییە بەقاچاغ لەباشووری لوبنان بەڕێ کەوتبوو و نزیکەی هەزار نەفەری قاچاغی بارکردبوو، کەزۆربەیان کوردی باشووری کوردستان بوون.. لەناو ئەو خەڵکەدا، ژمارەیەکی زۆر لەژن و منداڵ دەبینرا.. ئەم کەشتییە، دووبارە کێشەی کوردی هێنایەوە بەرباس و لێدوان.

زۆربەی کەناڵە جیهانیەکان بەگشتی‌و کەناڵەکانی ئیتالیا بەتایبەتی لەسەر ئەم باسە دوان و لەسەر زاری گەورە لێپرسراوان داخۆیانی جۆربەجۆر درا[٣١].

هەوالنامەی کتێب

ب- لایەنە خراپەکان:

١-کەمبوونەوەی ژمارەی گەنجی کورد لەکوردستاندا، کە ئەمەش بۆشاییەکی گەورە لەبواری کارو پەروەردەو زانست و پزیشکی‌و خزمەتگوزاریدا دەکاتەوە.. بەسەدان ڕۆشنبیرو دکتۆرو ئەندازیارو شاعیرو نووسەری کورد کۆچیان کردووە، کە ئەمەش زیانێکی گەورە بەدانیشتوانی کوردستان و کەمبوونەوەی دەگەیەنێت.. جگە لەوەش مەیدان چۆل دەبێت بۆ کەسانی ناشارەزاو کۆنەپەرست، تا لەهەموو بوارەکاندا بەکەیفی خۆیان لێبخورن و کۆمەڵگای کورد بەرەو سەدە تاریکەکان بگێڕنەوەو لەپێشکەوتنی شارستانیەتی جیهانیدا، دوای بخەن. هەروەها لەبواری ڕۆشنبیری‌و کولتووریدا،

خالی بوونی ئەم هەوارە، بەکەسانی دواکەوتوو و ناشایستە پڕ دەکرێنەوە، کە بانگەشە بۆ بیروڕاکانیان دەکەن و مێشکی هەزاران گەنج، بە بیرو باوەڕەکەیان زاخاو دەدەن.. . هەروەها نەمان و کەمبوونەوەی کادیری پزیشکی لەکوردستاندا، ڕێژەی بەرز بوونەوەی نەخۆشیەکان بەرزتر دەکاتەوە، بەهۆی چارەسەر نەکردنی ئەم نەخۆشیانە بەشێك لەو نەخۆشانە دەمرن و زیانێکی گەورە بەقەبارەو سەنگی نەتەوەی کورد دەگەیەنن.

هەروەها نەمان و لەدەست چوونی سەدان مامۆستای زانکۆو ئامۆژگاو قوتابخانەکان، ئاستی خوێندن و زانست لەکوردستاندا دادەبەزێنن و خوێندکارەکان مەحروم دەبن لەهەواڵ و پێشکەوتنەکانی جیهان و هەر لەو قاوغە تەسکەدا دەمێننەوە، کە لەسەردەمی بەعسدا پەیڕەوی لێ دەکرا.

٢-**لەبواری ئابووریشدا،** زیانێکی زۆر لەخەڵکی کوردستان دەکەوێت و ئەو بڕە پارە زۆرە دەچێتە گیرفانی قاچاخچیەکان.. . ئەو کەسەی سەفەر دەکات، مەجبوور دەبێت خانوو و ماڵ و سامانی خۆی هەرزان فرۆش بکات و ئەوەی هەیتی بیکاتە پارەو پارەکەش بنێرێتە دەرەوەی کوردستان.

٣-**لەبواری (مرۆڤ)یشەوە،** لەئەنجامی گرتنە بەری ئەم ڕێگا سەخت و پڕ لەهەڵدێرەدا، دەیان کەس گیانی خۆیان و منداڵەکانیان لەدەست داوەو بوونەتە خۆراکی تەیرو تاڵ و ماسیەکانی دەریا.. . قوربانیەکانی ئەم بوارە، ئەوەندە کەم نین چاوپۆشی لێبکرێت و بەهەند هەڵنەگیرێت.. . مانگ نیە، هەواڵی ڕووداوێکی دڵتەزێنی لەم بابەتانە نەبیستین، کە ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ کاریگەرییەکی زۆر دەکاتە سەر ژمارەو قەبارەی نەتەوەییو زیان پێ گەیاندنی.

هەر بۆ نموونە سەیری ئەم ڕووداوانە بکەن:-

- لەڕۆژی ١٩٩٧/٣/١٦دا، گەمیەك کە ٢٢ کوردی باشووری تێدا بوو، لەشاری ئەنتالیای تورکیا بەڕێ دەکەوێو لەدەریای (ئیجە)دا نقوم دەبێو

(١٩) کەسیان گیان لەدەست دەدەن.

- ڕۆژی ١٩٩٩/١/٣٠، لەکاتی بەقاچاغ پەڕینەوەی کۆمەڵێك کوردی عێراقی لەسنووری تورکیاوە بۆ ناو خاکی یۆنان، کەوتنە ناو کێڵگەیەکی مین و لەئەنجامدا (٥) کەس گیانیان لەدەست داو ژمارەیەکیش بریندار بوون[٣٢].

- ڕۆژی ١٩٩٦/١٠/١٠ کوژرانی (٣٠) لاوی کورد لەنێوچەی هەکاری لەلایەن ژەندرمەی تورکەوە کە دەیانویست لەسنووری تورکیاوە ئاودیو بن[٣٣].

- ڕۆژی ٢٠٠٠/٤/٣، لەئاکامی نقوم بوونی کەشتییەکدا لەنزیك کەنارەکانی تورکیا (٩) کەس لەسەرنشینەکانی گیانیان لەدەست دا کە (٨) لەو پەنابەرانە کوردی عێراقی بوون و ئەوی تریشیان قاچاخچیەکی تورك بووەو بەنیاز بووە بەشێوەی نایاسایی بیانگەیەنێتە یۆنان[٣٤].

٤-کۆچ و سەفەر زۆر ئاسەواری خراپی لەنێو کۆمەڵگادا دروست کردووە.. . دەیان گیروگرفتی کۆمەڵایەتی لێ کەوتۆتەوە.. . بەسەدان گەنجی کوردی کۆچیان کردووەو ژن و منداڵەکانیان لەکوردستاندا جێ هێشتووە.. . لەئەنجامی توندکردنی یاساکانی پەنابەران و ڕەفز کردنی کێسەکانیان لەلایەن ئەو وڵاتانەوە کە کۆچیان بۆی کردووە، ئەو گەنجانە، ناتوانن ژن و منداڵەکانیان ببەن و یەکبگرنەوە.. . هەر بۆیە بەشێك لەو ژنانە، چیتر بەرگەی تەنیایی و دوور لەپیاوەکانیان ناگرن و داوای جیابوونەوە دەکەن.. . بۆیە ئێستاکە لەدادگاکانی کوردستاندا، زۆر ڕووداوی لەم بابەتە دەبینرێن.. . تەڵاق دان بەتەلەفۆن و فاکس بۆتە دیاردە.. . بڵاوبوونەوەو فراوان بوونی ئەو دیاردەیە، هەڕەشەیەکە بۆ سەر تۆکمەیی و ڕیزبەندی خێزان و کۆمەڵگای کوردەواری.. . جگە لەوەش، ئەم تەنیاییە، چ پیاو چ ژن لەوانەیە بەرگەی نەگرن و تووشی زۆر کارو کردەوە بن کە کاریگەری هەبێت بۆ سەر کەسایەتی کۆمەڵایەتیان.

دەیان گەنج هەیە، کە لەکوردستاندا بووە، کچێکی بەدەستگیران کردووە،

هەواڵنامەی کتێب

بەو ئومێدەی کە گەیشتە ئەو بەهەشتە، بتوانێت ئەویش ببات.. . بەڵام درێژبوونەوەو چاوەڕوانی ئەو دیواری ئارام گرتنە دەڕوخێنن و جیابوونەوەی لێ دەکەوێتەوە.

٥-لەلێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی کاك (ئاسۆ جەبار)دا، کە لەساڵی ١٩٩٨دا ئەنجامی داوە، هاتووە:-

- لە ٧٦٪ی خوێندکارانی زانکۆو پەیمانگاکان ئارەزووی کۆچ و سەفەر دەکەن.

- لە ١٠٪ی بەتەمای ژن هێنان و پێکەوە نانی خێزانن[٣٥].

کەواتە، لە هەر (١٠٠) کەس، تەنها (١٠) کەس بەتەمای ژن هێنانە، ئەویش لەوانەیە بارە ئابوورییەکەی یارمەتیدەر نەبێت بۆ بەئەنجام گەیاندنی داخوازییەکەی.

هەڵبەتە، ئەم کارە بەرەنجامی خراپی لێ دەکەوێتەوە.. .

یەکەم: لە ٩٠٪ی کچی کورد ناتوانن ژیانی هاوسەریێتی پێکەوە بنێن و بگەنە ماڵ و حاڵی خۆیان، جگە لەوەش سەرئێشەو چەندان گیروگرفتی کۆمەڵایەتیو ئابووری بۆ خێزانەکانیان دروست دەکەن.

دووەم: ئەم کارەش زیانێکی زۆر لەداهاتو ژمارەی دانیشتوانی کورد دەدات. ئەگەر ئەو ڕاستییە بزانین کە" (ڕێژەی لەدایك بوون لەنێوان دانیشتوانی کوردستاندا، لەساڵی ١٩٨٥دا، ٤٨٪ بوو. ئەم ڕێژەیە لەڕێژەی هەموو دەوڵەتەکانی باشووری- ڕۆژئاوای ئاسیادا، وەکو تورکیا "٢٨٪"و ئێران "٤٢٪"و عێراق "٤٣٪"و سوریا "٤٤٪" زیاترەو بەیەکێ لەبەرزترین ڕێژەی لەدیك بوون دادەنرێت لەجیهاندا)[٣٦].

کەم بوون و نزم بوونەوەی ڕێژەی لەدایك بوون لەنێو کورددا، هەڕەشەیەکە بۆ

هەواڵنامەی کتێب

سەر دوارۆژی نەتەوەی کورد، چونکە بەم هۆیەوە، ژمارەی کورد لەبەرامبەر نەتەوە سەردەستەکاندا، لەکورتی دەدات و لەقۆناغی بەئامانج گەیشتنیش دوورتری دەخاتەوە.

٦-ئەو کوردانەی کە دەگەنە دەرەوەو لەکەمپەکان نیشتەجێ دەبن،

بەهۆی کاری ڕۆتین و دواخستنی وەڵامەکانیان تووشی چەندین نەخۆشی دەروونی دەبن و هەست بەبێزاریو پەشیمان بوونەوە دەکەن.. پاش چاوەڕوانیەکی زۆر، بەهیوای قبول کردن، چەندان هیوای سەوز لەمێشك و دڵ و دەروونی خۆیاندا دەچێنن، بەڵام ئەنجام، کە وەڵامەکانیان ڕەفز یان ڕەفزو دەرکردن دەبێت، ئەوە ئاسۆی بیرکردنەوەو هەنگاونانیان تەسك دەبێتەوەو باڵی خەمۆکیو بێزاری بەسەریاندا زاڵ دەبێت.. . ئەم دیاردە خراپە، زۆر کاردانەوەی مەترسیداری لێکەوتۆتەوە.. . هەر بۆ نموونە:-

- ڕۆژی ٢٠٠٠/٧/٣٠، کوردێکی عێراقی بەناوی (جاسم محمد علی) دوای ئەوەی لێپرسراوانی پەنابەران لەشاری (ڕیگنز بۆرگ)ی ئەڵمانیا، بواری هێنانی خێزانەکەیان نەداوە، خۆی خستۆتە ژێر ئۆتۆمبیلێك و یەکسەر گیانی لەدەست داوە[٣٧].

- ڕۆژی ٢٠٠٠/٨/١٦، کوردێك بەناوی (وەلید ئەکبەر) کە خەڵکی توزخورماتوو بوو، لەشاری (دێلەمۆند)ی سویسرادا، لەکاتی کرێکاریدا، لەنهۆمی حەوتەوە خۆی فڕێ داوەتە خوارەوەو گیانی لەدەست داوە[٣٨].

- ڕۆژی ٢٠٠٢/٢/٥، لەشاری (گوپنهاگن)ی پایتەختی دانیمارك، (رەفیق سەدیق محەمەد ساڵح)ی تەمەن ١٧ ساڵان، کە خەڵکی شارۆچکەی (دیانا)ی کوردستانی باشوور بوو، پاش چاوەڕوانیەکی زۆرو وەرنەگرتنی وەڵامی کێسەکەی، لەکەمپی پەنابەران، لەگیانی خۆی بێزار دەبێت و بەپەتێك خۆی

دەخنکێنێت[٣٩].

٧-**بەهۆی دووركەوتنەوە لـەباوك و دایـك،** بەشـێكی زۆری منـدالآنی كۆچـكردووەكان، لەخۆشەویـستیو سـۆزو چـاودێری بـاوك بێبـەش دەبــن و، كاریگەرییەكی نەرێنی لەسەر دروست بوونی كەسایەتیان دروست دەبێت و، ئەو سۆزو خۆشەویستییە ئاساییەیان نابێت، بەرامبەر بەباوكیان.

٨-**بەهۆی كۆچكردنی تاكەكانی خێزان،** ئەوەی كە لەولآت دەمێنێتەوە، فێرە ژیانی تەمبەڵیو چاو لەدەستیو پـشت بەسـتن بەخـەڵكی تـر دەبێـت. . . تەشـەنە بـوونی ئـەم دیاردەیـەش، كۆمـەڵگا لەبەرهـەم هێنـەرەوە دەكاتـە كۆمەڵگایەكی مشەخۆر، كە ئەمـەش كاریگـەری خـۆی دەبێـت لەسـەر كـارو داهاتی نەتەوەیی.

٩-**بەشێك لەو خەڵكەی كە دەچنە دەرەوە،** ڕووبەڕووی كولتوورێك دەبن، كە زۆر جیاوازی هەیـە لەگـەڵ كولتـووری كـوردی. بۆیـە، بۆیـان ئیـستیعاب ناكرێو ناتوانن تەرازووەكە بەهاوسەنگی ڕابگـرن و خـوو و ڕەوشـت و ئاكـاری كوردەواری لەدەست دەدەن.

١٠-**بەشێك لەو گەنجانە، بەتایبەتیش كە لەكەمپەكان دەژین،** كارو كردەوەی ناشیرین ئەنجام دەدەن و ڕەوشتی كـورد لەكـەدار دەكـەن. ئـەنجام وای لێدەكەوێتـەوە كـە دەوڵـەت و نەتـەوەی خانـەخوێ بەچـاوێكی سـووك و كـەم بایەخەوە، سەیری كورد بكەن.

- لەكەمپەكان، بەهۆی جیاوازی كولتوورەكان" (عەرەب، ئەفغانی، بۆسنی، ئـەلبانی، ئـەفریقی، چـینی، سـریلانكی، یۆگۆسـلافیو. .)و لەیـەك نەگەیشتنیان، تووشی شەڕە چەقۆو ئاژاوە دەبن و ڕادەكێشرێنە پۆلیـسخانەكان و لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەكرێ. . .

- هەندێکی تر، لەبەر ئەو بڕە پارەی پەناهەندە کە لەکەمپ وەری دەگرێت زۆر کەمەو تەنها بەشی جگەرە ناکات، پەنا دەباتە بەر دزین و کاری ناڕەوا.. هەرچەندە ئەوە لەنێو کوردەکاندا زۆر کەم دەبینرێ.

- بەشێکی تر، لەئەورووپاش، خەریکی ململانێی حزبایەتیو ناوچەگەرێتین. زۆر جاران ململانێکان کاری توندو تیژیو بەیەکداان و چەقۆکێشانی لێ کەوتۆتەوە. بۆ نموونە لەسالآنی ٩٥و ٩٦و ١٩٩٧دا، لەشارەکانی (هانۆڤەرو نۆرنبێرگ و مانهایم)دا، ئەو ململانێیە بەئاشکرا دەبینراو پۆلیسی ئەڵمانی وای لێهاتبوو لەوێستگەی شەمەندەفەر (بانهۆڤ)و شوێنە گشتییەکاندا، یەکسەر دەیگوت: تۆ هەولێری یان سلێمانی، بەتایبەتیش لەشاری نۆرنبێرگ، ئەمەش بەخراپ لەسەر کێشەی کوردو ناساندنی بەدنیای دەرەوە دەکەوێتەوە. ئەم ڕووداوانە، زۆر جاران دەبێتە مانشێتی ڕۆژنامەکان.

- خەڵکێکی تر -باکەمیش بێت- هەر لەبەر ئەوەی ئیقامە وەربگرن و دابووەرێنەوە، پیرەژنی وا لەخۆیان مارە دەکەن، کە بەداپیرەیان دەشێ.. . مەجبوور دەبن لەگەڵ ئەم پیرەژنانە،ژیان بەسەربەرن و شەمەندەفەرەکە لێبخورن.

١١-خێزانی کوردی واهەیە، -هەرچەندە لەچاو تورك و نەتەوەکانی تر زۆر کەمەو بە پەنجەی دەست دەژمێردرێت- دەسەلآت و کۆنترۆڵیان بەسەر منداڵەکانیاندا نامێنێت و دوور دەکەونەوە لەداب و نەریتی ڕەسەنی کوردەواری.. . کچ هەیە بەتەنها دەژیو شەوو نیوەشەوان نایەتەوە ماڵەوە. لەشوێنە گشتییەکانی وەك دیسکۆو قاوەخانەو بارەکان، ڕۆژ دەکاتەوە.. .

زۆر جارانیش بەهۆی ئەو سەربەستییە فراوانەی تاکە کەس لەدەرەوە هەیتی، ژن و پیاو بەڕووی یەکتردا دەتەقنەوەو جیابوونەوەی لێ دەکەوێتەوە. یان باوك و برای کچی کورد، ناتوانن چاوپۆشی لە زۆر دیاردە بکەن، کە

لەکوردستان یاساغ و حەرام بووە کەچی لەئەوروپا شتێکی ئاسایی‌یە.. . ئەم بینەو بەردەیە، کارەساتی دڵتەزێن و ناخۆشی لێ کەوتۆتەوە، کە میدیاو ڕای گشتی ئەوروپای لێ وەئاگا هاتووەو ئاکاری کوردی پێ ڕووشاوە. دوانموونەی ئەو ڕووداوانە، کوشتنی (فاتیمە)ی کچە کوردی کوردستانی باکوور بوو.

(فاتیمە ساهیندال)ی تەمەن ٢٦ ساڵان، لەڕۆژی ٢٠٠٢/١/٢١دا، بەدەستی باوکی خۆی لەسوێد دەکوژرێت. بەپێی هەواڵی ڕۆژنامەکانی سویدو دەنگۆی ناو کوردەکان، فاتیمە لەگەڵ کوڕێکی سوێدی پەیوەندی خۆشەویستی هەبووە.. ئەو کچە کوردە خوێندنی باڵای لەبواری سۆسیۆلۆژیا تەواو کردبوو. لەڕۆژی ٢٠٠٢/٢/٤دا، بەئامادەبوونی ١٥٠٠ کەس و نوێنەری کۆشکی شاهانەی سوێدو سەرۆکی پەرلەمان و وەزیری ئاوێتە بوون و کوردەکانی سوێد بەخاك سپێردرا.. . ئەم ڕووداوە، تاماوەیەکی زۆر بووە سەر باسی میدیاکان و ڕای گشتی سوێد.. . باوکی کچەش بۆ هەتا هەتایە زیندانی کرا.

پێش ئەم ڕووداوەش، کوردێکی تر کە خەڵکی دهۆك بوو، کچەکەی خۆی بردەوە کوردستان و لەوێ کوشتیان.. . بەڵام ئەم ڕووداوەش دیزە بەدەرخۆنە نەکراو لەسوێد ئاشکرا بوو و هەڵلایەکی تری نایەوە. ڕووبەڕوو بوونەوەی کولتوورەکان و ئیستیعاب کردنیان، کێشەیەکی گەورەیە، ئەگەر کۆنترۆڵ نەکرێت زۆر زەحمەتە بتوانی بەسەریاندا زاڵ بیت و ئارێشەی لێ نەکەوێتەوە.

ئەمانەو دەیان گرفت و ئارێشەی تر، ڕووبەڕووی پەناهەندەی کورد دەبنەوە. ئەگەر خوو ڕەوشت و ئاکاری کوردانەی پتەوت نەبێت، ناتوانی بەرگەیان بگری‌و کەسایەتیەکەت تووشی هەڵدێری هەزار بەهەزار دەبێت.. . پەروەردە کردنی خێزانی‌و منداڵیش، ئەگەر لەکوردستان ڕۆژانە سەعاتێکی بوێت ئەوە لەئەوروپا چەندان سەعاتی دەوێت.. . واتە، ئەرکەکە بۆ خێزانی کورد، زۆر قورسترە وەك ئەوەی لەکوردستان بیت.

هەواڵنامەی کتێب

ڕێگاکانی کۆچکردن

ئەو خەڵکەی کە کۆچ دەکەن، بەزۆر ڕێگادا دەڕۆن. ئەم ڕێگایانەش وەنەبێ ئاسان و بێ ناخۆشیو گرفت بێت، بەڵکو زۆر جاری واهەیە، قوربانی زۆریشی لێ دەکەویتەوە. گرنگترین ئەو ڕێگایانەی کۆچبەرەکان پێیدا سەفەر دەکەن، بریتین لە“ -

یەکەم: ڕێگای قاچاغ، (یان ڕێگای بەپێ ڕۆیشتن): کاتێك قاچاخچی لەکوردستانەوە، وەجبە کۆدەکاتەوەو ئامادەی سەفەرکردنیان دەکات، بەزۆری بەم شێوە ڕێگایانەدا دەڕۆن:-

أ-ڕێگای کوردستان- ئێران:

١-لەحاجی ئۆمەرانەوە بەرەو گوندی (زێوەو کۆنە لاجان)ی دیوی ئێران، بەشاخی (لاقەمریشك)دا دەگەنە (گەلی بلْباسان).

٢-ڕێگای پاسداران: ئەم ڕێگایە، شوێن کۆنە ڕەبایەکانی سوپای عێراق بوو، بەشاخێکدا سەردەکەون کە زاڵە بەسەر شارۆچکەی خانێ (پیرانشەهر)ی دیوی ئێران.

هەولێرنامەی کتێب

٣ -لەقەڵادزێوە بەناوچەی (سونێ)دا تێدەپەڕن و ڕوو دەکەنە گوندەکانی (شێێو زەلێو ناوزەنگ)و ئاودیوی ئێران دەبن و بەگوندەکانی (نۆکان و قاسمەڕەش)دا تێدەپەڕن.

٤ -لەناوچەی (کێلێ)وە دەچنە گوندی (بێورانی سەروو بێورانی خواروو)ی دیوی ئێران.

٥ -ڕێگای سلێمانی: بەچەمی چۆماندا تێدەپەڕن و دەگەنە شاری (بانە)ی دیوی ئێران.

٦ -ڕێگای سیدەکان: لەسەر سێگۆشەی سنوورەکانی عێراق و ئێران و تورکیادا، ئەم دوو ڕێگایە هەیە:-

- لەسێگۆشەی سنوورەکانەوە، بەرەو گوندی (زێوە)ی سەر بەتەرگەوەڕو مەرگەوەڕی دیوی ئێران، دەکەونە ڕێ.

- لەسێگۆشەوە بەرەو شاری (شنۆ).

پاش ئەوەی وەجبە (کە لە ١٥-٣٠) کەسێك پێکدێت، کە بەم ڕێگایانەی باسمان کرد دەگەنە ئێران. . . ئینجا لەوێوە بەم دوو ڕێگا سەرەکیە بەرەو تورکیا دەکەونە ڕێ:-

١ -لەناوچەی (تەرگەوەڕ)ەوە دەچنە گوندی (سێ مالکان)ی دیوی کوردستانی باکوورو دواتر گوندی (مەشکان)و شارۆچکەی گەوەڕ (یۆك سێل). لەگەوەڕەوە سواری (پاس) دەبن بۆ شاری (وان) لەوێشەوە بەرەو ئەستەنبۆڵ.

٢ -لەناوچەی (مەرگەوەڕ)ەوە دەچنە گوندی (گولانە)ی کوردستانی دیوی تورکیاو دواتر شارۆچکەی (شەمزینان)، لەوێشەوە بۆ گەوەڕو وان و ئەستەنبۆڵ.

جاری واهەیە قاچاخچی، وا لەگەڵ نەفەر ڕێك دەکەوێت کە هەتا شاری (ڕەزاییە)ی دیوی ئێرانی ببات، دواتر تەسلیمی قاچاخچیەکی ئێرانی دەکات. ئێرانیەکەش بە (١٠٠) سەد هەزار تمەن (ئەوە سالانی ١٩٩٦-١٩٩٧)

هەولێرنامەی کتێب

وەجبەکە دەگەیەنێتە شاری (گەوەڕ)ی دیوی تورکیا. لەگەوەڕەوە تەسلیمی جاشە کوردەکانیان دەکات.. . ئەوانیش لەهەر نەفەرێك سەد دۆلاریان لێ دەسێنن و دەیانبەنە شاری وان و تەسلیمی نووسینگەیەکی گواستنەوەی سەربەخۆیان دەکەن و، پارەکەشیان بۆ دەدەن، تا ئەستەنبۆڵ.

وەجبە لەکوردستانەوە تادەگاتە ئەستەنبۆڵ، بەشێوەیەکی گشتی (٥ -٨) ڕۆژ بەڵکو زێتریش دەخایەنێت. گەلێك جارانیش تووشی دزو جەردە دەبن و ڕووت دەکرێنەوە. یان تووشی کەمینی پاسدارانی ئێرانیو ژەندرمەکانی تورکیا دەبن و دەکەونە بەر دەستڕێژی گوللەو گیانیان لەدەست دەدەن.

ب-ڕێگای عێراق- تورکیا:

ئەم دوو ڕێگا سەرەکییە هەیە"-

١ -لە(فیشخاپور)ی سێگۆشەی سنوورەوە بەرەو گوندی (قەرەوڵا)ی دیوی عێراق، کە لەسەر ئاوی خاپوورە، دەکەونە ڕێ. . . لەوێشەوە دەچنە هەردوو گوندی (بەتەقێ)یانی سەر بەتورکیا، ئینجا بەرەو سلۆپی یان جەزیرە دەڕۆن.

٢ -لە(زاخۆ)وە بەڕێ دەکەون و بەگوندی (هیزاوە)ی دیوی عێراق تێدەپەڕن. گوندەکانی (کۆلیاو وەحسەرو گەتە)ی دیوی تورکیا دەبڕن و دەگەنە (سلۆپی).

گەلێك کەس هەیە، هەر لەکوردستانەوە، ناسنامەی (هویە)ی ساختەی - دەرنەك، کە دەزگایەکی کولتووری تورکمانەکانی عێراقە لەتورکیا - دەردەکات، تاوەکو لەبازگە (سەیتەرە)کانی ناو تورکیادا، نەگیرێت.

جـ- ڕێگای عێراق- سوریا:

کە لەفیشخاپوورەوە دەپەڕنەوە دەگەنە گوندی (عومەرکان)، کە یەکەم گوندی دیوی سوریایە، لەسەر سنوور. ماوەی نیو سەعات بەئۆتۆمبیل دەڕۆن و دەگەنە شاری (قامشلی).. . ئەگەر بیانەوێ بچنە تورکیا، یەکسەر دەچنە شاری (نصیبین)ی دیوی تورکیا، کە تەنها تەلبەندێك لەگەڵ (قامشلی)دا، لەیەکتریان جیادەکاتەوە.

د-لەئێرانەوە بۆ کۆمارە هەڵوەشاوەکانی یەکێتی سۆڤیەتی جاران:

- لەشاری (سەڵماس)ی دیوی ئێرانەوە بەرەو قەزای (باکۆ) دەچن.

- لەرێگای (خوئی)ەوە بەرەو ئەو کۆمارانە دەکەونە رێ.. . کە گەیشتنە ئەم کۆمارانە، ئینجا بەرەو وڵاتانی ئەوروپا دەکەونە رێ.

هـ- رێگای ئێران- پاکستان: خەڵکێکی زۆری کوردستان و عێراق، دوای شەڕی عێراق و ئێران و ئەنفالەکان، لەئێرانەوە چوونە پاکستان.. . لەوێشەوە، بەهەزاران مەینەت و دەردەسەری، پاش چەندان ساڵ، لەنووسینگەکانی (UN) ناوو نووسکران و ڕەوانەی وڵاتانی ئەورووپاو ئەسکەندنافیا کران.

و- لەتورکیاوە- بۆ ئەوروپا:

ئەو بەشە خەڵکەی کە دەگەنە تورکیا، بەشی زۆریان لەئەستەنبوڵ دەگیرسێنەوە. ئەوەی کەس و کاری لەدەرەوە بێت، چاوەڕوانی پارە دەکات، تاوەکو بۆی دەنێرن، ئەوانی تریش چەندان ئیشی جۆر بەجۆری وەك" (قاپ شووشتن لەچێشتخانەکان، لەشوێنی شووشتنی ئۆتۆمبیل، کارگە بچووکەکانی کەرتی تایبەت،.. . تاد) دەکەن، تاپارەی دەرچوون، پەیدا دەکەن. بەزۆریش (٤-٦)کەس پێکەوە ژوورێك دەگرن. جاری واهەیە، یەك دوو مانگ ئیش دەکەن، کەچی خاوەن ئیش پارەیان ناداتێ. قاچاخچیەکان -کە هەموویان کوردی عێراقین- وەك گورگی برسی بۆ ئەو خەڵکە لەکەمین دان.. . بەقسەی خۆش و لووس، زۆر وەعد دەدەن.. . درۆ دەکەن.. . خۆیان دەکەنە فریشتە.. . هەر هێندە کە پارەکەیان لەخەڵك وەرگرت، بەمانگ و ساڵ ئیتر نابینرێنەوە.

قاچاخچیەکانی نێوان ڕێگای تورکیاو یۆنان، چەند ڕۆژێك پێش بەڕێکەوتن، لەپارکەکانی ئەستەنبوڵ، یان شوێنی تایبەت بەخۆیان، دەسوڕێنەوەو نەفەر کۆدەکەنەوە. پێشەکی (١٠٠-٢٠٠) دۆلار لە هەر نەفەرێك وەردەگرن و زەوی

بگیریان دەکەن. نەفەرەکانیش، خواردنی (٧-١٢) ڕۆژی ڕێگـا دەکـڕن و کۆڵـە پـشت ئامـادە دەکـەن، لەگـەڵ دەسـتە جلێکـی خـاوێن و نـوێ بـۆ دابـەزین. خواردنـەکانیش، بـەزۆری بـریتین لـە" (پـسکویت، معلبـات، ماسـی قوتـوو، هەنجیری وشککراو، سـێ چـوار کیـسە نـانی بـچووك و تـەنك تـاکو زوو کـەڕو هەڵنەهێنێت و لەکەڵك نەکەوێت، قوتی فاسـولیا یـان نـۆك، حـەلوای شـەکر، فـستق و چـەرەزات، بیبـسیو کـۆلاو فانتـاو ئـاو.. .) ئـەم خـواردن و خواردنەوانەش، بەهیچ جۆرێك نابێت نووسینی تورکی یـان هـیچ ئاسـەوارێکی ولاتی تورکیای بەسـەرەوە بێـت، نـەوەك لـەدیوی یۆنـان بگیرێـن و بـزانن کـە لەتورکیاوە هاتوون و یەکسەر ڕەوانەیان بکەنەوە.

ژمارەی نەفەرەکانی وەجبەش، بـەپێی ویـست و شـارەزاییو لێوەشـاوەیی قاچاخچی دەگۆڕێت. بەلام بەشـێوەیەکی گـشتی، ژمـارەی هـەر وەجبەیـەکی ئاسایی خۆی لە(١٢-٣٠) کـەس دەدات. لەئەسـتەنبۆڵەوە بـە (پـاس) بـەرەو شارەکانی تورکیا —سنووری یۆنان- بەرێدەکەون. پێش ئەوەی بگەنە ئاوەکـەی نێوان هەردوو سنوور، دادەبەزن و بەپێ دەڕۆن. بـەزۆریش لـەم سـێ ڕێگایـەوە دەڕۆن" (ئەنیس، ئەبسەڵە، ئوزون کۆپری). کـەلـەئاوی دەسـتکرد (صـناعی) دەپەڕنەوە تووشی ئاوی گەورە دەبن، بەپێ یان بەکندر یان بەچوپ دەپەڕنەوەو، ماوەیەك بەپێ دەڕۆن، بەناو دارستان و کێڵگـەی بـرنج و گوڵەبـەڕۆژەو شـاخ و هەورازو دڕك و داڵدا تێدەپەڕن و دەگەنە یەکەم شارۆچکەی یۆنـان، کـە نـاوی (ڤیرێ)یە. هی واهەیە هەر لە(ڤیرێ)وە سواری شەمەندەفەر دەبێـت و دەڕوات. هی واش هەیە، هەر بەپێ بەرەو قولایی ناو خاکی یۆنان هەڵدەکشێ، تـاوەکو لەڕێگادا گومانی ئەوەی لێ نەکەن کە غەریب و لایدەیە. بەزۆریش هەتا شاری (ئێگزەنتی) دەڕۆن، لەوێوە سواری شەمەندەفەر دەبن بۆ شاری (سـالۆنیك) کـە

دووەم شاری یۆنانە لەگەورەییدا. لەویشەوە، بۆ (ئەسینا)ی پایتەخت. لە(ڤێری)وە، تا ئەسینا، بەم شارو شارۆچکانەدا تێدەپەڕن" (ڤێری، ئەلکساندەر، پولی، گوندی ئیسلامی -کوردەکان ئەو ناوەیان لێناوە-، کۆمەتین، ئێگزەنتی، کەڤالا، .. ..و .. . ئەسینا). کە گەیشتنە ئەسینا، یەکسەر دەچنە پارکی (ئەمۆنیا) کە چەقی شاری ئەسینایەو کوردەکان لەوێ لەپارکێکدا کۆدەبنەوە.

دووەم: ڕێگای ڕەسمی، یان پاسە پۆرت:

ئەو ڕێگایەش هەر قاچاغە، لەبەر ئەوەی کوردستان، وڵاتێك نییە خاوەن قەوارەو سەربەخۆیی بێت و لەلایەن جیهانەوە دانی پیانرابێت. بەڵام ئەم ڕێگایە، بەپێ ڕۆیشتنی تێدا نییەو پاسەپۆرتی عێراقی تا ڕادەیەکی باش، ڕێگای هات و نەهات و مەینەتی کەم دەکاتەوەو، کۆچبەر کەمتر ترسی لەسەر دەبێت تا ناو خاکی تورکیا.

١-**بە پاسە پۆرتی عێراقی،** لەخاڵی پەڕینەوەی (ئیبراهیم خەلیل) دەگەنە تورکیا. لەلایەن کاربەدەستانی تورکیاوە لەسەر سنوور (ڤیزەو دخولیە)یان بۆ لێدەدرێت و بەشێوەیەکی یاسایی دەگەنە تورکیا. ڤیزەی مانەوەیان لەتورکیا لەنێوان (١٠-١٥) ڕۆژەو لەمە بەدواوە لەناو خاکی تورکیا دەبنە قاچاغ.

٢-ڕێگای بەغدا - ئوردون:

لەم حاڵەتەدا، کۆچبەر بەشێوەیەکی ڕەسمی لەبەغدا، یان شارەکانی تری ژێر

دەسەڵاتی ڕژێم، پاسەپۆرتی عێراقی دەردەکات و ڤیزەی ئوردون وەردەگرێت. کە چووە ئوردون، سەردانی باڵوێزخانەی وڵاتە سۆسیالیستەکانی جاران -وڵاتە هەژارەکانی وەك" ئۆکرانیا، بولغاریا، هەنگاریا، ڕۆمانیا.. . دەکات، تاوەکو

هەولێرنامەی کتێب

بەپارە ڤیزەی ئەم وڵاتانە وەردەگرێت و سەفەریان بۆ دەکات. لەوێش باندی قاچاخچی هەیەو بەپێو بەشەمەندەفەر بەرەو وڵاتانی ئەوروپایان بەڕێ دەکەن.

٣-ڕێگای کوردستان- سوریا:

کۆچبەر، تەزکیەی پارتێکی کوردی یان عێراقی وەك" (یەکێتی، پارتی، شیوعی) دەستەبەر دەکات و بەناسنامەی کەسێتی لەئاوی خاپوور بەڕەسمی دەپەڕێتەوەو دەچێتە دیمەشق.. . لەوێوەش، قاچاخچیەکان پاسەپۆرتی عێراقی بۆ پەیدا دەکەن و ڤیزەی وڵاتێکی وەك" (هەنگاریا، بولغاریا، ڕۆمانیا، پۆڵۆنیا،.. .) بۆ وەردەگرن. یان پاسەپۆرتی ساختەی بۆ دروست دەکەن و ڕەوانەی ئیتالیای دەکەن. زۆر جارانیش (بەتایبەتی ساڵانی ٩٩-٢٠٠٠) ئەو کوردانەی کە لەدەرەوەن و پاسەپۆرتیان هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی ناتوانن خێزانەکانیان بەرن، ناچار دەبن بێنەوە کوردستان و نەچنەوە دەرەوە.. لەم حاڵەتەدا، کابرای خاوەن پاسەپۆرت، پاسەپۆرتەکەی خۆی دەفرۆشێتەوە.. . ئەو کەسەی کە دەیکڕێت، لەلایەن قاچاخچی شارەزاو، بەشێوەیەکی وا ڕەسمەکەی بۆ دەگۆڕن کە گومانی گۆڕینی لێ نەکرێت.. .

ئیدی کۆچبەر بەم پاسەپۆرتە دێتە سوریاو لەوێش بەڕەسمی سەفەری خۆی دەکات، چونکە دخولیەی سوریای هەیەو گرفتێکی ئەوتۆی بۆ دروست نابێت.

٤-ڕێگای تورکیا- ئەوروپا:-

کۆچبەر لەڕێگای قاچاخچیەکانەوە، پاسەپۆرتی وڵاتێکی ئەوروپا دەستەبەر دەکات و ڕەسمەکەی بۆ دەگۆڕن و سواری فڕۆکەی دەکەن. زۆر جاران سەرکەوتوو نابن و لەفڕۆکەخانەوە گومانیان لێدەکەن و دەگیرێن و بەزیندانی ڕەوانەی عێراقیان دەکەنەوە. یان لەسەر پاسەپۆرتی عێراقی، ڤیزەی وڵاتێکی ئەوروپای ڕۆژهەڵاتیان بۆ وەردەگرن و ڕەوانەیان دەکەن.

سێیەم: ڕێگای ئاو (دەریا):

١-ڕێگای تورکیا - یۆنان:

قاچاخچی لەگەڵ گەمیەوانێکی تورك ڕێکدەکەوێت و لەشارەکانی ئەنتالیاو ئەزمیرەوە بەرەو جەزیرەکانی یۆنانیان بەڕێ دەکات. کە هەر وەجبەی خۆی لە(٢٠ -٥٠) کەسێك دەدات. جاری وا هەبووە، پێش دابەزین، لەلایەن پاسەوانانی سنووری یۆنانەوە تەقەیان لێکراوەو گەڕاونەتەوە تورکیا. یان کە گەیشتوونەتە خاکی یۆنانیش گیراون و سنوورداشی تورکیا کراونەتەوە. گەلێك جاران، کۆچبەرەکان، تووشی حاڵەتی مەرگ و گیان لەدەست دان دەبن، بەهۆی شەپۆلی دەریاو نالەباری کەش و هەوا یان لەبەر ئەوەی زۆربەی گەمیەکان بچووك و کۆنن، بەرگەی ئەو بارە قورسەناگرن و نقوم یان وەردەگەڕێن و سەرنشینەکانیش گیان لەدەست دەدەن.

کرێی ئەم ڕێگایەش، بەپێی ویست و خواستی قاچاخچییە. ئەگەر کۆچبەر زۆر

کەشتییەکی نەفر هەڵگری قاچاغ

بێت، ئەوا ئەوانیش خۆیان دەخەنە سەر پشت و پارە زیاتر وەردەگرن. خەڵك هەیە بە (٢٠٠) دۆلار لەساڵی ١٩٩٦دا بەم ڕێگایەدا ڕۆیشتووە. هی واش هەیە بەهەمان ڕێگاو هەمان ساڵ هاتووە کەچی هەزار دۆلاریان لێ سەندووە. ماوەی گەیشتنیش، بەگوێرەی شوێنی بەڕێکەوتن دەگۆڕێو بەگشتی لەنێوان سەعاتێك تا سێ سەعات دەخایەنێت.

٢-ڕێگای تورکیا - ئیتالیا:

ئەم گەمیانە گەورەترن و زێتر نەفەر هەڵدەگرن کە خۆیان لە (٨٠٠-١٥٠٠) دەدات. قاچاخچیەکان کۆمەڵ کۆمەڵ کۆچبەرەکان کۆدەکەنەوەو دەیانبەنە شارەکانی کەنار دەریاو لەهوتێلێك کۆیان دەکەنەوە.. تاوەکو شەوێك، لەهەلێکدا بەڕێیان دەکەن. ماوەی (٤-٦) ڕۆژ بەڕێگاوە دەبن و هەر نەفەرەو (١٢٠٠-٢٠٠٠) دۆلار دەدات و دەگەنە کەنارەکانی دەریا لەئیتالیا.. . زۆر جاران، قاچاخچیو گەمیەوانەکان، پەلە لەدابەزینی نەفەرەکان دەکەن و فڕێیان دەدەن، لەم حاڵەتانەدا، زۆر کەس گیانیان لەدەست دەدەن. یان خۆیان وون دەکەن و هەڵدێن و پاپۆڕەکە جێ دەهێڵن.. . چونکە ئەو پارەی وەری دەگرن چەند قات زێترە لەنرخی پاپۆڕەکە. پاسەوانەکانی ئیتالیا، نەفەرەکان کۆدەکەنەوەو دەیانگوێزنەوە کەمپی کاتیو لێپرسینەوەیان لەگەڵدا دەکەن، ئینجا ئازاد دەکرێن، پاش ئەوە، خەڵکەکەش وەجبە وەجبە بەشەمەندەفەرو ئۆتۆمبیل بەرەو فەڕەنساو ئەڵمانیا بەڕێ دەکەون.

لەناو ئەو کەشتیانەدا، حاڵەتی سەیرو سەمەرەی وا ڕوویداوە کە جێگای سەرنجە. لەناو ئەو خەڵکە زۆرەدا، زۆر جاران ئافرەتی دووگیان، لەحاڵەتی

هەواڵنامەی کتێب

سەفەرو لەناو کەشتیەکانەوە مندالّی بووە. یان لەبەر پالّەپەستۆو قەرەبالّغی تووشی تەنگەنەفەسیو بوورانەوە بووە.

٣-ڕێگای ئێران- ولّاتانی دەرەوە:

کۆچبەر بەهەر شێوەیەك بێت لەئێرانەوە خۆی دەگەیەنێتە (بەندەر عەباس)و لەوێش چاوەڕوانی هەلێك دەکات و بەدزییەوە خۆی داوێتە ناو پاپۆڕێکی گەورەی بار هەلگرەوە.. . لەشوێنێکی نەدیوی ناو پاپۆڕەکە خۆی حەشار دەدات. سەیر ئەوەیە، زۆر جاران کۆچبەر نازانێت ئاڕاستەی پاپۆڕەکە بەرەو کوێ دەڕوات.. . خواردن و خواردنەوەی لەناو ئەم پاپۆڕەیە، کاتێکی زۆر دەخایەنێت -کە خۆی لەمانگێك تا دوو مانگ دەدات- تادەگاتە شوێنی مەبەست.. . جاری واهەبووە، پاپۆڕەکە بەرەو ولّاتێکی ئەفریقی بەڕێکەوتووە. یان گەیشتۆتە ولّاتێکی ئەورووپیو ئەسکەندنافیو، لەوێشەوە، ڕەوانەی ئێران کراونەتەوەو لەوێش زیندانی کراون.

بەهۆی ئەم ماوە زۆرەی، ناو پاپۆڕو کەمی خواردن و خواردنەوە، زۆر جاران کۆچبەر گیانی خۆی لەدەست داوە.

ئەم ڕێگایانە وەنەبێت ڕێگای نەگۆڕو چەسپاو بن، بەهۆی ئاشکرا بوون و کۆنترۆلکردنی، لەوانەیە لەکار کەوتبن و ڕێگای تر دۆزرابنەوە.. . بەهەر حالّ، ئەوانە بەشێك بوون، لەو ڕێگایانەی کە خەلّکی کوردستان پێی دەگەنە ئەورووپاو شوێنی دلّخوازی خۆیان. بڕی پارەکەش، لەڕووی چەندێتییەوە، بەپێی هەل و مەرج گۆڕانی بەسەردا هاتووە.. .

هەوالنامەی کتێب

ڕەوەندی کورد
باڵوێزی نەتەوەکەیانن لەدەرەوە

لەئەنجامی ئەو کارەساتە یەك لەدوای یەکانەی، کە داگیرکەرانی کوردستان، بەسەر گەلی کوردیان داهێناوە، بەشێکی زۆری ڕۆڵەکانی ئەم میللەتە پەرتەوازەو دەربەدەری زێدی مەفتانی خۆیان بووینەو لەولاتی غوربەت و نامۆییدا، گیرساونەتەوە. ئەگەر جاران ئاوارەکانمان، لەبەر هەر هۆیەك بووبێت، حسابێکیان بۆ نەکرابێت، ئەوا ئەمڕۆ حسێبی تایبەتیان بۆ دەکرێت و لەزۆر بڕیارو هەڵس و کەوتدا، سەنگی ئەوان لەبەرچاو دەگیرێت. ڕاستە جاران، بەهۆی ئەو بارودۆخەی کە لەکوردستاندا بەرقەرار بوو، تاکی کورد نەیدەتوانی لەشارو شارۆچکەو ولاتی خۆی دەربکەوێت.. . ئەگەر دەریش بکەوتایە، ئەوا لەلایەن دەزگاکانی ئەمن و ئیستخباراتەوە، تووشی دەیان پرسیارو وەلام دەهات و لەوانەش بوو، زیندانی کردنیشی بەدواوە بێت. . .

ئەو کاتە، سەفەر کردن ئەوەندە ئاسان نەبوو، هەر کەسەو ئارەزووی کرد، بتوانێت ئەنجامی بدات. وەلێ ئەمڕۆ، بەتایبەتیش دوای کارەساتی هەڵەبجەو

هەواڵنامەی کتێب

ئەنفال و کۆڕەو، بارستاییەکی گەورەی تاکی کورد لەدەرەوەن. بلێین و نەڵێین، ئەوانە لەڕووی ناساندنی نەتەوەی کوردو کێشە ڕەواکەیدا، ڕۆڵی خۆیان بینیووە.

کە کارەساتی دڵتەزێنی هەڵەبجە ڕوویدا، ڕۆڵەکانی کورد، لەدەرەوەی وڵات، ڕژانە سەر شەقامەکان و، دەستیان دایە خۆپیشاندان و مانگرتن و هێرشیان کردە سەر باڵوێزخانەی عێراق و ئەو وڵاتانەی کە دەستیان هەبوو لەیارمەتیدان و چەکی کیمیایی فرۆشتن بەعێراق. بەسەدان بەیاننامەو یاداشتنامەی نارەزاییان، دایە نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕای گشتی، ئەو وڵاتانەیان هوشیار کردەوەو کێشەی کوردیان زێترو فراوانتر بەدونیا ناساند.. .

لە ١٩٨٨/٣/٢٣دا، بەبیانووی یادکردنەوەی جەژنی کولتووری نەورۆز، کوردەکان، لەشاری (فرانکفۆرت)ی ئەڵمانیادا، (وەك یادی ڕۆژی نەورۆزو دانی ناوەڕۆکی تەواو بە نەورۆز لەجیاتی ئاهەنگ لەکاتژمێری ١٠ی بەیانی "الخطوط الجوية العراقية"یان بۆ ماوەی دوو سەعات گرت و، ژمارەیەکی زۆر لەڕۆژنامەنووس و هەواڵدەرانی ڕادیۆو تەلەفزیۆن ئامادە بوون و پاش ئەوەی پۆلیسی دۆنکی سەرمایەدار بۆ پارێزگاری کردنی هاوتاوانەکانیان، بەتەور شووشەی جامخانەکەیان شکاندو پەلاماری کوردە ئاشتی پەروەرەکانیان داو بەرەو بەندینخانەیان ڕاپێچ کردن)[٤٠].

وەنەبێ کوردە پەناهەندەکان، هەر تەنیا لەیەك گۆشەی جیهاندا ئەم نارەزاییو خۆپیشاندانەیان ساز کردبێ، (لەهەمان کاتدا مەڵبەندی خاچی سوور لەلەندەن بۆ ماوەی ١٢ سەعات لەلایەن کوردە نیشتەجێ بووەکانی بەریتانیاوە گیرا بوو و لە ٣/٢٦دا لەشاری ستۆکهۆڵم، پایتەختی سویدو ئەمستردام پایتەختی هۆڵەندا خۆپیشاندانی گەورە گەورە دژ بەباڵوێزخانەی عێراق سازکرابوو.. . لە ٣/٢٨دا لەڤیەنناى پایتەختی نەمسا چەندین کورد چووبوونە

گرتنی ((خطوط الجوية العراقية)) لەلایەن چەند کوردێکەوە لە ١٩٨٨/٣/٢٣دا
لەگۆڤاری (پەڕەنگ) ژمارە (١) وەرگیراوە

سەر باڵوێزخانەی عێراق و ... چەتەوڵەکانی ڕژێمی فاشی کەوتبوونە تەقە لێکردنیان.. .)[٤١].

دەبێ ئەوەش بزانین، خەبات کردن لەدەرەوەش چی کەمتر نەبوو لەناوەوە، چونکە ئەو کاتە، ڕژێمی عێراق لەباو دابوو و دۆست و لایەنگری ئەوەندە زۆر بوو، وڵاتانی ئەوروپا لەبەر چاوچنۆکیو بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان، بەچەك و پارە، یارمەتی ڕژێمیان دەداو لەئاست تاوانەکاندا بەرامبەر بەگەلی کورد، چاوی خۆیانیان دەچوقاند.. . تەنانەت چەکی کیمیاییش، کە بەگوێرەی هەموو بەندەکانی مافی مرۆڤ و نەتەوە یەکگرتووەکان یاساغ بوو، وڵاتێکی وەك ئەڵمانیا، بەهەموو توانایەکیەوە یارمەتی عێراقی دەدا، کە دواتر دەرکەوت لە ٧٠٪ی ئەو گازە ژەهراوییە، کۆمپانیاکانی ئەڵمانیا داویانەتە عێراق و ئەوەی تریش ئەمریکاو وڵاتانی تری جیهان، دەستەبەریان کردووە.

ئەو کاتە وڵاتێکی وەك ئەڵمانیا، ئەوەندە دۆستی عێراق بوو (بەگوێرەی

هەواڵنامەی کتێب

بەرنامەی مۆنیتۆر Monitor، کە لەکەناڵی یەکی تەلەفزیۆنی ئەڵمانی پەخش دەکرێ، کۆمپانیاکان و دەزگای پۆلیسی ئەڵمانیا، هاوکاریو یارمەتی ڕژێمی عێراق و تورکیایان دەدا، بۆ دژایەتی کردنی کورد.. . زانیاری تەواویان لەسەر ئەو کوردانەی کە لەئەڵمانیادا دەژیان، دەدا عێراق و تورکیاو بۆ دەستگیرکردنیان، هاریکاریو چاوساغیان بۆ ئەو دوو ڕژێمە دەکرد)(٤٢).

ئەو کوردانەی کە لەژێر دەسەڵات و زەبرو زەنگی سەدامدا، هەڵدەهاتن، کێسەکانیان پێشکەش بەو وڵاتانە دەکرد، کە پەنایان بۆ دەبردن.. . وەلێ ئەو کاتە، لەبەر پێگەی عێراق و پاراستنی بەرژەوەندیەکان، دانیان بەو کێسانەدا نەدەناو لەدەزگای پۆلیس و دادگاکاندا، بەتایبەتیش لەئەڵمانیا، بەرپەچیان دەدانەوەو (مەسەلەی پێشمەرگایەتیو چەك هەڵگرتن دژ بەرژێمی عێراق، وەك کارێکی ئیرهابی "تیرۆریست"یانە سەیر دەکرێت و.. . هەڵهاتن لەخزمەتی سەربازیو بەشداری نەکردن لەجەنگدا، گوایە "خزمەتی سەربازی خزمەتی نیشتمانییەو پێویستە هەموو پیاوێك بیکات")(٤٣).

عێراقیش ئەوکاتە، ئەوەندە دەست ڕۆیشتوو بوو، کە دەستی بەهەموو شوێنێکی جیهاندا ڕادەگەیشت.. . ئەو کوردانەی کە دەگەیشتنە دەرەوەش، هێشتاکە لەژیانی خۆیان دڵنیا نەبوون، چونکە هەر لەو سەردەمانەدا، ڕژێمی عێراق بەهەموو توانایەکیەوە، بەهۆی ئەو تۆڕە بەربلاوە سیخوڕییەی کە لەدونیادا، بەناوی کارمەندانی باڵوێزخانەکانەوە، بلاوی کردبوونەوە، دەستی دەگەیشتە بینی هەموو پەناهەندەیەك، وڵاتانی دونیاش، ئاسانکاریان بۆ دەکرد.. . لەکۆتاییەکانی ساڵی (١٩٨٩)دا، سیخوڕەکانی عێراق، لەوڵاتی ڕۆمانیادا، دوو ئەندازیاری کوردیان دەستگیر کردو لەناو جانتایان نان و بۆ عێراقیان ڕەوانە کردنەوە. ئەو کردەوەو دەیان کردەوەی تیرۆریستانەی تری ڕژێم، وەنەبێ پووش بەسەر کرابێ.. . ئەوەتا سیخوڕێکی ڕژێمی عێراق کە

هەواڵنامەی کتێب

ئێستاکە لەدەرەوە دەژیو، گوایە ڕایکردووە، لەبیرەوەرییەکانی خۆیدا، بەڕاشکاوی دان بەم کارانەو دەیان کاری ترسناکی دوور لەهەموو داب و نەریتێکی ئەخلاقیو سیاسیو مرۆڤایەتیدا، دەنێو، پەردەیان لەسەردا، هەڵدەماڵێ[٤٤].

پاش ڕاپەڕین و کۆڕەویش، دەلیڤەی چالاکی کوردەکان بەرفراوانتر بوو. چونکە کوردەکان لەدەرەوە بەژمارە زۆرتر بوون و ڕژێمی عێراقیش بەهۆی شەڕی کوێت و داگیرکردنی، لەنێو کۆمەڵگای نێودەوڵەتیدا، ڕژێمێکی بێزلێکراو بوو.. . ئەو پاڵپەستۆو چاودێرییەی کە لەسەر پەناهەندەکان بوو، کەمتر بۆوە. دەزگاو میدیاکانی جیهان، بەشێوەیەکی فراوان، ئەو تراژیدیایەیان دەگواستەوە هەمووماڵێکی جیهان.. . کوردەکان لەدەرەوە، بۆ پاڵپشتی کردن و پاراستنی ئەو خەڵکە کۆچکردووە کەوتنە چالاکی نواندن. سەرنجی دونیایان بۆ کێشەی کورد ڕاکێشاو لەبازنەیەکی تەسکەوە هێنایانە دەرەوە.. . بۆ تۆڵە کردنەوەی ئەو خەڵکەش، کەوتنە ڕسوا کردن و شەرمەزار کردنی ڕژێمی عێراق.

(لە ١٩٩١/٣/١٦و ١٩٩١/٤/٥، کوردە پەناهەندەکان لەشاری "بۆن"ی ئەڵمانیادا، باڵەخانەی باڵوێزخانەی عێراقیان داگیرکرد.. . هەر بۆ ناڕەزایی دەربڕین دژی هەڵوێستی نامرۆڤانەی کوباو یەمەن کە لایەنگیری هەڵوێستی سیاسی عێراقیان دەگرت، لەڕۆژی ١٩٩١/٤/٩دا، لەشاری بۆن، چوونە ناو باڵوێزخانەی کوباو باڵوێزخانەی یەمەنیشیان داگیرکرد)[٤٥].

هەر لەم حەددو سەددەدا، کوردە پەرتەوازەکانی هەموو دنیا، بەتایبەتیش وڵاتانی ئەورووپا سەرگەرمی چالاکی نواندن بوون.. . کە دەهاتنە ماڵەوە، ئەو تراژیدییایەیان دەبینیو، بێ خەبەر بوون لەچارەنووسی کەس و کاریان، زێتر هانی دەدان بۆ چالاکی نواندن.. . لەزۆربەی هەرە زۆری شارە گەورەکانی ئەورووپادا، چالاکییەکانیان نمایش دەکردو، خەڵکی ئەو وڵاتانەشیان بانگهێشت

دەکرد، بۆ بەشداریکردن و پالەپەستۆ خستنە سەر ولاتەکانیان، تا بەهانای کوردانەوە بێن و لەم تراژیدییایە ڕزگارییان بکەن. لەمیانەی ئەم چالاکی نواندنانەدا، (لەڕۆژی ١٩٩١/٣/٢٢دا، کۆمەلێك کورد لەشاری لاهای پەلاماری سەفارەتی عێراقیان داو بۆ ماوەی کاتژمێرێك کۆنترۆلیان کرد. . . لە ١٩٩١/٤/٣دا، دوازدە کورد سەفارەتی عێراقیان لە برۆکسل لەبەلجیکا کۆنترۆڵ کردو ئالاکەی عێراقیان لەسەر سەفارەتەکە داگرت و ئالای کوردستانیان بەرز کردەوە. لەهەمان ڕۆژدا بیست کورد لەلەندەن لەبەردەمی سەفارەتی ئەمریکیدا دەستیانکرد بەمانگرتن بۆ ڕاکێشانی سەرنجی کۆمەلگای نێودەولەتی بۆ بارودۆخی کوردەکان لەکوردستانی عێراقدا. . لەئەلمانیا کۆمەلێکی دیکە لەکوردەکانی ئەو ولاتە قونسولی هۆلەندیان لەئوسنابروك کۆنترۆلکرد. . لەمیونیخ دەستەیەکی دیکە بیرۆی خاچی سوورو مەکتەبی سێ حزبی سیاسییان کۆنترۆڵ کردو داوای کۆمەك و یارمەتی بۆ هاوولاتییەکانیان لەکوردستانی عێراق دەکرد. .)[٤١].

لەگۆڕەپان و شەقامە گشتییەکاندا، چادریان هەلدەداو بەڤیدیۆ، کارەساتی هەلبجەیان بەخەلك نیشان دەدا. . کۆڕەویان دەخستە ڕوو. . تاوانی مەرگەسات و وێرانکردنی (٤٥٠٠) دێهاتی کوردیان باسدەکرد. . سەدان پۆستەرو بەیاننامەیان بەسەر خەلکدا دابەش دەکردو لافیتەی جۆر بەجۆریان هەلدەواسی. . ئەم کارانەیان، تەنها لەپێناوی ناساندنی کێشەی کوردو بەجیهانی کردنی بوو. . بۆ یارمەتی کۆکردنەوەو پالپەستۆ خستنە سەر سەنتەری بڕیار بوو. . لەزستانی ئەورووپاو لەبەر بەفرو شلێوەو لێزمەی باراندا، چالاکییەکانیان ئەنجام دەدا. ئەو کاتە کورد، یەك هەلوێست بوو. . بەیەك دەنگ و بەیەك ڕەنگ خۆیان نیشان دەدا. . زۆربەی بەرژەوەندییە تایبەتییەکان خرابوونە لاوە. . پەیوەندیان بەدەیان دەزگای خێرخوازی

جیهانیەوە دەکرد، نموونەی خاچی سووری نێودەوڵەتان و پزیشکانی بێ سنوورو کاریتاس و کلێساکان و.. و.. یارمەتیو خۆراك و جل و بەرگ و داوو دەرمانیان کۆدەکردەوەو بۆ ئەو خەڵکە لێقەماوانەیان دەناردەوە. . .

وەلێ مخابن، پاش کارەساتی شەڕی براکوژی، سستیو لێکترازانێك کەوتە ئەو نێوەندە چالاکەو وەك پێویست، چالاکیەکان ئەنجام نەدەدران. براکوژی چۆن شیرازەی ئەندامانی یەك خێزانی لێکترازاند، بەو شێوەیەش لەنێو ئەو ڕەهەندەشدا ڕۆڵی خۆی بینیو پارچە پارچەی کردن. بۆیە دەبینین لەم ماوەیەدا، بەتایبەتیش لەنێوان ١٩٩٤ - تاکۆتایی ١٩٩٨دا، سستیو بێ هێزیەك بەدی دەکرا، بەتایبەتیش لەیادکردنەوەی نەورۆزو هەڵەبجەو کۆڕەوو ئاهەنگە کولتووریەکاندا.

ئەگەر لەم ماوە زەمەنیەدا، سستیەك بەدی کرابێو هاودەنگیەکی پێویست لەنێو ریزەکانی ڕەهەندی کورد، لەهەموو بەشەکانی کوردستاندا نەبینرا بێ، ئەوا لەدەستگیرکردنی (عەبدوڵڵا ئۆجەلان)ی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستاندا، یەك دەنگ و یەك ڕەنگ خۆیان بەدونیا ناساند.. . لەشەوی پڕ لەبەفرو بارۆقەو ڕەهێڵەدا، لەوڵاتانی ئەورووپاو ئەسکەندنافیا، کیشوەری بەستەڵەك و سەرجەم دونیادا، بێ لەبەرچاو گرتنی بەرژەوەندی تایبەتی.. هەموویان بەسۆزو حەماسەتێکی کوردانەوە، بەشداری خۆپیشاندان و مانگرتن و کەرنەڤاڵی جۆربەجۆریان کرد.. . ڕای گشتیو هاوسۆزی، ئەو وڵاتانەیان بۆ کێشەی گەلەکەمان ڕاکێشاو، تاکار گەیشتە ڕادەی بەشداری کردن و بەدەنگەوە هاتنی، زۆر لەپەرلەمانتێرو وەزیرو کەسایەتی پایەبەرزی نێو سەنتەری بڕیاردان.

بەم شێوە، رفاندن و پیشاندانەی لەسەر شاشەی تەلەفزیۆنەکانی تورکیا، نەك هەر سۆزو حەماسەت و هەستی جالیەی کوردی وروژاندو بریندار کرد،

بەڵكو زۆر كەسی ساردەوە بووی خەبات و گۆشەگیری لەكوردایەتی، دووبارە ڕاكێشایەوە نێو خەبات.. . دەوڵەتی تورك، بەم ڕەفتارە ترسنۆك و تیرۆریستیەی، لەكەسایەتی ئۆجەلاندا، سووكایەتی بەهەموو نەتەوەی كورد كرد.. . لەوڵاتانی وەك ئەڵمانیادا، كە ڕەوەندی كورد، لەهەموو وڵاتانی تر زیاترە، كە هەندێك سەرچاوە بە(سێیەم كەمە نەتەوایەتی)[٤٧] دادەنێت. هەر ئەم بارستاییە ئەستوورەش وای كرد، حكومەتی ئەڵمانیا لەدەركردنی بڕیارو هەڵس و كەوت كردن لەگەڵ ئەم كێشەیە، دەنگ و ڕەنگی ئەم قەبارەیە لەبەرچاو بگرێت. جاران، ئۆجەلان لەلایەن دادگای بەرزی ئەڵمانیادا، داواكرابوو، بەڵام بەهۆی پاڵەپەستۆی ڕەوەندی كورد لەئەڵمانیادا، دادگاو دەوڵەت لەداواكەیان پاشگەز بوونەوەو كار گەیشتە ئەو ڕادەیەی، كە بەرگریشی لێ بكەن.

ئەم هەڵوێستەی ئەڵمانیا نەخش و كاریگەری چالاكیە زۆرو بەرفراوانەكانی كوردەكانی پێوە دیاربوو.. . كوردەكان چوونە بەردەم زۆربەی باڵوێزخانەی ئەو دەوڵەتانەی كە دەستیان لەم كارە ناڕەوایەدا هەبوو.. . لەم پێناوەو بەرگری كردنەش، لەبەر كۆنترۆڵ نەكردنی خۆپیشاندەران و پۆلیس و دەزگا سیخوڕییەكانی ئەم وڵاتانە، پێكدادان و كاری توندو تیژیشی لێ كەوتەوە. . . لە (١٩٩٩/٢/١٧)دا، سەفارەتی ئیسرائیل، لەشاری بەرلین تەقەی لەخۆپیشاندەران كردو سێ گەنجی كوردی لێ شەهید كردن)[٤٨].

پاش گرتن و زیندانی كردنی ئۆجەلان، شەقامی توركی و دەوڵەتەكەیان، لەگەرمەی خۆشی و ئاهەنگ و هەڵپەڕیندا بوون.. . ئەوان، هەر زوو بڕیاری خۆیان دابوو و ئۆجەلانیان بەحوكمی ئیعدام مەحكوم كردبوو.. . وەلێ كاتێك ئەو حوكمەیان، شێوەی ڕەسمی وەرگرت و، دادگای توركی، حوكمی لەسێدارەدانی ئۆجەلانی لە ١٩٩٩/٦/٢٩دا پەسەند كرد.. . ئەم بڕیارە نەبووە

هۆی خامۆشیو بێدەنگی ڕەوەندی کورد، بەڵکو لەهەموو لایەکەوە، دژی وەستان و پرۆتستۆیان کرد، لەبەردەم پەرلەمانی ئەورووپیشدا، چەندان شەو ئێشکیان گرت و ڕۆژیان کردەوە، تاوەکو توانیان زەخت لەسەر پەرلەمانی ئەورووپی بکەن و، تورکیا ناچار بکەن حوکمەکە جێبەجێ نەکات.

ڕەوەندی کورد بەهۆی ئەو سەنگەی، کە لەڕووی چەندایەتیو چۆنایەتیەوە هەیتی، دەتوانێت زۆر شت بکات. دەتوانێت چاوگەی زۆر بڕیارو هەڵوێست، بۆ بەرژەوەندی نەتەوەکەی بگۆڕێت.. . (کۆچبەر دەشێت کەسێك بێت کاریگەری لەسەر ناوەوە گەورەتر بێت لەکاریگەری ئەوانەی لەناوەوە دەژین.. ئەمڕۆ کاریگەری کۆچبەران لەسەر هەندێ لایەنی ژیانی کۆمەڵایەتیو ئابووری، چەندین جار لەکاریگەری ئەوانەی لەناوەوەن گەورەترن، بۆ نموونە، کاریگەری ئابووری کۆچبەران لەسەر ستراکتوری ئابووریو سیاسی لەکاریگەری چین و تاقمەکانی ناوەوە بەهێزترە، بەئەندازەیەك دەکرێت بڵێین ئەمڕۆ "ئابووری مەنفا" بەشێکی سەرەکی دەرماڵەی گشتی کوردستانە.. .)[٤٩].

لەڕووی فکریو کولتوریشەوە، چالاکی زۆر گەورەو بەرچاویان، ئەنجام داوە.. بەدەیان گۆڤارو ڕۆژنامەیان لەوڵاتە جیاجیاکاندا بەزمانی کوردیو زمانی ئەو وڵاتانە دەرکردووە.. .

ئەوێ سەردەمێ، خستنە ڕووی تاوانەکان لەکوردستاندا، زیندانیو باجی گیانیشی لەسەر بوو، بۆیە بەشی هەرە زۆری هەوڵەکانی ڕژێم دژی کوردو بزووتنەوە چەکدارییەکەی، لەناوەوە پووش بەسەر دەکرا.. . کەچی لەدەرەوە بەهۆی بەرقەرار بوونی ئازادیو هەوڵی ڕەوەندی کورد لەڕێگای ئەم سەکۆیانەوە، هەوڵ و تاوانەکانی ڕژێم ئاشکراو شەرمەزار دەکراو لێی لەهەڵا دەدرا.. . هەر لەوڵاتێکی وەکو سوێد بگرە، هەرچەندە ئامارێکی تەواوو زانستیمان لەبەردەستدا نیە، بەڵام بەپێی داخۆیانی ڕووناکبیران و لێپرساوی

دەزگا کولتووریەکان، زێتر لە (٥٠-٦٠) ڕۆژنامەو گۆڤارو وەرزنامە لەو وڵاتە دەردەچێت. زێتر لە سێ (٣) هەزار کتێبی کوردی لەبوارەکانی مێژوو، ڕامیاری، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، شیعر، چیرۆك، ڕۆژنامەوانی، منداڵان.. . بڵاوکراونەتەوە. ئەم ژمارە زۆرە، ئەگەر بەراووردی بکەین لەگەڵ باشووری کوردستان -چونکە ئەم بەشە لەڕووی کتێب و چاپکردنەوە لەهەموو بەشەکانی تر بەختەوەرتر بووە- دەبینین ئەو بزووتنەوە کولتوریەی پەناهەندەی کورد لەسوێد، بەدووەم مەڵبەندی چاپ و بڵاوکردنەوەی کوردی (پاش کوردستانی باشوور) دادەنرێت.

هەروەها هەر لەسوێد، چەندان چاپخانەو دەزگای چاپەمەنی کوردی دامەزراوە، کە خزمەتێکی بەرچاوی بزووتنەوەی ڕۆشنبیریو کولتورییان کردووە.

هەر ئەم ڕەوەندە، دەیان کەناڵی ڕادیۆی ناوخۆییو تەلەفزیۆنیان دامەزراندووە. کەناڵی ئاسمانی (Med.T.v) جاران و (Medy a)ی ئێستاو (میزۆپۆتامیا)، بەرهەمی هەوڵ و تێکۆشانی ئەو کوردە پەراگەندانەیە. ئەم تەلەفزیۆنە، خزمەتێکی گەورەی کولتورو ئاوازو مۆسیقای کوردی کردووە.. لەکوردستانی باکوورو تورکیادا، بەهۆی یاساغ بوونی زمانی کوردی، بەسەدان ئاوازو گۆرانی کوردی دزراوەو بەرگی تورکییان بەبەردا کردووە.. . لەو کاتەدا، ئەم تەلەفزیۆنە، ئەم ئاوازە فۆلکلۆریە کوردیانەی بەساحێب کردۆتەوەو بەشێوەیەکی تازەو مۆدێرن پەخشی کردوون. دەیان گروپ و سەنتەری مۆسیقای کوردی لەخۆی کۆکردۆتەوەو، بەرهەمەکانیان دەگوازێتەوە بۆ کوردستان.. . بەسەدان شوێن و ناوچەی ئەسەریو مێژوویی کوردستانی، لەدنیای خامۆشیو لەبیرچوونەوە، زیندوو کردۆتەوە. بەدەیان ئاهەنگ و سیمیناری سیاسیو مێزگردی هەمە چەشنەی پەخش کردووە.. سیاسەتی حکومەتە داگیرکەرەکانی

(لەیادی ٥٠ ساڵەی دامەزراندنی کۆماری دیموکراتی کودستان – مەهاباد)

لەڕاستەوە بۆ چەپ: د. جەمال نەبەز، حسێن ڕەسول عەزیز، د. حسن حمە علی

کوردستانی مەحکوم و ڕیسوا کردووە. چالاکیی جۆر بەجۆری کوردەکانی دەرەوەی نیشان داوە.. .

هەر لەم بوارەدا، دەبێ هەڵوێستی جوامێرانەی ئەو مۆسیقاژەن و گۆرانیبێژە کوردانە لەبەرچاو بگیرێ، کە بەقوڕگی پڕ سۆزو ئامێرەکانیان، ئاوازو گۆرانی کوردییان، بەدونیا ناساندووەو، لەهەموو بۆنە نیشتمانیو تراژییدیەکاندا، ئامادەییان هەبووەو گیانی بەرخۆدان و نەتەوە پەرستییان، بەبەر ڕەوەندی کورددا کردووە.

پەرلەمانی کوردستان[٥٠]، هەرچەندە زۆربەی ئەندامەکانیان، هەوادارو سەر بەپارتی کرێکارانی کوردستانن، لەگەڵ ئەوەشدا، کوردی پارچەکانی تریشی تێدایەو هەوڵ و خەباتی ئەوان لەنێوەندە جیهانیەکاندا، جێگای شانازیو ئاماژە پێکردنە.

ئەگەر کەمێك بگەڕێینەوە دواوەو، ئەوەش بەبیر خۆمان بهێنینەوە، کە یەکەم ڕۆژنامەی کوردی (کوردستان)، لەقاهیرە لەدوورە وڵاتی،لەسەردەستی ڕەوەندی

کورد لە(٢٢ی نیسانی ١٨٩٨)دا، لەدایك بووە.. . یەکەم پارت و ڕێکخراوی سیاسی کوردیش، بەبۆچوونی دکتۆر (فەرهاد پیربال) (ئۆرگانی "عەزمی قەومی کوردستان"ە.. . کە لەساڵی ١٩٠٤ لەقاهیرە دامەزراوە)[٥١] لەبواری چاپخانەی کوردیشەوە، ناوبراو پێی وایە" (یەکەمین چاپخانە لەلایەن حوسێن حوزنی موکریانی "١٨٩٣-١٩٤٧) لەساڵی ١٩١٥ لەسوریا دامەزراوە.. .)[٥٢].

هەروەها لەبواری تێکەڵ بوون لەگەڵ کولتورە جیاجیاکاندا، توانیوویانە ناسنامەی کورد بوون، لە(تورك و عەرەب و فارس) جیابکەنەوەو بەنەتەوەیەکی سەربەخۆیان ناس بکەن. چونکە خەڵکی سادەی ئەوروپا، کە دەڵێی عێراقیم یەکسەر دەڵێن تۆ عەرەبی.. . یان کە دەڵێی (خەڵکی تورکیا یان ئێران)م، ئەوان وا دەزانن تورك یان فارسی. ئەو ڕەوەندە، لەڕێگای سازکردنی ئاهەنگ و تێکەڵ بوون و هاموشۆ کردن، کولتوورو داب و نەریت و مێژووی کوردییان بەدونیا ناساندووە.. . لەڕێگای کردنەوەو ئامادەکردنی "ماڵی کورد"ی‌دا، جل و بەرگ و خواردەمەنی کوردییان پیشان داوە.

دەیان کۆمەڵەی هاریکاریەو دۆستایەتیان لەگەڵ ئەم نەتەوانەدا دروست کردووە. جاری وا هەبووە لەنێو ڕیزی ئەو کۆمەڵانەدا، ئەندام پەرلەمان و کەسی پایەبەرزی سیاسیەو ڕۆشنبیری بەرچاوی تێدا بووە.

هەر لەنێوەندی ئەم ڕەوەندەدا، بەدەیان گەنجی کورد لەبوارەکانی زانست و وەرزشکاریدا هەڵکەوتوون و پلەی یەکەمیان بەدەست هێناوە، کە بووەتە جێی شانازی کوردو، میدیاکان گرنگییان پێداوە.

کوردەکان، بەتایبەتیش (کوردەکانی باکوور)، لەڕووی ئابوورییەوە، چاوگێکی سەرەکی بەردەوامی بزووتنەوە چەکدارییەکەی پارتی کرێکارانی کوردستان بووینە.. . ئەوان، ڕۆڵێکی جوامێرانەو بەرچاویان گێڕاوەو بوونەتە داینەمۆی بزووتنەوەکە.. . (هەر لەماوەی مانگی تشرینی یەکەم-کانوونی

یەکەمی ۱۹۹٥دا، "۳٦" ملیۆن مارکی ئـەڵمانیان وەك کۆمـەك و یارمـەتی کۆکردۆتەوەو)[٥۳] پێشکەش بەم بزووتنەوەیان، کردووە.

بەکورتی، ڕەوەندی کورد، ئەوەندە بەخاك و میللەتەکەی خۆی پەیوەستـــە، دەتوانین بڵێین" هەر بەجوگرافیا لەکوردستاندا دابڕاوە دەنا تەواوی ناسنامەوکۆژانی میللەتـــەکەی خـــۆی لەکۆڵناوەو ئامادە نیە لێی جیابێتەوە... هەستی نەتەوەیی و کورد بوونیش، لەدەرەوەی زێدو نیشتمان، پتر تاو دەستێنێ و گەرم و گوڕتردەبێت..
.

کوردێك ئەگەر دەربەستی نیشتمانی نـەبێت، تـازە ئـەو دەرچـووەو چـی لەکوردستان داوە، خۆی تووشی ئەم ماندوو بوون و سەرئێشەو لێپرسینەوەیە بکات.. . بەپێی لێکۆڵینەوە زانستییەکان و بـیرو بۆچـوونی بیرمەنـدانی ئـەم بـوارە، هەسـتی نەتـەوەیی لـەدەرەوە بـەهێزو زاڵـتر دەبێـت. . . هـەر لـەم ڕوانگەیەوە (لـەنیوەی دووهـەمی سـەدەی نـۆزدەدا لـۆر ئـەکتۆن دەنووسـێت: "مـەنفا بێـشکەی ناسـیۆنالیزمە". بەنـەدیکت ئەندرسـۆن ئـەم بۆچـوونە قبووڵدەکات و لەڕاستیدا دەشیکاتە بناغەی تیوریە بەناوبانگەکـەی دەربـارەی ناسیۆنالیزم.. .)[٥٤] ئەدوارد سەعیدیش پێـی وایـە" (هەرکـــە ماڵەکـــەت بـــەجێ بهێڵی، لەهەر جێگایەکدا بگیرسێیتەوە، ئیدی ناتوانی بەئاسانی ژیان‌دەست پێ بکەیتەوەو ببیتە هاوولاتیەکی دیکە لەجێگایەکی نوێ.. .)[٥٥].

کە ئەمـە ڕۆڵـی ڕەوەنـدی کـورد بێـت، دەبێـت هـەموو پـارت و گـروپ و سیاسەتمەدارانی کوردیش حسێبێکی تایبەتییان بۆ بکەن و لەهەموو بڕیـارێکی چارەنووس سازدا، سەنگی ئەوان لەبەرچاو بگرن و، بەهەموو هێزێك پـشتیوانی لەم خەڵکە بکەن، کە بوونەتە سەربازێکی وون و باڵوێزخانەی نەتەوەکەیانن.. .

با چیتریش ئەم قەوانە سواوانە لێنەدرێتەوە: (کە لای وایە نیشتمان پەروەر ئـەو کەسەیە کە تەنیا لەناوەوە دەتوانێت خزمەتی نیشتمان بکات،و هەرچـی چـووە

هەولێرنامەی کتێب

ئەودیو سنوور ئیتر خزمەتی نیشتمانی بۆ ناکرێت. . . کەسێکە –ئەوەی لایەنگیری ئەم بۆچوونەیە. أ. تەنیا – عەقلیەتی ئەکتیفیستێکی سیاسی هەیە، هێشتا لەناو فۆرمە کۆنەکانی واقیع و دونیادا دەژی، هێشتا خزمەتی نەتەوەو نیشتمان لەمانا زۆر کلاسیکیەکانیدا دەبینێت)[٥٦].

هەواڵنامەی کتێب

ڕەنگدانەوەی کۆچ و سەفەر
لەهونەری کوردیدا

کـۆچ و سـەفەر لەکۆمـەڵگای کوردەواریـدا، لـەدوای ڕاپەڕینـەوە بوویتـە دیاردەیـەك و دەیـان کێـشەو گرفتـی کۆمەڵایـەتی لـێ کەوتۆتـەوە.. . ئـەو دیاردەیە، ئەوەندە زەقە، بـەهیچ شـتێك پـووش بەسـەر ناکرێـت. مەوداکـەی ئەوەنـدە فـراوان بـووە، هـیچ خێـزان و بنەماڵەیـەکی کـورد نییـە، کەسـێکی لەدەرەوە نەبێت. بۆتە گرفتێك، هەزاران گـەنجی کـوردی سـەرقاڵ کـردووە. ڕۆژ نیە، لەمیدیاکانی کوردستان، لەکۆڕو کۆبوونەوەی جـەماوەری، لەچـایخانەکان، لەسەر کار، لـەزانکۆ، لـەماڵ و لـەدەرەوە، گـوێ بیـستی هەواڵـەکانی کـۆچ و سەفەر نەبین.. .

ئاپۆڕەی خـەڵك، ڕۆژانـە لەسـەنتەرەکانی پەیوەندییـە جیهانیـەکان، خـۆی لەخۆیدا، زەق بوون و فراوان بوونی سنووری ئەم کێشەیە. وەك دەڵـێن" (هونـەر ئاوێنەی گەلە). هەر بۆیەش کۆچ و سـەفەر، بەشـێوەیەکی فـراوان، لـەگۆرانیو

ئاوازو هونەری کوردیدا، ڕەنگی داوەتەوە.

لەسەردەمانی زوو و لەقۆناغە جیاجیاکانی مێژووی کورددا، بەهۆی شەڕو داگیرکردنی کوردستانەوە، هەزاران بنەماڵەو تاکی کورد، بەزۆری زۆردارەکی، لەخاك و زێدی خۆیان هەڵقەندراون و ئاوارە کراون.. ئەوان سەردەمان، بەشێوەیەکی بەرتەسك، لەحەیران و لاوك و مەقامی کوردیدا، ڕەنگ ڕێژ کراون.. . بەڵام هیچیان وەك سەردەمی دوای ڕاپەڕین نەبووە. پێش ڕاپەڕین و سەرەتای پرۆسەی تێکدانی گوندەکانی کوردستان لەئازاری ١٩٨٧دا، لەلایەن ڕژێمی عێراقەوەو ئاوارەکردن و بەزۆر ڕاگوێزانی خەڵکەکەی بۆتە جێی سەرنج و تێڕامانی هەندێك لەگۆرانیبێژە کوردەکان.

هونەرمەندی گەورەی کورد، (مەزهەری خالقی)، پاش تێکدانی گوندەکانی کوردستانی باشوورو دەربەدەرکردنی خەڵکەکەی، ئەم واقیعەی لەگۆرانی (ئەگەڕێمەوە بۆ ولاتەکەم) بەتەواوی بەرجەستە کردووە.. . لەگەرمەی ئەم کارەساتەدا، بەدیدێکی روون و گەشەوە دەڕوانێتە ئاسۆو پێی وایە:

(دوژمن پێی خۆش بێ یان پێی ناخۆش بێ

ئەگەڕێمەوە بۆ ولاتەکەم.. .) و سەر لەنوێ دێهاتەکان بنیات دەنێتەوەو کێڵگەو باخ و بەراوەکانیش ئاوا دەکاتەوە.

(عەدنان کەریم)یش یەکێکە لەو گۆرانیبێژە داهێنەرانەی کە مۆرك و تایبەتمەندی خۆی هەیەو لەم بوارەدا جێ پەنجەی دیارە.. . ئەو، بەگۆرانی (کۆچی کوردان)، مێژووی کۆچە بەکۆمەڵەکەی خەڵکی کوردستان لەبەهاری ١٩٩١دا، تۆمار کردووە.. کە لەمێژووی گەلانی دنیادا کەم وێنەیە.. هەروەها گۆرانیەکی تری سەرکەوتووی ئەم بوارە (بەرەو ئاسۆ)ی (کامەران مستەفا)یە. کامەران، خۆزگە بەڕۆژانێك دەخوازێت کە هەموو تاکەکانی کورد بگەڕێنەوە

وڵات و بەشداری بکەن لەئاوەدانکردنەوەی کوردستاندا.

(بورهان خۆشناو)یش، یەکێکە لەو ئاوارانەی شەڕی ناوخۆو، زێتر لەهەموو کەسێك کۆژانی ئەم دیاردەی چەشتووە.. . لەناو وڵاتەکەی خۆیدا ئاوارەیەو، لەمپەرگەلێك هەیە، ڕێ لەگەڕانەوەی بۆ زێدی خۆی دەگرێت.. ئەو بەپێچەوانەی زۆربەی گۆرانیبێژەکان، لەوڵاتی خۆیدایە، کەچی بەهۆی شەڕی ناوخۆی کوردستان، خاکەکەی بوویتە دوو پارچەو سەدانی وەك خۆی ئاوارەو سەرگەردان بووینەو، ڕۆژانە حەسرەت بۆ زێدی لەدایك بوونیان هەڵدەکێشن.. . خۆشناو، لەگۆرانی (نەمایێ) کە لەسەر ئاوازی لاوکی (نەمایێ)ی لاوك بێژ (کاوێس ئاغا)یە، بەهەڵبەستێکی نوێوە، گوزارە لەم بارەی ئێستا دەکات. لە هەر شارێکی کوردستان بێت، مادام لەپیرە هەولێر دوورە، خۆی بەغەریب و ئاوارە دەزانێت. خۆزگە بەڕۆژێك دەخوازێت، هەرچی زووترە، لەمپەرەکان بشکێن و ئەو و ئەمسالەکانی بەدڵێکی پڕ لەخۆزگەوە بگەڕێنەوە هەولێرو جارێکی تر ئەم تراژیدیایە نەبیننەوە.

(عەتا قەرەداغی)ش، لەگۆرانی (قەدەر)دا، ئاوارە بوون و لەیەکدابڕانی دەیان ژن و مێردو دەستگیران و خۆشەویست دەخاتە ڕوو.. . ئەو، دەستگیرانەکەی کۆچ دەکات، بەبزر بوون و نەمانی، سلێمانی بەچۆڵەوانی دەزانێت.. . ئامۆژگاری دەکات، کە خۆی نەداتە دەست ئەو قەدەرە نادیارەو خەمێکی تر نەخاتە سەر دیواری خەمەکانی.. . ئەگەر هەر دەشڕوات، یادگارەکانی بۆ بەجێ بهێڵێ، بەڵکو ئەوە خوایە، ببێتە مایەی سەبوریو دڵدانەوەی ژیانی تەنیایی.

(عەتا) مادام کەس و کارو هاوڕێو نزیکترین کەسی کە دەستگیرانەکەیتی،

هەواڵنامەی کتێب

سەفەری کردووە، باشاریش قەرەبالغ و ئاوەدان بێت، ئەو هەر خۆی بەغەریب و نامۆ دەزانێت، چونکە کەسێك نیە، ڕازو گلەیی خۆی لا باس بکات و ببێتە هاودەم و شەریکی خەمەکانی"-

(کەسێ شك نابەم تاخەم و ڕازی دڵمی لا باس بکەم

چۆڵ و خامۆشی ئەم شارە نازانم چۆن بێ ناز بکەم

ئەو دەمەی ماڵئاوایت کرد خەمێکی دیت بەنسیب بوو

تۆ ئەم شارەت جێ هێشتووەو من واهەست دەکەم غەریبم.. .)

لەکۆتایی گۆرانیەکەشدا، پاش هەموو گلەییو ڕازو نیازێك، ڕوو لەدەستگیرانەکەی دەکات و پێی دەڵێ" مادام هەر دەڕۆی، ئەگەر نزیکترین کەست لەبیر کرد، کە منی دەستگیرانتم، بەڵام توخوا سلێمانی لەیاد مەکەو بیرەوەرییەکانی بێ ناز مەکە.

(زیاد بەرزنجی)ش، لەولاتی غوربەت و تەنیاییدا، تاکە شەریك و هاودەمی خەمەکانی خێزانەکەیتی.. . خێزانەکەشی کۆچی کردو تاهەتایە ماڵئاوایی لێ کرد.. . بۆیە چەپکە گوڵێك دەباتە سەر گۆڕەکەیو دەڵێت"

(تۆ هاودەردی غوربەتم بووی

بێ تۆ دنیام کش و ماتە

پڕ ئەندێشەو خەراباتە. . . .)

(زیاد) لەم کلیپەیدا، دیمەنی گۆڕستانێکی کش و مات و پڕ لە خامۆشیمان نیشان دەدات، کە بەکێلەکانیەوە ڕادیارە، گۆڕستانێکی مەسیحیانەو تەنیا تەنیا دانیشتووەو دەردی دڵی خۆی تۆمار دەکات.

(هەیفا)ی کچە گۆرانیبێژیش، لەگۆرانیەکیدا، نامۆ بوون و دەردە دڵی

هەواڵنامەی کتێب

خۆی، بۆ دایك و باوك و براكانی بـاس دەكـات و، پێـی وایـە سـەفەرو ئـاوارە بوون، قەدەرێكەو لەچارەی نەتەوەی كورد نووسراوە. بـەئاوازێكی پـڕ لەسـۆزی غوربەتەوە، دەڵێ"

(كوردستان هەر هیڤیا مەیە

بێ وڵات ژیان تنەیە.. .)

(نوری گەرمیانی)ش لەزوویەكـەوە گـۆرانی (دووریتـان)ی تۆمـار كـردووەو باسـی لەدەسـت چـوون و لەیەكـدابڕانی دۆسـت و هاوڕێكـانی دەكـات.. . (سەیفەدین)یش لەگۆرانی (هەر دێمەوە)دا، جەخت لەسەر ئەوە دەكاتـەوە، بـا دوورە وڵاتیش بێت، ڕۆژێـك لـەڕۆژان هـەر دێتـەوەو وەك گـژوگیا لەبنجـەوە، لەكوردستان سەرهەڵدەدات و دەڕوێتەوە.

لەسەرەتای شەستەكاندا، بەهـەزاران كرێكـاری تـورك لـەتوركیاوە، بـەرەو وڵاتانی ئەوروپا بەتایبەتیش ئەڵمانیاو هۆڵەندا، بـەنیازی كـار كـردن كۆچیـان كرد. ئەم دیاردەیە، ئێستاكەشی لەگەڵدا دێـت بۆتـە بابـەتێك و لـەزۆر فلـیم و چیرۆكی تەمسیلی توركیدا، ڕەنگی داوەتەوە.

كۆچی بەكۆمـەڵی كـوردانیش بـەرەو قـەدەرێكی نادیـار، لەچـەندان زنجـیرە تەمسیلیو فلیم و كورتە فلیمی كوردی ڕەنگی داوەتـەوە. (هـاوڕێ مـستەفا)ی دەرهێنەر، لەفلیمی (گێژاو - الدوامـة)دا، دیمـەنی پـڕ لـەئازارو ناخۆشـی ئـەو خەڵكە نیشان دەدات، كە لـەدەریای (ئیجـە)دا دەخنكـێن یـان لەهـەوڵی خـۆ دەربازكردن و سەرەمەرگ دان. وێرای ئەوەش، قەتارەی ڕۆیـشتنی ئـەو خەڵكـە دەخاتە ڕوو كە بەرەو ئاسۆیەكی نادیار، تونێل و كوێرە ڕێگاو چـڕە دارسـتان و هەورازی پڕ لەهەڵدێر دەبڕن و نازانن چارەنووسییان بەچی دەگات.

هەواڵنامەی كتێب

هەروەها کێشەو دیمەنەکانی زنجیرە تەمسیلی (خۆرنەوازان)، بەشێکی زۆریان گرفتەکانی سەفەرو دەنگ و باسی کۆچکردنە، کە شیرازەی چەندان خێزانی کوردی لەیەك پچڕاندووەو هەرەشەش لەسەدانی تر دەکات.. . کوڕ لەدەرەوەیە، خێزانەکەی لەکوردستانە.. . کوڕە بەهۆی سەختی ڕێگای قاچاغ و قەدەری ون، ئەندامێکی جەستەی خۆی لەدەست داوەو بۆتە تاکێکی پەك کەوتە. جورئەت ناکات، خێزانەکەی بباتە دەرەوە، چونکە لەوە دەترسێت، ڕۆژێك لەڕۆژان لێی هەڵبگەڕێتەوەو پێی ڕازی نەبێت.

ئەو واقیعە بەرچاوە، وەنەبێت هەر لەبواری گۆرانیو ئاوازو نواندندا خرابێتە ڕوو بەڵکو لەبواری شیعرو چیرۆکی کوردیشدا، کەم تازۆر، ڕەنگرێژ کراوە. قەسیدە درێژەکانی شاعیری هاوچەرخی کورد (شێرکۆ بێکەس)، هەمووی لەتاراوگەو ژیانی نامۆیی نووسراون و گوزارشت لەم دەمانە دەکەن. . . (قوبادی جەلی زادە)ش، لەکوردستانەوە، بەشداری خەمەکانی کۆچکردووان دەکات و ئاوێتەی شیعرەکانی دەکات.

ائەو ئێوارەیە دوا تەوقە لەگەڵ یەکدی دەکەین و
ماڵئاوا..
کەچی لەسەر سنوورە سەرما بردووەکانا
لەنێو بەلەمە بێ سەرو شوێنەکانا
لەپەککەوتووخانەو مووتاشخانەو مەیخانەو مێخا سیاحیەکانی
ئەورووپادا
پێکدەگەینەوە،
لەوێدا شێتانە، بۆ شیعرە شیرینەکانی من و

هەوڵنامەی کتێب

بۆ ئێسك سووكی ئێوەو

بۆ كوردستانە ئازیزەكەمان

بۆ ئاوارە بوونی خۆمان

دەكروزێینەوە!!

سەرچاوە: هەمیشە ڕوو لەخودا هەمیشە مەست، قوبادی جەلی زادە، سلێمانی ٢٠٠١، ل١٥٠).

لەكۆتایی ئەم باسەدا، داوای لێبووردن لەو گۆرانیبێژو شاعیرو ئەكتەرو خاوەن كارانە دەكەم كە ناوم نەهێناون.. . چونكە"-

- مەبەستی من، هێنانەوەی چەند نموونەیەكە بۆ پشت ڕاست كردنی بۆچوونەكانم.. . نەك باسكردن و خستنە ڕووی، هەموو ئەو هەولانەی لەم بوارەدا دراون.

- بەهۆی دووری دەستی، هەر ئەوەندەم دەست كەوتووە كە باسم كردوون.. . دیارە كورد گۆتەنیش: (مشتێك نموونەی خەروارێكە).

هەوالنامەی كتێب

دیاردەی
ڕەگەزپەرستی لەئەوروپادا

هەواڵنامەی کتێب

فراوانبوونی بازنەو تەشەنەکردنی کۆچ و سەفەر، بۆ دوو هۆکاری سەرەکی (ئابووریو سیاسی) دەگەڕێتەوە. لەم ١٥ -٢٠ ساڵەی دوایی سەدەی بیستەمدا، کۆچی بەکۆمەڵ گەیشتۆتە ئاستێکی وا کە هەموو پێوانەیەکی شکاندووە، بەتایبەتیش دوای شەڕەکانی بەلقان و هەردوو جەنگی کەنداوو داگیرکردنی ئەفغانستان لەلایەن سۆڤیەت و باری نالەباری ئابووریو شەڕی ناوخۆیی وڵاتانی وەك روسیاو چین و جەزائیرو باشووری ئەفریقیاو تورکیاو یۆگۆسلافیاو دەیان پارچەی دیکەی ئەم جیهانە. ئاڕاستەو ڕووگەی ئەم کۆچانەش، زێتر بەرەو وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژئاواو ئەسکەندنافیا بووە. .. ئەم خەڵکە سەرهەڵگرتووە، لەپێناو درێژەدان بەئاسوودەیی ژیان، ڕوویان لەم وڵاتانە کردووە.. . بەو سیفەتەی لەو شوێنانەدا، تاڕادەیەکی باش دیموکراسیەت بەرقەرارەو مافی مرۆڤیش پارێزراوە.

ئەم کۆچانە، دیاردەی نازیـەت و هەسـتی ڕەگەزپەرسـتی تـۆختر کـردووە.
هەرچەندە لەئەوروپادا، ڕەگی نازییەت، مەودایەکی لەمێژینـەی هەیـە، بـەڵام لەم ١٠ -١٢ ساڵەی دواییـدا، زێـتر پـەرەی سـەندووە. ئەمـەش بـەزۆری لـەو شەپۆلە خەڵکەدا سەرچاوەی گرتووە. ئەگـەر بـەراوردێکی سـەرپێیی ژمـارەی بێگانـە لەئێـستاو دە سـاڵ لەمەوبـەر بکـەین، دەبینـین ڕێـژەی ئـەم خەڵکـە، ئێستاکە لەهەموو وڵاتانی ئەوروپاو ئەسکەندنافیادا، زۆرتـر بـووەو هەسـتی ڕەگەزپەرستیش زێترو کاریگەرتر بووە. ئەوان (نازییەکان)، پێیان وایە“ -
- خەڵکی بێگانە، بەهۆی جیاوازی کولتووریو ئایینییەوە، نـاتوانن لەگـەڵ عـادات و تەقالیدی ئەوروپا هەڵبکەن.. . ئەگەر لێرەش لەدایك بن، هەر نـامۆن و ناتوانن تێکەڵ بەکۆمەڵگا بن و ئەو کولتوورەی ئەوروپا وەربگرن.
- ناتوانن، تەواوی یاساکانی دەوڵەت و دەزگـا خزمەتگوزارییـەکان پـەیڕەو بکەن و گوێڕایەڵی ئامۆژگارییەکان بن.
- هۆکاری سەرەکین بۆ پیس کردنی شەقام و شوێنە گشتییەکان.
- کۆسپێکی گەورەن لەبەردەم بەرقەراربوونی هێمنیو ئاسایشدا.
- کلیلی ماددە بێهۆش کەرەکانن، کە هەڕەشە لەژیانی مرۆڤ دەکەن.
- لەدوارۆژێکی نزیکدا، بەهۆی زیدەبوونی زاوزێو تۆکمە بـوونی بونیـاتی خێزانە بێگانـەکان بەتایبـەتیش ڕۆژهەڵاتییـەکان، ژمارەیـان زۆرتـر دەبێـت.
بەکورتی ئەوان لەمیوانـەوە دەبنـە خـاوەن مـاڵ.. . بۆچـوون و داخۆیانـەکانی (هینگنتۆن) ئەو زەنگە بەئاشکرا لێ دەدەن.. . (ئـەو لەکۆنفرانـسێکدا سـاڵی ١٩٩٧، دەوڵەتی ئەمریکاو دەوڵەتە خۆرئاواییەکان بەوە دەترسێنێ گەر بێـت و چاوێك بەسیاسەتی وەرگرتنـی پەنابـەرو کۆچـکردووەکاندا نەخـشێنەوە، ئـەوا پیاوی سپیو ڕەگەزی سـپی لـەخۆرئاوا تاسـاڵانی ٢٠٢٥ دەبێتـە کەمایـەتی، ئــەوەش واتـــە دەست بەسەراگرتنی خۆرئاوا لەلایەن ڕەگەزی زەردو ڕەش و

ئەسمەرەوە، بەمانایەکی دی مەرگی خۆرئاوا)[٥٧].

لەولاتێکی تری ئەسکەندنافیای وەك دانیمارك، لەکۆی پێنج ملیۆن و نیو، نیو ملیۆنیان بێگانەن. پسپۆڕەکانی کۆمەڵناسی وای بۆ دەچن، کە لەچەند ساڵێکی کەمی داهاتوودا، بەهۆی زۆر بوونی زاووزێ لەنێو خێزانە بێگانەکاندا ژمارەیان دەگاتە ژمارەی دانیمارکییەکان. (پرۆفیسۆر "پاول کریستیەن مەتیسن" ئەندامی لیژنەی لێکۆڵینەوەی نێودەوڵەتی لەبواری گەشەی خەڵك لەزانکۆی کۆپنهاگن پێی وایە" ڕەوتی هەنووکەیی کۆچ کردن بەرەو ئەورووپا ئەگەر بێت و بەم حاڵەتە بەردەوام بێت، لەئاییندەیەکی نزیکدا دەکاریێ بونیادی کۆمەلگە ئەوروپاییەکان، لەوانە دانیمارك، بشێوێنێ، بێ ئەوەی سیاسەتمەدارانی ئەورووپی لێی بەئاگا بن.. . هەروەها ڕاپۆرتی ساڵانەی نووسینگەی ئاماری سەر بەوەزارەتی ناوخۆی دانیمارك پێی وایە" پاش بیست ساڵی دیکە، واتە لەساڵی ۲۰۲۰ ژمارەی خەڵکی بێگانە لەدانیمارك خۆی لەهەشت سەد هەزار کەس دەدات، کە لەچاو ژمارەی دانیشتوانی دانیمارك "٥,٥٠٠,٠٠٠" کەسە ژمارەیەکی خەیاڵیو سەرسوڕ هێنەرە)[٥٨].

لەولاتێکی وەکو ئەڵمانیادا[٥٩]، ساڵی ۱۹٦٠ تەنها (٦٨٦,٢) هەزار بێگانە هەبووە. کەچی لەکۆتایی ساڵی ۱۹۹۹دا ئەم ژمارەیە پێوانەی شکاندوەو گەیشتۆتە (٧,٣٤٤) ملیۆن بێگانە کە لە (٩٪)ی دانیشتوانی ئەڵمانیا پێکدەهێنن.

- زۆر بوونی بێگانە، دەرفەتی هەبوونی کار کەم کردۆتەوە، چونکە بێگانە هەموو کارێکی وەك" کەناسی، پاك کردنەوەی چێشتخانەو نەخۆشخانەو تەوالێتەکان و چاودێری کردنی پیرو پەککەوتەو بەساڵاچووەکان و ئیشی لەم بابەتە، بەنرخێکی هەرزانیش دەکەن. ئەمەش بۆتە هۆی زۆر بوونی خەڵکی بێ ئیش لەهەموو ئەورووپادا. بێکاری (بطالة)ش هەتا دێت زێتر دەبێت. بۆ نموونە

هەواڵنامەی کتێب

ژمارەی بێکارەکان لەئەڵمانیا، لەشوباتی ٢٠٠١دا (٤,١١٢,٦٣٨) ملیۆن بووە کەچی لەشوباتی ٢٠٠٢دا بۆتە (٤,٢٩٦,١٥٧) ملیۆن بێکار[٦٠].

- شەڕ، دزی کردن، ئیشی قاچاغ (ڕەش)، ئاژاوە نانەوە لەشوێنە گشتییەکانی وەك" سینەماو قاوەخانەو دیسکۆخانەکاندا، سەرچاوەی سەرەکییان، بێگانەکانن.

ئەو بیانووانەو دەیانی دی، وەڵامی حازر بەدەستی ئەو خەڵکی ڕەگەز پەرستەیە، کە هەردەم وەك بنێشتە خۆشەی بن ددان دەیجوونەوە. کاتێك ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و پارتە چەپەکان، بەرگری لەمافی پەناهەندەو بێگانەکانی دەکەن و هەوڵی رووخاندنی ئەو دیوارانە دەدەن، کە لەنێوان خاوەن ماڵ و میوانەکاندا دروست کراون، ئەوانە، دەبنە بەربەستێك و هەتا پێیان بکرێ دیوارەکە ریزبەندو ئەستوورتری دەکەن.

فراوان بوون و پەرەسەندنی ئەو هەستە، دەیان گروپ و پارتی بچووك بچووکی نەتەوەیی‌و ڕاسترەوی توندڕەوی لێ کەوتۆتەوە، کە بەپلەی یەکەم هەڕەشە لەژیان و ئاسایشی خەڵکی بێگانە دەکەن. لەوڵاتێکی وەك ئەڵمانیادا، کە چەقی باسەکەی ئێمەیە، نموونەی هەرە دیاری ئەو پارتە بچووکە ڕاسترەوانە، (پارتی کۆمارییەکان RED و پارتی گەلی ئەڵمانی DVU و پارتی دیموکراتی نەتەوەیی NPD)ن، کە ئەوەی دواییان بەهۆی دژایەتی کردنی بێگانە دەنگۆی ئەوە هەیە کە پارتەکەیان دابخرێ.. . ئەم پارتە (NPD) لەساڵی ١٩٦٤دا لەکۆبوونەوەی بزووتنەوەی ڕاسترەوەکاندا دامەزراوە. داوای سەرەکییان، گەڕانەوەی سنووری میللییە کۆنەکانی ئەڵمانیاو سافی‌و پاکی خوێنی ئەڵمانە.

(NPD) لەساڵانی ١٩٦٦-١٩٦٨دا، توانی لەپەرلەمانی حەوت هەرێمی ئەڵمانیادا بەشدار بێت. لەساڵی ١٩٦٨دا زێتر لە ٣٠ هەزار ئەندامیان هەبووە، بەڵام لەمە بەدواوە تادەگاتە ساڵی ١٩٩٤ هەر لەکز بوون دابووەو

ورده ورده خەڵكی لێ دووركەوتۆتەوە. كەچی لەساڵی ١٩٩٥ بەدواوە ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەی ئەندامانیان ڕوو لەزیاد بوونە. ئەم پارتەو پارتە ڕاسترەوە هاوبیرەكانیان، گرنگترین چالاكیو دروشمەكانیان خۆی لەم كارانەدا دەنوێنێت" -

١ -شكاندن و تێكدانی گۆڕستانی جوولەكەكان.. . كاتی خۆی، لەسەرو بەندی جەنگی جیهانی دووەمدا، هیتلەری مامۆستایان، شەش (٦) ملیۆن جوولەكەی سووتاند، كە تائێستاكەشی لەگەڵدا بێت حكومەتی ئەڵمانیا باجەكەی دەدات.

٢ -ئاگر تێبەردانی كەمپەكانی پەنابەران.

٣ -ئاگر تێبەردانی ماڵە بێگانەكان، (سووتانی كرێكارە توركە كۆچكردووەكان لەناو ماڵەكانی خۆیاندا لەئەڵمانیا دیمەنێكە تائێستاش لەویژدانی ملیۆنان كەسدا زیندووە)[٦١].

٤ -لێدان و كوشتنی بێگانەكان.. . هەر بۆ نموونە لەساڵی ١٩٩١دا (٢٤٢٦)

تاوان دژی بێگانە كراوە.. . لەساڵی ١٩٩٢دا ئەم ژمارەیە دووقات زێتر زیادی كردووەو گەیشتۆتە (٦٣٣٦) تاوان.. . كەچی لەساڵی ١٩٩٩دا كەمێك كەمتر بۆتەوەو گەیشتۆتە (٢٢٨٣) تاوان.

لەكۆی سەرجەم ئەو تاوانانەدا، لەوانە (١٠) هەوڵی كوشتنی بێگانە بووە. (٣٨٦) كەس بریندار بووە. (٢٩) ئاگر تێبەردان و تەقینەوەی كەمپەكان بووە. هەر لەم بارەیەوە وەزارەتی ناوخۆی ئەڵمانیای فیدراڵ ڕایگەیاند" كە زەبرو زەنگ دژی بێگانە لەزیاد بووندایە. هەر تەنها لەساڵی ١٩٩٧دا (٤٠٦) بێگانە بریندار كراون، ئەوە بێجگە لەو ڕووداوانەی كە لەلایەن پۆلیسەوە تۆمار نەكراون. كەچی لەساڵی ١٩٩٦دا ژمارەی بریندارەكان ٣٠٧ كەس بووە.. . هەر لەدرێژەی ئامارەكەی ئەم وەزارەتەدا هاتووە كە ژمارەی توندڕەوە

هەولێرنامەی كتێب

ڕاستڕەوەکان لەئەڵمانیادا لەساڵی ١٩٩٧دا بوونەتە (٤٨٤٠٠) کەس، کە لەوانە (٧٦٠٠) کەسیان ئامادەی زەبر وەشاندنن بەتایبەتیش لەدژی بێگانەکان. لەهەمان ساڵدا —١٩٩٧ - (١١٧٠٠) کاری تاوانیان ئەنجام داوە، کە ٦٠٪یان دژی بێگانەکان بووە.

٥ -خۆئامادە کردن بۆ خۆپیشاندان و کۆبوونەوەو فرۆشتنی دروشم و میدالیاو بڵاوکراوەی نازییەکان.

٦ -کەڵك وەرگرتن لەتۆڕەکانی ئینتەرنێت بۆ پڕوپاگەندە کردن دژی بێگانەکان و بڵاوکردنەوەی بیری ڕەگەزپەرستی.

بنکەو مەکۆی هەرە سەرەکی فراوانبوون و ئەنجامدانی چالاکییەکانی ئەم پارتە ڕەگەزپەرستانە، ئەڵمانیای ڕۆژهەڵاتە.. . ژمارەی ئەندامانی ئەم پارتە نازیو ڕاستڕەوانە، بەگوێرەی سەرچاوەکانی پاراستنی دەستوور بەم شێوەیەی خوارەوەیە:-

١ -پارتی کۆمارییەکان REPلەساڵی ١٩٩٨دا (١٥) هەزار ئەندامیان هەبووە، کەچی لەساڵی ١٩٩٩دا بۆتە (١٤) هەزار.

٢ -پارتی گەلی ئەڵمانی DVU لەساڵی ١٩٩٨دا، (١٨) هەزار ئەندامیان هەبووە کەچی لەساڵی ١٩٩٩دا بۆ (١٧) هەزار دابەزیووە.

٣ -پارتی دیموکراتی نەتەوەیی NPD لەساڵی ١٩٩٩دا (٦) شەش هەزار ئەندامیان هەبووە.

بەشێوەیەکی گشتی، بەرەنجامی هەڵمەتی دژایەتیکردنی ئەم پارتە بچووکە ڕاستڕەوانە لەلایەن کەسایەتیە ڕۆشنبیرو سیاسەتمەدارو بازرگان و پیاوانی سەندیکاو ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و ژینگەوە، دەبینین ژمارەی ئەندامەکانیان کەمتر بۆتەوە.. . ئەم ڕێکخراوو کەسایەتیە دیارانەی ئەڵمانیا

هەواڵنامەی کتێب

پێیان وایە" ئەم هەموو تاوانە دەرهەق بەبێگانەکان، لەکەیەکی دیارو بەرچاوی شەرمەزارییە بەڕووی حکومەت و نەتەوەی ئەڵمانەوە. . . بۆیە لەهەوڵی بەردەوام دان بۆ بەرەسمی قەدەغە کردنی ئەم پارتانە. هەر ئەم هۆکارانە پاڵی بەوەزارەتی ناوخۆی ئەڵمانیا ناوە، کە هەڵمەتێکی بەرفراوان دژی بنکەو مەکۆی ئەم ڕاستڕەوانە ئەنجام بدات. لەئەنجامی ئەم هەڵمەت و پشکنین و دۆزینەوەی مەکۆی نازییەکاندا، پۆلیسی ئەڵمانی بەسەدان دیکۆمێنت و دروشم و کاسێت و سیمبۆڵ و گۆرانیو سروودی نازییەکانی دەستگیر کردووە، کە هەر هەموویان گوزارشت لەدژایەتیکردنی بێگانەو بەرز ڕاگرتنی خوێنی ئەڵمانی دەکەن.. . تائێستاکە پۆلیس چەند هەڵمەتێکی فراوانی دژی ئەم کۆمەڵانە ئەنجام داوە.

هەر لەم بارەیەوە، (گێرهارد شرۆیدەر)ی راوێژکاری ئەڵمانی یاساغکردنی NPD بەدوور نەزانی.. . وەزیری ناوخۆش لە ٢٠٠٠/٨/٩دا، لەلێدوانێکیدا گوتی" بۆ چارەسەرکردنی ئەو مەسەلەیە (٤٠٠) ملیۆن مارك تەرخان کراوە.. جگە لەئیجرائاتی ئەم دوو دەسەڵاتە باڵایەش، ڕێکخراوو سەندیکاکان داوادەکەن" کار بەو کەسانە نەدرێت کە توندڕەون.

مەسەلەی قەدەغە کردنی پارتی ڕاستڕەوی ئەڵمانی NPD، لەبواری سیاسەت و ئیجرائاتی دەوڵەت بۆتە شتێکی ڕەسمی، بەتایبەتیش دوای ئەوەی ئەو خۆپیشاندانەی NPD بەتەمای بووە لە ٢٠٠٠/١١/٤ لەبەرلین ئەنجامی بدات، لەلایەن کاربەدەستانی بەرلینەوە ڕەت کرایەوەو، بواری ئەنجامدانی نەدرا.

لە(نەمسا)شدا، (پارتی ئازادیخوازی نەمسا)، کە پارتێکی ڕاستڕەوی توندڕەوە، لەهەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٩٩ی پەرلەماندا لە ٣٠٪ی دەنگەکانیان هێناو، بەشێکی دیاری کورسییەکانی پەرلەمانیان، وەدەست

هەولێرنامەی کتێب

هێنا.. . هەرچەندە ئەوکات، فشارێکی زۆریان لەلایەن وڵاتانی تری ئەوروپاو ئەمریکاو نەتەوەیەکگرتووەکان و، ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤەوە کرایە سەر، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، جێگری سەرۆك وەزیرانی نەمسا، خاتوو (سۆزانا)یە کە جێگری (د.یۆرگ هایدەر) سەرۆکی پارتی ناوبراوە. ئەم پارتە ڕاستڕەوە، دژی بێگانەکانە، بەتایبەتیش دژی جوولەکەکانی نەمسایە. هەر لەبەر ئەوە، حکومەتی ئیسرائیل لەشوباتی ٢٠٠٠دا، باڵوێزی خۆی لەنەمسا کێشایەوە.. (د.یۆرگ هایدەر) دژی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان و ئەمریکا لەشوباتی ٢٠٠٢دا، سەردانی عێراقی کردو، لەمیانەی سەردانەکەیدا چاوی بە سەدام حوسێن کەوت و، پشتیوانی خۆی بۆ ڕژێمی سەدام و دەرباز بوون لەم قەیرانە، ڕاگەیاند. پێشتریش، سەردانی لیبیای کردبوو.. . ئەم دوو دەوڵەتە، (عێراق و لیبیا) لەو لیستەیەدان کە ئەمریکا بە دیکتاتۆرو تیرۆریستییان دەزانێت.

جاران، بزووتنەوەی ڕاستڕەوەکان لەلایەن سەنتەری بڕیاردانەوە، زێتر سەرکوت دەکران و بواری کارکردنیان تەسکتر دەکرایەوە. وەلێ دوای کارەساتی ١١ی ئەیلولی ٢٠٠١، کە بە(ئەیلولی ڕەش) ناسراوەو هێرش کرایە سەر سەنتەری بازرگانی جیهانی لەئەمریکا، لەهەموو جیهاندا، ڕاستڕەوەکان ئەو فشارانەی جارانیان لەسەر نەماوەو، ئەم کارە تیرۆریستییەش بووە هۆکارێك بۆ فراوان بوون و دەست بەکاربوونی زێتری ئەو ڕێکخراوو کۆمەڵە ڕەگەزپەرستانە.

نازییەکان، لەڕوخساری هەر بێگانەیەك، بەتایبەتیش ئیسلامەکان، (بن لادن)ێك دەبینن. هەوڵی ئەوەش دەدەن، یاسای دژە تیرۆر بکەنە دژە بێگانە.. پاش ئەو ڕووداوە، گەنجە سەرتراشاوە ڕاستڕەوەکان، لەئەڵمانیا چەندان نامەو ئاگاداری هەڕەشە ئامێزییان خستە ناو سندوقی پۆستی ماڵە تورك و ئیسلامییەکان.. . تاوەکو ڕوخساری بێگانەو ئیسلامییەکان ناشیرین بکەن،

خۆیان کاغەزو زبڵ و پیسایی فڕێ دەدەنە پارك و شوێنە گشتییەکان و شووشەی بەتاڵ فڕێ دەدەنە سەر شەقامەکان، تاوەکو ناوی بێگانە لەکەدار بکەن.

ئەوان پێیان وایە" بێگانە فرسەتی کاریان لەدەست دەدەن، هەر بۆیە لەکەناڵی ڕاستڕەوەکان هانی خەڵك دەدەن بۆ دژایەتی کردنیان. خۆ ئەگەر تاوانێك لەدەست ئیسلامێك یان بێگانەیەك قەوما، ئەوە ئەوەندە گەورەی دەکەن و دەیکەنە مانشێتی ڕۆژنامەکان و تاماوەیەکی زۆر لەسەری دەدوێن. خۆ ئەگەر ئەو تاوانە لەلایەن خودی ئەورووپییەکان، خۆیان ئەنجام بدرێ، ئەوە بچووك دەکرێتەوەو دەیان بیانووی بۆ دەهێننەوە.. . بۆ نموونە" لەڕۆژی ٢٦/٤/٢٠٠٢ گەنجێکی تەمەن (١٩) ساڵەی ئەڵمانی بەناوی (ڕۆبەرت) لەشاری (ئێرفۆرت) هێرشی کردە سەر قوتابخانەکەیو (١٦) کەسی لەمامۆستاو قوتابییەکانی کوشت و دواتریش خۆی کوشت.. . لەماوەی دوو ساڵدا، ئەوە پێنجەم حاڵەتی ڕووداوی لەم جۆرەیە، لەقوتابخانەکانی ئەڵمانیادا. میدیاکان دەڵێن" ڕۆبەرت قوتابییەکی تەمبەڵ بوو.. . بەفرۆفێڵ و ساختە مۆڵەتی نەخۆشی دروست دەکردو لەقوتابخانە خۆی دەدزیەوە.. . تاکار گەیشتە ئەوەی لەقوتابخانە دەرکرا.. . ئیدی (ڕۆبەرت) لەتۆڵەی ئەوە ئەم کارەی ئەنجامدا.. . هەروەها دەیان بیانووی وەك تووش بوون بەنەخۆشی دەروونییان بۆ دۆزیەوەو پاساویان بۆ تاوانەکەی دەهێنایەوە.. . ئەو ڕووداوانە لەفەرەنساشدا، بەگەلێك شێوە دووبارە دەبنەوە. کەچی لەبەرامبەر ڕووداوێکی وەك ڕووداوی (فاتیمە ساهیندال) زێتر لەهەڵلا دەدەن و هەوڵ دەدەن کەسایەتی هەموو بێگانەو کوردێك لەکەسایەتی باوکی (فاتیمە) بەرجەستە بکەن. ئێمە

هەواڵنامەی کیلر

وەنەبێت بەرگری لەم کارە ناڕەوایە بکەین و پاساوی بۆ بهێنینەوە، بەڵام پێمان وایە چەند دەرهەق بەباوکی (فاتیمە) دەکرێت، دەبێت ئەوەندەش دەرهەق بە (ڕۆبەرت)و ئەمسالەکانی بکرێت.

سەنتەرێکی تری بزووتنەوەی ڕاستڕەوەکان، لەئەورووپادا، فەڕەنسایە، ئەوەی لەیەکەم خوولی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی فەڕەنسادا دیمان، هەڵکشان و فراوانبوونی ئەو نیۆەندەیە.. . (جان ماری لۆپین)ی سەرۆکی (بەرەی نیشتمانی فەڕەنسی) ڕاستڕەوی توندڕەو، لەخوولی یەکەمی هەڵبژاردنی سەرۆك کۆماردا، ڕکابەرایەتی (جاك شیراك)و (جۆسپان)ی کردو ئەوەی دوایییانی بەزاند، پارتی کۆمۆنیستی فەڕەنسی تەواو شکستییان هێناو توانیان ٣٪ی دەنگەکان بەدەست بهێنن. جۆسپان لەبەردەم میدیاکاندا، دانی بەشکستەکە هێناو بڕیاریدا دەست لەکاری سیاسەت بکێشێتەوە.

لەم هەڵبژاردنەدا، چەپڕەوی توندڕەوو ڕاستڕەوی توندڕەو کەوتنە ڕکابەرایەتیو چەپڕەوەکان ١١٪ی دەنگەکانیان هێنا. کەچی ڕاستڕەوەکان ١٩٪ی دەنگەکانیان هێنا.. . بەواتایەکی تر، هەستی ڕاستڕەوی، زێتر زاڵە بەسەر هەستی چەپڕەوی (جان ماری لۆپین)، چوون لەهەشتاکاندا بانگەوازی دژایەتی کردنی پەنابەران و دەرکردنیانی دەکردو بەسەرچاوەی زیادبوونی بێکاریو تاوانی دەزانین.. . ئەو، لەم هەڵبژاردنەی ٥/٥/٢٠٠٢دا، بانگەوازەکانی بریتی بوون لە:-

- پەشیمان بوونەوە لەپارەی یەکگرتووی ئەورووپی (ئۆیرۆ)و خستنەکاری (فرەنك)ی فەڕەنسی.
- دانانی ڕادەیەك بۆ بێگانەو بەپەناهەندە وەرگرتنیان.

هەواڵنامەی کتێب

- بەتاڵ کردنەوەی دوو ڕەگەزنامە بۆ بێگانەکان، وەك: (فەڕەنسیو جەزائیری)، یان (فەڕەنسیو مەغریبی)و... تاد. دەبێت بێگانە تەنها یەك ڕەگەزنامەی فەڕەنسی هەبێت.

- سنوور دانانێك بۆ بنیات نان و کردنەوەی مزگەوتی موسڵمانەکان و کەمکردنەوەیان. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، لەخوولی دووەمی هەڵبژاردندا ١٧,٩٪ دەنگەکانی هێنا.

لەهۆڵەنداش، پارتی ڕاستڕەوی توندڕەوی هۆڵەندی، لەهەڵبژاردنەکانی شارەوانی ئەمستردامدا، لەکۆی (١٥٠) ئەندام (٢٥) ئەندامیان هەیەو بەرە بەرە لەزیاد بووندان، بەتایبەتیش دوای تیرۆرکردنی (بێن ڤۆرتن)ی سەرۆکی پارتەکە بەدەستی کەسێکی نەناسراوەو لە ٦/٥/٢٠٠٢دا.

لەبەریتانیادا، حکومەت لەبەر فشاری ڕاستڕەوەکان، ناتوانێت بەشداری پارەی یەکگرتووی ئەورووپی بکات و تائێستاش ئامادە نیە، ئەم کارە ئەنجام بدات. لەدانیمارکیشدا، پاش دەست بەکاربوونی ڕاستڕەوەکان لەدەسەڵات و حوکمدا، فشارێکی زۆر دەخەنە سەر بێگانەکان، بۆ کار کردن و فێربوونی زمان.

هەروەها یاساکانی وەرگرتنی پەناهەندەو، یەکگرتنەوەی خێزانیان، توندتر کردووەو، بوار نادەن، ئەو هەقە بەبێگانە بدەن.

حاڵی حازر، بزووتنەوەی ڕاستڕەوی لەئەورووپادا، لەحاڵەتی گەشەسەندندایە. ئەو خەڵکەی ئەو هەستەیان هەیە، بەشێوەیەکی گشتی، ئاستی ڕۆشنبیرییان نزمە.

ئەوان، پێیان وایە "لێژ بوون و خلۆر بوونەوەی شکۆی دەوڵەتی نەتەوەییان دەگەڕێتەوە بۆ زۆر بوونی بێگانە لەوڵاتەکانیاندا، کەچی بێ ئاگان لەوەی"

(بەبۆنەی جیهانگیرییەوە ڕاستەوخۆ دەوڵەتی خۆشنوودگەرایی دەکەوێتە ناو قەیرانی قوڵ قوڵەوە. دەوڵەت هەموو ڕۆژێك بەشێك لەڕووخسارە کۆمەڵایەتیەکانی ئەدۆڕێنێت و تادێت زیاترو زیاتر بەجیهان ئەبێت)[٦٢].

ئەو ڕاستڕەوانە بیر لەوە ناکەنەوە، کە سەردەمانێك ئەو بێگانانە بەپیر وڵاتەکانیانەوە چوون و، بەبازووی خۆیان، بەشداری بنیاتنانەوەی وڵات بووینە، نموونەی ئەو هەموو کرێکارە کوردو تورکەی کە لەپاش شەڕی جیهانی دووەمەوە بەرەو ئەڵمانیا، کۆچیان کردو وەك هێزێکی بنیاتنەر، نەخشی ئەوان لەسەر ئاوەدانکردنەوەی ئەو وڵاتە دیارە. تائێستاشی لەگەڵدا بێت، بەهۆی شەڕو ئەو زیانە زۆرە گیانییەی لەنەتەوەی ئەڵمان کەوت، ڕێژەی ژن زۆرترە لەپیاو.

لەدوا وێستگەی ئەم بابەتە، هەر چۆنێك بێت (ئەگەر لەشەرمی ڕووان)یش بێت، خەڵکی ئەوروپا بەگشتی بڕوای ئەوە نادات، ئەم گرووپ و پارتە نازییانە، بەرفراوان ببن و دەسەڵات بگرنە دەست، چونکە پێیان وایە "هەڵگیرساندنی شەڕی دووەمی جیهانی و، ئەو هەموو زیانە مرۆیی و ئابوورییانەی لەئەوروپا بەگشتیو، ئەڵمانیا بەتایبەتی کەوت، سەرچاوەکەی (هیتلەر)ی مامۆستاو ڕێبەری ئەم دەستەو گرووپە ڕاستڕەوانەیە.

هەواڵنامەی کێر

باری ژنان لەوڵاتانی ئەوروپادا

ناوە ناوە لەڕۆژنامەو دەزگاکانی ڕاگەیاندندا، لەوڵات و دەرەوەی وڵاتدا، بابەت و وتاری جۆر بەجۆرم لەسەر (باری ژنان) بەرچاو دەکەوێت، کە هەر نووسەرەو بەگوێرەی بیرو بۆچوون و لێکدانەوەی خۆی، لەسەر ئەم بابەتە دواوە. ئەوەی لەهەموو بابەتەکاندا، زیاتر سەرنجی منی ڕاکێشاوە، ئەوەیە کە زۆربەی نووسەرەکان، باسیان لەناگزووریو خراپی باری ژنان و خێزان لەوڵاتدا کردووە. وەك ئەوەی وابزانن، کە ئەو کێشەیە، تەنها لەوڵاتدا بەرقەرارەو، ژنان لەدەرەوەی وڵاتدا -بەتایبەتیش ئەوروپا - های لایف دەژین و هیچ ناگزوریەکیان نیەو کەسیش پێیان نالێت" (لەسەرەوەی چاوت دوو برۆیە).

بۆ بەسەرکردنەوەو خوێندنەوەی ئەم بابەتە، منیش وەك هەر بابایەکی گۆرین، یەك دوو قسەم هەیەو، بۆ کورتکردنەوەیان، ئەم وردە ناوونیشانانە بەکار دەهێنم.

خێزان لەئەوروپادا

خێزان، یەکەیەکی بنچینەیی پێکهاتەی کۆمەڵە.. . لەڕووی پێگەیاندن و پەروەردە کردنی منداڵیشدا، بەیەکەم قوتابخانە دادەنرێت. کەچی لەئەوروپادا، ئەو یەکە بنچینەیییەی کۆمەڵ، تووشی هەرەس هێنان و دارزان بووە. شیرازەی خێزان تەواو پچڕاوە. جاری واهەیە، بەهۆی ساردی پەیوەندیو دوورکەوتنەوە لەخێزان، خوشك و برا، دایك و منداڵ، یەکتری ناناسنەوە. هەر بۆ نموونە، لەکەناڵی تەلەفزیۆنی (پرۆ زیبن – ٧)ی ئەڵمانی، بەرنامەیەکی تایبەت هەیە بۆ دۆزینەوەو بەسەرکردنەوەی ئەو منداڵ و گەنجە پەراگەندانەی کە لەدایك و باوکیان دوورکەوتوونەتەوەو جارێکی تر بەیەکتریان شاد دەکاتەوە.. . دایك و باوك و منداڵەکان، لەبەردەم دانیشتوان و شاشەی تەلەفزیۆن، دەست لەمل یەکتر دەکەن و فرمێسکی شادومانی دەڕێژن. . .

بۆ بنەبڕ کردنی ئەم دیاردە ترسناکە، لەکۆمەڵگای ئەوروپیدا، حکومەت و دام و دەزگا دەوڵەتیەکان، بەکەنیسەکانیشەوە، حاڵی حازر لەهەوڵی ئەوەدان، دووبارە خێزان بنیات بنێنەوەو سۆزو خۆشەویستی بگەڕێننەوە نێوان تاکەکانی ئەم یەکەیە.. . هەر بۆیە، لەپڕوپاگەندەو پێشبڕکێی هەڵبژاردنی پەرلەمان و ئەنجوومەنی شارەوانیەکاندا، زۆربەی پارتەکان، ئەم کارتە بەکار دەهێنن و لەسەر باشکردنی باری خێزان و تۆکمە کردنی کۆڵەگەکانی دا، دروشم بەرز دەکەنەوەو گرەو دەکەن.

لەزۆربەی خێزانەکاندا، منداڵ هەر شیرەخۆرەیە لەسۆزی باوك بێ بەشەو باوکی خۆی ناناسێت. بەگوێرەی ئەو داخۆیانەی (دەزگای ئاماری فیدراڵی ئەڵمانیا) کە ساڵی ١٩٩٩ ئاشکرای کرد، کە (لە ٢٠٪ی منداڵان بەناشەرعی لەدایك بوون و بێ ئەوەی دایك و باوکیان زەماوەند بکەن. لەکۆی ٧٨٥ هەزار

منداڵ کە ساڵی پار ١٩٩٨ لەئەڵمانیا لەدایك بوون، ١٥٧ هەزاریان لەو دایك و باوکانەن، کە پێکەوە ناژین و ژن و مێردی یەکتر نین. ئەو ژمارەیە لەچاو ٢٠ ساڵ پێش ئێستا دوو قات زیادی کردووە)[٦٣]. بەکورتی، ئەو منداڵانە، وەك کورد گۆتەنی، (زۆڵ)ن و لەچرکەیەکی رێکەوت ئاساو، بەیەك گەیشتنی دایك و باوکیان خولقاون.

زۆر جارانیش، ئەو ساردو سڕیو پەیوەندییە بێهێزەی ناو یەکەکانی خێزان، دەگەڕێتەوە بۆ کارکردنی دایك و باوك و نەبوونی کات، تاوەکو لەگەڵ منداڵەکانیان، کات بەسەربەرن و سۆزو خۆشەویستییان پێ ببەخشن.. . دایك و باوك، لەبەر ئەنجامدانی کاری قورس و درێژخایەنی رۆژانە، ناپرژێنە سەر دابین کردنی، پێویستییەکانی منداڵەکانیان. منداڵی واهەیە، لەکاتژمێر حەوتی بەیانییەوە، دایك و باوکیان دەیانبەنە (دایەنگە) یان شوێنەکانی چاودێری کردنی منداڵانی لەو بابەتە، تاخۆر ئاوا بوون، بەم شێوەیە، لەگەڵ گەورە بوونی تەمەن، خۆشەویستی دایك و باوکیش لەکورتی دەدات، تاوای لێ دێت بەتەواوی دەپچڕێت.. . (پیاو لەهۆڵەندا، بەهۆی کارکردن تەنها دوو کاتژمێر کاتی هەیە لەگەڵ منداڵەکانی کات بەسەر ببات و نۆ دەقەش ئیش و کاریماڵەوە دەکات. کەچی ئافرەت، تەنها سێ سەعات، کاتی هەیە، بۆ چاودێری کردنی منداڵەکانیو ١,٧ سەعاتیش خۆی بەئیش و کاری ماڵەوە خەریك دەکات)[٦٤].

ئەو منداڵە بێ باوکانە، کە گەورە بوون و فامیان کرد، دەبینن دایکیان لەگەڵ پیاوێکی تردا ژیان بەسەر دەبات و بێ بەرین لەخۆشەویستی باوکانە، ناچار دەبن، ماڵ بەجێ بهێڵن. جا یان بەتەنیا لەژوورێك دەژین، یان سەرگەردانی کوچەو کۆڵان و پارکەکان دەبن و، تووشی خواردنەوەی لەڕادەبەدەری ماددە بێهۆش کەرەکان و کێشانی حەشیش و کۆکائین و تلیاك

هەواڵنامەی کتێب

دەبن. هەر لەبەر ئەم هۆکارانەو بێ سەرپەرشتی بوونیان، جاری وا هەیە تووشی خەڵکی ویژدان مردوو دەبن و، بەفرو فێڵ و تەڵەکە، لەخشتە دەبرێن و کاری سێکسییان لەگەڵدا ئەنجام دەدرێت. نموونە بۆ ئەم بابەتە ئەوەندە زۆرە، ئەگەر بێت و یەکە یەکە تۆماریان بکەین و بیانخەینە ڕوو لەم وردە ناوونیشانەدا، شوێنی نابێتەوە. ئەم گەنج و منداڵانە، لەئەنجامی گۆشەگیریو تەنیاییشدا، زۆر جاران بیر لەخۆکوشتن دەکەنەوە. بۆ نموونە" لەوڵاتێکی وەکو بەلجیکادا، (لەساڵێکدا دوو هەزار کەس ژیانیان لەدەست داوە، کە لە ٧٥٪یان پیاون. لەفەرەنسادا، لە هەر ٤٣ خولەکدا یەك کەس خۆی دەکوژێت. لەساڵی ١٩٩٦دا، ئەو کەسانەی بەم دەردەچوون، تەمەنیان لەنێوان ٢٥-٣٤ ساڵیدا بوو)(٦٥).

ئەگەر سەیری ئەم ئامارە بکەین و خوردی بکەینەوە، دەبینین هەر هەموویان لەتەمەنی لاویدان و، لەئەنجامی گۆشەگیریو ڕەشبینیو ئومێد نەمان بەژیان، خۆیان بەم دەردە بردووە.. .

هەواڵنامەی کتێب

کارکردنی ژنان

ڕاستە لەوڵاتانی ئەوروپادا، بەهۆی سەندنی باجی زۆر لەکارگەو کۆمپانیاو کرێکارو تاکی بەرهەم هێنەر، ژیانی ئەو کەسانە دابین کراوە کە کار ناکەن و بیمەی بێکاری وەردەگرن، یان لەسەر کۆمۆنە (سۆسیال) دەژین. بەڵام ئەو ژیانە، ئەو ژیانە نییە کە مرۆ ئێرەیی پێ ببات، هەر (مەمرەو مەژی)یە نەك بەکەیف و ماشای خۆیو بەپای پیلان سەرف کردن.

ئەو ژنانەی کار دەکەن، وەك پیاو باج دەدەن.. . هەمان ئیشی پیاوان دەکەن.. . کاری واقورس دەکەن، کە لەگەڵ ناسکیو هێزو بازووی ئەوان

ناگونجێت. کاری بیناسازی (باوشتێله)، بۆیاغچێتی، شۆفێری ترێله، کارتۆنی گەورە گەورە بارکردن، لەکۆمپانیاکانی ماشێن دروست کردن و سەدان شوێن و کاریتر، کە لەگەڵ هێزی ئەواندا، نایەکسانە، ئەوان ئەنجامی دەدەن.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، لەوەرگرتنی هەقدەستدا، زۆر لەپیاوان کەمتر وەردەگرن. واتە" لەکارکردندا یەکسان و لەهەق وەرگرتندا نایەکسان. ئەو ڕاستییە تاڵە، ناشاردرێتەوەو ناتوانرێت خەڵکی لێ بێ ئاگا بکرێت.. لەڕۆژنامەی (ئیکۆنۆمیست)دا هاتووە" (بەپێی سەرژمێرییەك کە لەنێو سێ هەزار ژندا لە ١١ وڵاتدا کراوە "ئوستراليا، بەلجیکا، بەریتانیا، کەنەدا، ئەڵمانیا، یابان، مەکسیك، هۆڵەندا، خوارووی ئەفریقا، سویسراو ئەمریکا" بەشێوەیەکی گشتی دەرکەوتووە کە تەنیا ٨٪ی ژنان پێیان وایە کە مافی یەکسانیان لەگەڵ پیاواندا هەیە)[٦٦]. ئەو بەشەی تر کە لە ٩٢٪ی سەرژمێرییەکەدا هاتووە، پێیان وایە هیچ جۆرە یەکسانیەك لەنێوان ژن و پیاودا نیە.. . دەبێ ئەوەش بزانین، نەبوونی ئەو یەکسانیە لەوڵاتانی ڕۆژهەڵات و جیهانی سێیەمدا نییە، بەڵکو لەوڵاتانێکدایە کە چەقی قورسایی هەموو جیهانە لەڕووی بانگەشە کردن بۆ مافی مرۆڤ و دیموکراتیو عەدالەتی کۆمەڵایەتیدا.

تەشەنە کردن و بەرقەرار بوونی ئەم دیاردە ترسناك و پڕ لەغەدرە، هەر لەکۆمەڵگا سەرمایەدارییەکاندا نەبووە، لەڕووسیادا کە زێتر لە ٧٠ ساڵ بوو، پڕوپاگەندەی یەکسانیو بنیاتنانی کۆمەڵگای سۆسیالیستیو کۆمۆنیزمی دەکرد، بەڕۆژی ڕووناك مافەکانی ئافرەتی پێشێل کردووەو هەقدەستی خواردوون.. . (چۆن دکتۆر لەسەرانسەری جیهاندا مووچەکەی لەزۆربەی کارەکانی تر زیاترە، بەڵام لەڕووسیادا لەبەر ئەوەی ئەم کارە بەزۆری کاری ژنان

بووەو دوو لەسەر سێی دکتۆرەکان ژن بوون، هەر بەم بۆنەیەوە کـاری پزیـشکی چ لەباری بەهای کۆمەڵایەتیو چ مووچەکەی لەئاستێکی نزمدا بووە)[٦٧].

ژنان بەهۆی ئەو بارە قورسەی سەرشانیان، ناچار بووینە بۆدەستەبەر کردنـی ژیانێکی ئاسوودە پەنا بۆ کاری قورس و درێژخایەن ببەن. لەزۆربەی بوارەکاندا، شان بەشانی پیاوان لەخەباتدان. هەر ئەوەش وای کردووە ژنی ئـەورووپی خـاوەن ئـابووری خـۆی بێـت و چـاو لەدەسـتی پیـاو نـەبێت. وەلـێ لەگـەڵ هـەموو ئەمانەشدا، حوکمی کۆمەڵگاو سەنتەری بڕیار لەدەست پیاوانە، هەر بۆ نموونـە سەیری ئەم ئامارە بکەن" (ئەو ژنانەی تەمـەنیان لـەنێوان ١٥-٦٤ سـاڵیدایەو کار دەکەن بەم شێوەیەیە:

- لـەدانیمارك لــە ٧٢,٢٪ کـار دەکـەن، بـەڵام ئەوانــەی لەسـەرکردایەتی دەوڵەت و ژیانی سیاسی کار دەکەن تەنها ٣,٧٪ە.

- لەسوید لە ٧٤,١٪ کار دەکەن، بەڵام لە ٢,٨٪ لەبواری سەنتەری بڕیـارو سیاسەتدا شوێنیان هەیە.

- لەئەڵمانیادا لە ٦١,٨٪ی ژنان کار دەکـەن، بـەڵام ئەوانـەی لەسیاسـەتدا کار دەکەن تەنها لە ٣,٧٪ە.

- لەئیتالیا، باری ژنان لەم بارەیەوە لەهەموویان خـراپترە، تـەنها ٤٣,٦٪ کار دەکەن. . . ئەوانەی لەبواری سیاسەتیش هەن تەنها ٠,٦٪ە)[٦٨].

هەر لەبواری کارکردن و نایەکسانی دابـەش کردنـی وەزیفـەدا، دیاردەیـەکی زەق لەوڵاتە پیشەسازیو ڕۆژئاواییەکانـدا بەرچـاوەو نکـوڵی لـێ ناکرێـت. . . سەنتەری بڕیار کە پیاوان خۆیانن، زۆر پۆست و شوێنی گـرنگ و دیارییـان بـۆ خۆیان پاوان کردووەو، ژنانیان لەوەرگرتنی ئەم پۆسـتانە، مـەحرووم کـردووە.. هەر لە بەڕێوەبەری دائیـرەو کۆمپانیـاوە بگـرە، تادەگاتـە پۆسـتی وەزارەت و

هەوالنامەی کتێب

پەرلەمان، هەر لەدەست پیاواندایە. جارو بار، بۆ چاوبەستەکیو ڕای گشتی بوار بەیەك دوو ژن دەدەن، ئەم شوێنانە بگرنە دەست. دەنا لەڕووی ژمارەو بەراوورد کردنەوە تەرازووەکە زۆر لاسەنگە.

لەولاتێکی وەکو ئەمریکاو بەریتانیادا (تەنانەت لەزۆربەی ئەو شوێنانەدا کە زۆرترین ژن کاری تێدا دەکەن، پیاوانن لەئاستی لێپرسراویدان. بەپێی سەرژمێری سالّی ١٩٩٩، لەکۆی ٥١١ لەگرنگترین کۆمپانیاکانی ئەمریکادا تەنیا سێ ژن لەئاستی بەڕێوەبەردا کار دەکەن و لەبەریتانیا لەنێوان ١٠٠ کۆمپانیادا تەنیا ٣٠ ژن خاوەن بڕیارن)(٦٩).

هەر ئەم پێشێلکاریو چاوپۆشی کردنە لەمافی ژنان، لەزۆر بوارو دەقەری ژیاندا، ڕەنگی داوەتەوە.. . ژنان لەمێژووی بزاڤی ڕزگاریخوازیو نەتەوەییو کولتووری تەواوی گەلاندا، نەخشی خۆیان هەبووە. کەچی بۆ یادکردنەوەو بەرز ڕاگرتنی هەوڵ و خەباتی ئەوان، فەرامۆشییەکی تەواو بەدی دەکرێت. لەولاتێکی وەکو ئەلّمانیادا، (لە بەرلین ١٢٠٩٦ شەقام هەیە، بەلاّم لەو ژمارەیەدا تەنها ٤٠٢یان بەناوی ژنانە ئەوەش تەنها لە ٣,٣٢٪ دەکات)(٧٠).

ئەوەی من تێبینم کردبێو دیاردەیەکی بەرچاو بێت، ژنان لەولاّتانی سەرمایەداریدا، لەیەك شتدا سەربەستییەکی بەربلاّویان پێدراوە، ئەویش لەهەلّبژاردنی (هاوسەری ژیان) دایە. بەهۆی ئەم سەربەستییە بەرفراوانەش، زۆر جاران سەرچیغ دەچن و تووشی لادان و پەشیمان بوونەوە دەبن. بۆ نموونە، هەر لەتەمەنی (١٤) سالّیەوە لەگەلّ کوڕێك دەژین بەبێ (عقد زواج)، زۆر جارانیش منداڵیشیان دەبێت.. . ئەم کوڕو کچە لەبەر ئەوەی عەقدیان نەکردووە، سەربەستن لەوەی واز لەیەکتر بێنن. لەوانەیە ماوەی (٥ -٧) سالاّن بەنیازی شارەزا بوونی یەکتری پێکەوە بژین، دواتر واز لەیەکتر دێنن و جیا

هەواڵنامەی کتێب

دەبنەوە. کوڕە ژنێکی تر دەدۆزێتەوە، ژنەش کوڕێکی تر. یەك دوو ساڵی تریش لەگەڵ ئەو کوڕە دەژیت و واز لەوەش دەهێنێ. ئەم دەست و ئەو دەست دەکات و بەمجۆرە پرچی خۆی سپی دەکات و لەدوا وێستگەی ژیاندا کە سەیر دەکات تاك و تەنیا دەژیت. بۆ سێبوریو دڵنەواییش، تووتکە سەگێك یان پشیلەیەك بەخێو دەکات و بەیانیان و ئێواران پیاسەی پێ دەکات.. . هەموو منداڵەکانیشی بەجێیان هێشتووە (ئەگەر هەیبێ)و وەك سەردەمی گەنجێتی خۆی ژیان بەسەر دەبەن.. . ئەوەی من باسی دەکەن، گشتی نیە، بەڵام خێزانێکی زۆری لەسنووری ئاسایی بەدەر بەم شێوەیە ژیانیان دەبەنە سەر.

خواردنەوەی بەردەوام و هەڵدێران

هەر لەئەنجامی تێکچوونی شیرازەی خێزان و، نەبوونی پەروەردەی دروستەوە، تاکەکانی کۆمەڵ تووشی خواردنەوەی بەردەوام دەبن و، ساتەکانی ژیانیان، بەسەرخۆشی لەکوچەو کۆڵان و پارك و تونێل و ژێر تارمەو تەوالێتی وێستگەی شەمەندەفەرو شوێن گەلی تر دەبەنە سەر.. . لەناو ئەم خەڵکەشدا، ژنێکی زۆر دەبینرێن، کە تووشی خواردنەوەو تلیاك کێشان بووینە.. . بەمەش ژیانیان کەوتۆتە بەر ڕەشەبای مەترسیو، ببڕای ببڕ ناتوانن وازی لێ بهێنن.. . لەبەر ئەوەی ئەم کارە دەکەن و ناتوانن دەستبەرداری ببن، دەوڵەتیش نایانژیێنێو مەسروفیان ناکێشێ.. . بۆیە، ڕۆژانە لەسەر شۆستەی شەقامەکان دانیشتوون و سواڵ دەکەن. ئەم خەڵکە تەندروستیان تەواو تێکچووەو جەستەی خۆیان پێ کۆنترۆڵ ناکرێت. لەسەرژمێرییە گشتییەکانیشدا، ئەوانە ناونووس ناکرێن، چونکە دەوڵەت لای وایە ئەوانە مردنیان نزیکترە لەژیانیان.

ژن و سێکس

سێکس، غەریزەیەکی هەموو گیانلەبەرانە بەمرۆڤیشەوە.. . وەك نان و ئـاو پێویستە. ئەگەر مرۆڤ، بەتایبەتیش لەتەمەنێکی دیاریکراودا، ئەنجامدانی ئـەو غەریزەیەی لێ قەدەغە کراو، نەیتوانی ئەنجامی بدات، لەوانەیە تووشـی دەیـان نەخۆشـی دەروونیـو لـەڕێ لادان و دوورکەوتنـەوە لەکۆمـەڵگادا ببێـت. ئەنجامـدانی ئـەم کـارەش، لەهـەموو کولتـوورو کۆمەڵگایەکـدا، چوارچـێوەی تایبەت بەخۆی هەیە. ئەگەر لەم چوارچـێوانە دەرچـوو، بەدیاردەیـەکی شـازو دەگمەن حسێبی بۆ دەکرێت. ئەم غەریزەیە ئەوەندە گرنگە، بـەبێ ئەنجامـدانی، هەموو لایەنەکانی تری ژیان تووشی لاسەنگی دەبێت.. . تاڕادەیەك، (ئەوپەڕی خۆشەویستی لەپێوەندی سێکسی نێوان ژن و پیاودا بەرجەستە دەبێ، بەمەرجێ ڕەنگدانەوەی ویست و ئارەزووی هەردوولا بێ، بەڵام سێکس بێجگـە لـەئارەزوو کردنـی یەکـدی هـەر هۆکـارێکی دیکـەی لـەدواوە بـێ، ئـەوا نـەك هـەر وەڵامدانەوەیەکی سروشـتی ئـەوینی گیانیو جەسـتەیی دیکـە نـابێ، بـەڵکو هـەموو نـاوەڕۆکێکی خـاوێن و مرۆڤانـە لەدەسـت دەدات و دەبێتـە دژوارو دزێوترین شێوەی چەوساندنەوەی مرۆڤ لەلایەن مرۆڤەوە)[٧١].

لەزۆربەی وڵاتە سەرمایەدارەکان و وڵاتانی ڕۆژئاوادا، بەهۆی کەمی مـاف و ئـەرکی گرانـی سەرشـانی ژنـان، زۆر دیـاردەو کـاری نـاڕەوا، بـاڵی بەسـەر کۆمەڵگادا کێشاوە.. . ژنان لەبـەر پێداویـستییەکانی ژیـان و ئـەو ئازادییـە بەربڵاوەی لەڕووی ئەنجامدانی سێکسەوە پێیان دراوە، بەشێکیان لەچوارچێوەی کۆمەڵگای ئاسایی دەرچوون و تووشی لـەڕێ لادان و بەدڕەوشـتیو لەشفرۆشـتن بووینە.. . بەتایبەتیش، لەم نێوەندەدا، ژنـانی وڵاتـەکانی سـۆڤیەتی جـاران و ڕۆمانیاو بولغارستان و پۆڵۆنیاو چیکیو سلۆڤاکی، دەبینرێن.

دەلاڵیو نووسینگەی تایبەتی ژن فرۆشتن و بەکرێدان، دیاردەیەکی بەرچاوە. بەسەدان کەس هەیە ئەم کارە دەکات و پارەیەکی مزری دەست دەکەوێت. ئەم دەلاڵ و نووسینگانە، جوانترین و گەنجترین کچ لەو ولاتانە دەهێنن و بەپارە دەیانفرۆشن. پیاوی بەتەمەنی وا هەیە، لەبەر ئەوەی پارەدارە، ناسکترین کچی داگیرکردووە. کچەکانیش، بەپارەیەکی کەم و دابین کردنی ژیانیان ڕازین و لەگەڵ ئەم پیاوە پیرانە ژیان دەبەنە سەر.. . سەیر ئەوەیە، کچەکەو پیاوەکەش، کە مامەڵەیان پێ دەکرێت، زۆر جاران، یەکتریشیان نەبینیووەو نەدیتیو نەناسی کاری سێکسی ئەنجام دەدەن. لەڕووی پڕوپاگەندەو ڕیکلامیشەوە، سووکایەتیەکی زۆر بەژنانەوە دەکرێت. لەبەشی هەرە زۆری ڕۆژنامە گەورەو بەناوو دەنگەکانی ئەوروپادا، لاپەڕەی تایبەت بەم بوارە هەیە.. . ژمارە تەلەفۆن و ئەدرەس و وێنەی ئەو ژنانە بڵاو دەکاتەوە، کە کاری لەشفرۆشی دەکەن. کۆمپانیاکان، بۆ ڕەواجی دان بەکەل و پەل و شتەکانیان وێنەی ژنی ڕووت دەکەنە ڕیکلام و جێی سەرنجی خەڵکی.

دەیان بەرنامەی تایبەت بەسێکس هەیە، لەسەر شاشەی تەلەفزیۆنەکان پەخش دەکرێت و ژنان وەك هۆکارێك بەکاردەهێنن. چەندان کەناڵی تەلەفزیۆنی سێکسی تایبەت هەیە کە وەك ئاژەڵ مامەڵە لەگەڵ ژنان دەکەن.. . ئەم کارانە، ئەگەر سووکایەتی کردن بەژنان و بێ مافییان نەبێت، دەبێت بخرێتە چ خانەیەکی ترەوە.

(تۆڵگەو یانا، دوو کچی لیتوانین، دوو گەنج هاتوون بۆ ئەڵمانیا کار بکەن، بۆ ئەوەی مەرەخەسی کار کردن وەربگرن، ناچار بوون بگەڕێن بۆ مێرد کردن و خۆیان دەفرۆشت.. ئەم دوو ئافرەتە نموونەن بۆ سەدان هەزار ئافرەتی ڕۆژهەلاتی ئەوروپا)(٧٢).

هەولنامەی کتێب

نموونەیەك لەڕیكلامی ئافرەتە لەشفرۆشەكان

ڕۆژنامەی (BiLd) ٢ / ٧ / ٢٠٠٢

زۆر لەو ژنە ڕۆمان و بولغارو پۆلۆنیو چیکیو فلیپینییانەی کە بەنیازی کارکردن دێنە ئەڵمانیا، پاش ئەوەی کار نادۆزنەوەو بێ پارەو بێ جێگاو ڕێگا دەمێننەوە، بەشێوەیەکی قاچاغ، دەست دەکەن بەکاری لەشفرۆشی.. . چونکە لەحاڵەتی مۆڵەت وەرگرتن بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە دەبێ باجێکی زۆر بدەنە دەوڵەت. ڕۆژانە، ڕۆژنامەو کەناڵەکانی ڕاگەیاندن هەواڵی دۆزینەوەو ناردنەوەی ئەو ژنە لەشفرۆشە قاچاخچییانە بڵاودەکەنەوەو، بەسەرکەوتنی دەزگای پۆلیسی لەقەڵەم دەدەن.

وەنەبێ ئەو بێ مافییەی ژنان، هەر لەولاتانی پیشەسازیو خۆرئاوادا بەرقەرار بێت و ئێمە بەرگری لەژنانی خۆرهەڵات و وڵاتانی ئیسلامی بکەین و بڵێین" ئەوان بەتەواوی مافەکانیان شادبووینە، بەڵام حاڵەتەکە لەوڵاتێك بۆ وڵاتێکی تر لەکولتورێك بۆ کولتورێکی تر جیاوازەو بەراورد کردن و حوکم دان، شتێکی ڕێژەییە. دەنیا، لەوڵاتێکی وەکو کۆماری ئیسلامی ئێراندا، (لەسێبەری دەسەڵاتی ئیسلامدا نەك هەر دەڵالیکردن بۆ دۆزینەوەی ژنی سەفەری ئازادە، بەڵکو زۆر میوانخانە دەرگایان بۆ حەواندنەوەی "بووك و زاوا"ی سەفەری لەسەر گازەرای پشتە)[٧٣] .

ژن و مێردایەتی سەفەریش، هەرچەندە خستوویانەتە قالبی شەرعی ئیسلامیو یاساییەو، جگە لەسوکایەتی کردن بەژنان و بێ مافییان نەبێت، هیچ شتێکی تر ناگەیەنێت. هەر لەژێر ئەم پەردەو بەو بیانووە، پیاوان دەیان سیناریۆیان ڕێکخستووە بۆ دەستەمۆ کردنی ژنان و بێ ڕێزی کردن دەرهەقیان.. ئەوەتا، (حاجی سویریکی، کە ملیۆنێرێکی میسری ڕیشداری موسڵمانی سەلەفی تەمەن ٦٠ ساڵەیە، لەپشت شیشەکانی زیندانەوە، نوێژی دەکرد.. . لەیەك کاتدا پێنج ژنی هەیە.. . لەماوەی حەڤدە ساڵدا، حەڤدە ژنی هێناوە.. . هەموو ژنەکانیشی کچە هەژارو منداڵ کارن.. . ژنی وای هێناوە

هەواڵنامەی کتێب

تەنها یەك سەعات لەگەڵی بووەو تەڵاقی داوە.. . ئەم کارەی حاجی بووە هۆی نارەزایی دەربڕین لەلایەن پارێزەران و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و ژنانەوە)[٧٤].

لەکاتێکدا، دیاردەی ژنی سەفەری لەئێراندا بەرقەرارەو ڕەوایی پێ بەخشراوە، جگە لە لەشفرۆشیو ئەنجامدانی سێکس شتێکی تر ناگەیەنێت. لەم کولتوورەدا، ڕووخسارێکی یاساییان بەبەردا کردووە. ئەوە هیچ جیاوازییەکی نیە لەگەڵ ئەو کوچەو شەقامانەی شارە گەورەکانی ئەوروپا کە کاری لەشفرۆشی تێدا ئەنجام دەدرێت. لەئێراندا ئەم دیاردەیە، یاساییەو ڕەوایە، مرۆ لەکاتی ئەنجامدانی، بکەرو بەرکار (پیاوو ژن) تووشی سزادان و لێپرسینەوە نابن، با لە بۆ چەند سەعاتێکیش بێت.. . بەڵام بۆ دەستەبەر کردنی ئازادی تاکە کەسی، لێپرسینەوەو سزادان لەئارادایە. (هەر لەساڵی ١٩٩١دا، ١١٣ هەزار ژن لەسەر خۆدانەپۆشین "بۆ حجابی" گیراون)[٧٥].

تووندو تیژی دەرهەق بەژنان

لەیەکتر گەیشتن، هۆیەکی گرنگ و سەرەکی تۆکمە بوونی پەیوەندی خێزانە، بەتایبەتیش ژن و مێرد، خۆ ئەگەر ئەم فاکتەرە بێ هێز بوو و نەما، ئەوە ماڵ دەبێتە دۆزەخ و کاریگەرییەکی تەواو دەکاتە سەر تەواوی ئەندامانی خێزان.. . هەر لەبەر ئەم هۆکارەش، تاکی ئەوروپی ماوەیەکی زۆر بیر لەم مەسەلەیە دەکاتەوە، تاوەکو سەرەنجام ریسەکەی لێ نەبێتەوە خوری.. . کچ و کوڕ، ماوەیەکی دوورو درێژ بەیەکەوە دەژین، هەر لەپێناو شارەزا بوونی هەڵس و کەوت و میزاجی یەکتری تاوەکو بزانن، لەیەکتر نزیکن و لەدوا ڕۆژدا بەیەکەوە هەڵدەکەن.. . ژن و پیاوی وا هەیە، کە خێزانی ڕەسمی گرێ بەند پێکەوە دەنێن و دەچنە کەنیسە بۆ مارە برین، (١٠-١٥) ساڵ بەیەکەوە ژیاون

هەواڵنامەی کتێب

و منداڵەکانیان هەراش بووینە، لەگەڵ ئەوەشدا، مەرج نیە لەژیانی خێزانیدا سەرکەوتوو بن و تاسەر بەیەکەوە بژین.. . ژنی واهەیە، بەرەسمی هەریەك شووی کردووە، ئەوەندە لەشووکردنی رەسمی دەترسێو دەڵێ“ (مرۆڤ جارێك شوو دەکات، ئەگەر سەرکەوتوو نەبوو پێویست بەوە ناکات جارێکی تر شەنسی خۆی تاقی بکاتەوە). ئەو ژنە شوو ناکات، بەڵام تاکۆتایی ژیان وەك ژن و مێرد لەگەڵ پیاوێك بەهاوڕێیەتی دەژی.. . سەیر لەوەیە ژن و پیاوی وا هەیە، (١٥) ساڵە وەك برادەر بەیەکەوە دەژین کەچی هەریەکەو بەجیا مەسروفی خۆی دەکێشێ.. . کە دێن خواردنێك دەخۆن، نرخەکەی نرخی یەك پاکەتە جگەرەیە کەچی هەرکەسەو بەجیا لەکیسەی خۆی سەرف دەکات.

لەبەر ئەوەی ژنی ئەوروپی ئازادییەکی تەواوی هەیە لەڕووی پێکەوەنانی خێزان و خاوەن بڕیاری خۆیەتی، وافێر بووینە ئەگەر زانی ناتوانێت لەگەڵ ئەو پیاوە تاسەر هەڵبکات، بێ دوو دڵیو تووڕە بوون جیا دەبێتەوە.. . ئەم حاڵەتە ئەگەر لای خۆمان بێت، هەزاران ناوو ناتۆرە بەپلەی یەکەم لەژنەکە دەنێن.. . هەر لەبەر ئەم نەریتەش، ژن و پیاوی واهەیە لای خۆمان،ماڵەکەیان تەواو دۆزەخەو تروسکایی بەختەوەری تێدا نییە، بەڵام لەپێناوی پەیڕەوکردن لەم نەریتەو، دوارۆژی منداڵەکانی، چاوپۆشی لەژیان و بەختەوەری خۆیان دەکەن.

لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، دیاردەی توندوتیژیو لێدان و ئەشکەنجەدانی ژن لەلایەن مێردەکانیانەوە، دیاردەیەکی باوەو تۆمارەکانی دەزگاکانی پۆلیس و ڕۆژنامەکان پڕن لەڕووداوی لەم بابەتە.

لەئەڵمانیادا، (بەپێی سەرژمێری وەزارەتی خێزان دەرکەوتووە کە سێیەکی پیاوان لەخێزاندا لەژنەکانیان دەدەن و هەڕەشەیان لێ دەکەن و سووکایەتییان پێ دەکەن و لەماڵەوە بەندیان دەکەن. وەك لەڕاپۆرتەکەدا هاتووە ڕۆژانە لەبەرلین ٣٥ تا ٤٠ جار پۆلیس بۆ ناوبژی کردنی ژن و مێرد بانگ دەکرێت.

هەمان سەرچاوە دەڵێ: "ساڵی ڕابردوو ١٦٣٠٠ ژن و کچ لێیان دراوەو لەشیان بریندار کراوە لەلایەن ئەندامانی خێزانەکانیانەوە". هەر لەم بارەیەوە لەنیوەی دووەمی ساڵی ١٩٩٩دا لەبەرلین ٣ هەزار سکاڵا بەرز کراوەتەوە. ٤٧١ تاوانبار لەلایەن دادوەرەوە حوکم دراون.. . ژمارەی تاوانەکان هەمیشە لەزیاد بووندایەو ژمارەکە لەساڵێکدا دەگاتە ٧٠٠٠ حەوت هەزار تاوان. لەئەنجامدا ساڵانە زیاتر لەپێنج هەزار ژن و منداڵ لەدەست لێدان و هەڕەشەی لێدان، بۆ خۆ ڕزگار کردن لەباوك و مێردەکانیان پەنا دەبەنە بەر "خانووی ژنان و گەنجان" بەشێوەیەکی گشتی لەئەڵمانیادا ساڵانە نزیکەی ٤٥ هەزار حاڵەتی جیابوونەوە ڕوودەدا)[٧٦].

ژنان، وەنەبێت هەر لەلایەن مێردەکانیانەوە تووشی لێدان و ئەشکەنجەدان بووبن، بەڵکو منداڵەکانیشیان (بەتایبەتیش کوڕەکانیان) سەرچاوەیەکی تری هەڕەشەو لێدان و چاوسوورکردنەوەن.. . لەم بارەیەوە، لەڕاپرسێنێکدا، گۆڤاری (فۆکس)ی ئەڵمانی بڵاوی کردەوە کە (لە هەر شەش ئافرەت، ئافرەتێك لەلایەن منداڵەکانیانەوە بەلایەنی کەم جارێك لێدانی خواردووە.. .)[٧٧].

هەست و سۆزی خۆشەویستی دەربڕین لەلایەن پیاوانی ئەورووپییەوە بۆ ژنەکانیان دیاردەیەکی بەرچاوە، کەم کەس هەیە ئەگەر بەواقیعیش ئەم دیاردەی نەدیبێ، ئەوە لەڕێگای سەتەلایتەوە، دیویە.. . ژن و پیاوی ئەورووپی، لەچێشتخانە، لەپارکەکان، وێستگەی شەمەندەفەر، هەموو شوێنە گشتیەو بەرچاوەکان، یەکتر ماچ دەکەن و دەست لەملی یەکتر دەکەن و تەبایی‌و خۆشەویستی خۆیان بۆ یەکتر نیشانی خەڵك دەدەن.. . (لەهۆڵەندادا، کە لەلێکۆڵینەوەیەکی کۆمەڵایەتیدا هاتووە پیاوی هۆڵەندی ڕۆژی دوو جار هەتا سێ جار بەژنەکەی دەڵێت" خۆشم دەوێیت کەچی لەبەرامبەر ئەوەدا لەتازەترین لێکۆڵینەوەدا دەرکەوتووە ژنانی هۆڵەندی بەڕێژەیەکی زۆر دووچاری لێدان و

هەواڵنامەی کێپ

ئەشکەنجەی دەروونی دەبنەوە لەلایەن مێردەکانیانەوە ئەوە کەوای کردووە ڕێژەی مارەکردن و شووکردنی ڕەسمی کەم ببێتەوە) [٧٨].

ژنانی ئەورووپی وەنەبێ هەر هەڕەشەی لێدان و ئەشکەنجەدانیان لەلایەن پیاوەکانیانەوە لەسەر بێت، جاری واهەیە تووشی لەناوبردنی جەستەییو تیرۆر کردنیش دەبن.. . ئەگەر یەکێك بێت و ڕۆژانە بەدوای ئەم جۆرە هەواڵانە لەڕۆژنامەکاندا بچێت، ئەوە لەماوەی ساڵێکدا سەدان نموونەی بێویژدانی پیاوی ئەورووپی دەرهەق بەژنانی دەست دەکەوێت.. . هەر بۆ نموونە سەیری ئەو دوو نموونەیە بکەن وەك کاك (سەلام عەبدوڵلا)ی نووسەر دەڵێت" (ئەو وەحشیگەریانەی لێرە دەیخوێننەوە، لەسلێمانی یا هەولێر ڕووی نەداوە، لەبنکەی "شارستانیەت و دیموکراتیو مافی مرۆڤ" ڕوویانداوەو بەچەندین شێوە هەموو ڕۆژێك دووبارە دەبنەوە) [٧٩].

کاك (سەلام) لەباسەکەیدا زیاتر لەبیست نموونەی لەگۆڤارو ڕۆژنامەو ڕاگەیاندنەکانی ئەڵمانیادا وەرگرتووەو بڵاوی کردوونەتەوە.. . هەروەك نموونەی ئەم دوو ڕووداوە تۆمار دەکەین:-

یەکەم: ئینۆڵ شتات: کریستینا (٣٩) ساڵ و هانز پیتەر (٤٢) ساڵ. پێش ٢٢ ساڵ مێردیان کردووە. ئافرەتەکە جیابووەوەو بۆ خانوویەکی تر گواستبوویەوە. پاش چەند ڕۆژێك گەڕابۆوە بۆ ماڵی پیاوەکەی، جل و بەرگەکان ببات، هاوسەرەکەی بەچەقۆ کەوتە گیانیو کوشتبووی. پاشان خۆیشی کوشتبوو. ئەم خێزانە دوو منداڵیان بەهەتیوی لەدوای خۆیان بەجێهێشت.

دووەم: دۆرتمۆند (لەڕۆژنامەی بیلد لە ٢٠٠١/٢/١٣). پاش دە ساڵ هاوسەری، کریستینە (٣٤) ساڵ لەپیاوەکەی جیا دەبێتەوە. لەدوا پێگەیشتنیاندا، یورگن. پ (٤٢ ساڵ، پسپۆڕی کۆمپیوتەر) کریستینە

دەخنکێنێت و لاشەکەی دەخاتە جانتایەك، بۆ ئەوەی بەئۆتۆمبیلەکەی بیبات و لەناو دارستانێك فڕێی بدات[٨٠].

(میشی) لەساڵڕۆژی لەدایکبوونیدا

(میشایلا)، کچێکی تەمەن چوار ساڵەی دایك چیکیە. دایکی میشی بەرێکەوت لەگەڵ کوڕێك ماوەیەك پێکەوە دەژین و (میشی) بە زگ دەکەوێت.. . حاڵی حازر میشی گەورە بووەو دەچێتە باخچەی منداڵان.. . کە دەبینێ، زۆربەی منداڵەکان لەگەڵ باوکیان دێن و دەگەڕێنەوە، ئەو هەست بەبێ باوکی دەکات.. . لەساڵڕۆژی لەدایکبوونیدا، لەئاهەنگێکی گەورەو ڕازاوەدا، لەنێو کۆمەڵێك دیاریو شیرینیو یاریو بووکەشووشەدا.. . لەنێو باوەشی دایك و پوورو هاوڕێکانیدا، لەهاڕژنی گریانیداو گڕناگەی گرت" (هەبێو نەبێ، ئیلاو بیلا باوکی خۆم دەوێت.. . کوا باوکی من؟!). لەنێو ئەم حاڵەتە ئینسانیەدا، زۆربەی ئامادەبووان هاوخەمی خۆیان بۆ (میشی) دەربڕیو چەند دڵۆپە فرمێسکێکیان داباراند.. . (میشی) حاڵەتێکە، لەهەزاران حاڵەتی لەم چەشنە. (ماتسی) دایکی میشی، ئەمجارەیان، بەڕەسمی مێردی بە (داڤید)ی چیکی کرد.. . سێ ساڵ لەگەڵ داڤید ژیاو کچێکی تری بوو.. . ماتسی بەدزی داڤید خەریکی کاری لەشفرۆشی بوو.. . بۆیە نێوانیان تێکچوو و لەیەکتر جیابوونەتەوە.

سەرنج بدەن

هەر لەم شارۆچکەی کە من لێی دەژیم و لەو ئاقارە تەسکەی پەیوەندیو ناسیاوەتیمدا، سەرنج بدەن:-

* **جەسی:** پیاوێکی تەمەن ٥٢ ساڵەیە. دوو کچی هەیە. بەتەنیا لەباڵەخانەیەکدا دەژیو لەگەڵ ژنەکەی جیابۆتەوە.. . حەسرەت بۆ ژیانی خێزانی هەڵدەکێشێو ئیرەیی بەخێزانە رۆژهەڵاتیەکان دەبات.

* **کریستینا ماریا:** ژنێکی تەمەن ٢٢ ساڵانە.. . کاتی خۆی ماوەی دوو ساڵ لەگەڵ کوڕێك بەبێ (عقد زواج) وەك هاوڕێ لەگەڵی ژیاوە.. . کوڕە لەگەڵی خراپ بووەو لەسەر شتی بچووك بچووك دارکاری کردووە.. . ناچار لەم کوڕە جیابۆتەوە.. . دواتر لەگەڵ کوڕێکی تر بەناوی (ئەلکساندەر) ژیاوەو (عقد)ی کردووە.

ئەلکساندەر، زۆر لەگەڵی خراپ بوو، هەردووکیان لەنهۆمی ژێر ماڵەکەی ئێمە دەژیان. زۆر جاران بەدەنگی گریانی ماریەوە چووینەو دیومانە (ئەلکساندەر) ئەشکەنجەی دەدا، جارێکیان بەچەقۆ کەوتبووە گیانیو دەست و مەچەکی بریندار کردبوو.. . ئەم کوڕە دڵی لێی پیس بوو، لێ نەدەگەڕا جلی کورت و تەنك لەبەر بکات.. . زوو زووش لێی دەداو هیچ کاریشی نەدەکرد.. . بڕواشی بەیەکسانی ژن و پیاو نەبوو و هەردەم دەیگوت" (پیاو پیاوەو ژنیش هەر ژنە). ماڵی باوکی ماریەش، قسە لەگەڵ ماریە ناکەن، چونکە بەبێ ویستی ئەوان شووی بەم کوڕە کردووە، کە لەهەموو ڕوویەکەوە، لەئاستی ماریەدا نیە.. . ئەم ژن و پیاوە مانگی شوباتی ٢٠٠٢ لەیەکتر جیابوونەوە.. حاڵی حازر، ماریە لەگەڵ کوڕێکی تر دەژیو (ئەلکساندەر)یش کچێکی تری دۆزیوەتەوە.

* **دەنیس:** کچێکی بیست ساڵەیە، باڵابەرزو پێست سپیو شۆخ و شەنگە.. . پاش حەوت ئەزموونی فاشیل، لەگەڵ کوڕێکی ڕووس، ناسیاوی پەیدا دەکات و وەك هاوڕێ پێکەوە دەژین.. . دەینس زگی پڕ دەبێت.. . کوڕەکە بەمە

دەزانێت و لەدوا ڕۆژ دەترسێت، چونکە دەبێ مەسرەفی ئەو منداڵە بکێشێ بۆیە بەدزی ڕادەکاتەوە ڕووسیا.

* **بابڕا:** ئافرەتێکی قەڵەوی گەنم ڕەنگی ٤٢ ساڵەیە. باوکی نەمسایییەو دایکی ئەڵمانە. لەمێردی یەکەمی دوو منداڵی هەیە، لەمێردی دووەمی منداڵێکی تر.. . لەمێردی سێیەمی کە تورکێکە، کچێکی ناو (لەیلا)ی هەیە.. . پیاوە تورکەکە لێ ناگەڕێ هاموشۆی منداڵەکانی تری بکات و یەکتری ببینن. لەمانگێکدا هەقی هەیە لەدەرەوەی ماڵ دوو سەعات بیانبینێ.. . سەرەڕای ئەوەش زۆر لەگەڵی خراپەو تەنها بۆ وەرگرتنی جنسیەی ئەڵمانی ئەو ژنەی هێناوە. زۆر جاران لەماڵەوە دەری دەکات و بەهەفتەو مانگان قسەی لەگەڵ ناکات. (بابڕا)، ئێستاکە لەمێردێکی تر دەگەڕێت.

دەربارەی خراپی پیاوی یەکەمیشی دەڵێ" (هەموو ڕۆژێ لێی دەدام، ئێستاش لەشارێکی تر دەژی، بەڵام کە دێتە ئێرە ناوێرم خۆمی پێ نیشان بدەم.. .).

* **مۆنیکا:** ئافرەتێکی تەمەن (٤٧) ساڵانە.. . دوو منداڵی هەیە.. . مۆنیکا دڵی بەمێردەکەی ئاو ناخواتەوە کوڕێکی هیندی کردۆتە بەدیلی مێردەکەی.. . لەگەڵ خۆیان لەماڵەوە دەژی. پیاوەکەشی زۆری پێ ناخۆشە، بەڵام لەترسی ئەوەی نەوەك لەماڵەوە دەربکرێو لەمنداڵەکانی مەحروم بکرێ، دەستی بەکڵاوی خۆیەوە گرتووە.

* **هەنریش:** پیاوێکی تەمەن (٤٨) ساڵانە. یەکەم ئەزموونی لەگەڵ ژنێکی ئەڵمانی بوو، کچێکی لێ بوو، بەڵام ئێستاکە کچەکەی نابینێو نایناسێتەوە. دووەم ئەزموونی لەگەڵ ژنێکی ڕۆمانی بوو. سێ ساڵ پێکەوە ژیان و کچێکی لێ بوو. ژنەکە ماڵ و سامانی (هەنریش)ی خوارد. یەك دوو خانووی لەڕۆمانیا کڕی. دواتر لێك جیابوونەوە. هەنریش، ئێستاکە بەتەنیا دەژیو زۆر خەم بۆ کچەکەی دەخوات، هەر کاتێك باسی منداڵ دەکرێت، یەکسەر دەست بەگریان

دەكات و باسی كچەكەی خۆی دەكات.. . حاڵی حازر، كچەكەو ژنەكەی لەشارێكی تر دەژین، كە ماوەی چوار سەعات دوورە لەمانگێكدا تەنها یەك جار كچەكەی دەبینێ.. .

دوا وێستگەی ئەم بابەتە

١ -ئەو كەسانەی ناوم هێناون و باسم كردوون، هەموویان دەناسم و نامۆنین. ڕۆژانە دەیانبینم، ڕووداوەكانیش لەكەناڵەكانی تەلەفزیۆن و ڕۆژنامەكاندا بڵاو دەكرێنەوە. هیچیان دەستچنی خەیاڵ نین.

٢ -لەم حاڵەتە پڕ لەسەرگەردانیو بێ مافییەی ژناندا، بەڕای من دوو هۆی سەرەكی سەرچاوەكەیەتی:-

یەكەم: نەبوونی یەكسانی لەنێوان ژنان و پیاواندا، كە ڕاستەوخۆ كۆمەڵگاو دام و دەزگا حكومیەكان لێی بەرپرسیارن.

دووەم: بەدحاڵی بوون و بەهەڵە بەكارهێنانی ئەو ئازادییەی كە پێیان دراوە، لەلایەن بەشێك لەژنانەوە.

٣ -گرانی ئەركی ژیان و كاری قورس و نەپڕژانە سەرخێزان، هۆكارێكی تری ئەم گرفتانەیە.

٤ -لەم نووسینەدا، مەبەستم ئەوە نیە بڵێم: (ژنان لەوڵاتی خۆماندا، خاوەن ماف و سەربەستین و دوور لەچەوسانەوەن). من لاریم لەبەش مەینەتی ژنان لەكۆمەڵگای خۆماندا نیە.. . لەگەڵ ئەوەشدا دەمەوێ بڵێم" لەگەڵ ئەم هەموو دواكەوتوویەی خۆمان و پێشكەوتنەی ئەواندا، لەهەندێك حاڵەتدا، ژنان لەوڵاتی خۆماندا باری ژیان و دەروونیان زۆر باشترە لە هی ئەوان. لەزۆر حاڵەتیشدا بەپێچەوانەوە. كەواتە ئەم مەسەلەیە چ لێرە بێ و چ لەوێ یەك مەسەلەیەو پێویستی بەهەوڵ و تێكۆشان و لێ حاڵی بوون هەیە.

هەولنامەی کتێب

کوردە پەراگەندەکانی دونیا

پاش شەڕی چاڵدێران (١٥١٤)و یەکەم دابەش کردنی کوردستان، لەنێوان هەردوو زلهێزەکەی عوسمانی و سەفەوی دا، گەلی کورد تووشی مەینەتییەکی گەورە هات. وڵاتەکەی کرا بە دوو پارچە، بەهۆی ئەم سنووره نوێیەی کە بۆی دیاری کرا، کوڕ لە باوك و مام لەبرازا دابڕان. لەساڵی (١٩١٦)دا، بۆ جاری دووەم زنجیرەی سنووره دەستکردەکەی کوردستان، جارێکی تر تووشی پچڕان بوو و ئەمجارەیان کرایە چوار پارچە.

ئیتر لەمە بەدواوە، هاتنەدی خەونی پێکەوەنانی کیانی نەتەوەیی و سەربەخۆیی کورد، گەڕاوە دواتر. وەلێ، گەلی کورد، بەردەوام بووە لەدرێژەدان بە خەبات و ڕاپەڕینی چەکداری، نەیانهێشتووە داگیرکەرانی خاکەکەی بەکەمالی ئیسراحەت بگوزەرێنن. بەرەنجامی ئەم خەباتەشیان، کوشتنی بە کۆمەڵ و سەرکوتکردن و ڕاوەدوونان و بەزۆر ڕاگوێزانیان لێ کەوتۆتەوە. ئەگەرچی نیشتمانی کورد (کوردستان)، ئێستاکە لەژێر دەستی تورکیاو ئێران و عێراق و سوریا دایە، بەڵام مێژوونووسی وا هەیە بەشێك لە سۆڤیەتی جارانیش

هەواڵنامەی کتێب

بەکوردستان دەزانێت. بە بۆچوونی ئێمەش، ئەم ڕایە دوور نییە لەڕاستی، چونکە بەشێکی زۆری سنووری کوردستانی باکوور لەگەڵ سۆڤیەت هاوسنوورەو خەڵکی هەردوو دیویش (سۆڤیەت و کوردستانی باکوور) بەکوردی دەئاخافن و دیالێکتەکەشیان یەك دیالێکتە.. کەواتە" بۆ دەبێ ئەم بەشەش کوردستان نەبێ؟!

دەبێ ئەوەش بزانین کە مەڵبەندی ئۆتۆنۆمی (کوردستانی سوور) لە ٧ی حوزەیرانی ١٩٢٣دا لەسۆڤیەت دامەزراوەو ڕادیۆو ڕۆژنامەو شانۆو خوێندنیش بەزمانی کوردی بووە[٨١].

بێگومان ئەگەر ئەم پارچە پارچە کردن و چەوساندنەوەو جەورو ستەمە نەبووایە، ژمارەی کورد، زۆر لەم ژمارانەی ئێستاکە زۆرتر دەبوو، کە هەر کەس و دەوڵەتێکی داگیرکەر بەچەشنێك لەچەشنەکانی دەیقەبڵێنێ، کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا هاوڕێك بن.

کورد، بێجگە لەسەر خاك و زێدەکەی خۆی، لەزۆر شوێن و کەلەبەری دونیادا بڵاوبوونەتەوە، ئەمەشیان یان بەزۆر ڕاگوێزراون یان ئەوەتانێ لەترسی گیانی خۆیان، سەری خۆیان هەڵگرتووەو لەم شوێنانە گیرساونەتەوە.

(وەکو گروپی ئێتنۆگرافی، لە: یەکێتی سۆڤیەت "ئەرمەنستان، گورجستان، کازاخستان، ئۆزبێکستان، تورکمێنیا، قرگیزیا "و لوبنان، ناوەڕاستی تورکیا، باکوری ڕۆژهەڵاتی ئێران "خوراسان"، ئەفغانستان "قەندەهار" و وڵاتی چین "لەناوچەکانی شێنسێ، هانیسوو، نینسا")[٨٢] دەژین.

پاش شۆڕشی ئۆکتۆبەر (١٩١٧)، لینین مافی ڕەوای زۆربەی نەتەوەکانی سۆڤیەتی دابین کردو مافی ئۆتۆنۆمی پێدان.. . کورد یەکێك بوو لەو نەتەوانەو مەڵبەندی ئۆتۆنۆمی (کوردستانی سوور)یان دامەزراند.. . بەڵام کە (ستالین)

جڵەوی فەرمانڕەوایەتی وڵاتی گرتە دەست، بەدڕندەترین شـێوە، کـوردو کەمـە نەتەوەکانی تری چەوسـاندەوەو هەرچـەند خێزانـەو ڕەوانـەی شـوێنێکی دوورە دەستی کردن. کوردستانی سـووریش، لـەناو نـاوان ڕەش بـۆوە. کـورد لەسـەر دەستی ئەم دیکتاتۆرە ملهوڕەدا، بەشێوەیەك داغان داغان کران، کە ئێـستاکە بەشێکی زۆریان زمانی کوردییان لەبیر چۆتەوە.

لەگەڵ ئەم هەموو زوڵـم و زۆرەشـدا (بـەپێی سـەرژمێریی سـاڵی ١٩٧٩، ژمارەی کورد لەسۆڤیەتی جاران بۆتە "١٥٢,٦" هەزار کەس" واتـە ٠,٠٥٪ی دانیشتوانی سـۆڤیەت. . . بـەپێی سـەرژمێریی ١٩٨٩ لـە ٨٠,٦٪ی کـورد، واتە ١٢٣ هەزار کەس زمانی کوردی بەزمانی زگماکی خۆیان دەزانـن. . .)(٨٣) بێگومان ئەم ژمارەیە، جێگای گومان و دوو دڵییە(٨٤)، چونکە دەوڵەتێك بـەم شێوەیە ڕەفتاری کردبێ، لەپێناو پاراسـتنی بەرژەوەندییـەکانی خـۆی، دەبێـت لەسـەرژمێرییەکانیش ئامارەکانی بەتـەواوی ڕانەگەیانـدبێ. . گریمـان ئـەم ژمارەیـە ڕاسـتە، (خـاتوو "هانـدلۆرە کیوشـلەر" لەنامـەی دکتۆراکەیـدا، لەپەراوێزی ژمارە ٢٠ی لاپەرە ٥٣٥دا، ئاوەها دەنووسێت: "بەپێی یاسـایەکی دیمۆگرافی، نەتەوەکان هەر بەبیست ساڵ ژمارەیان دەبێتە دووقاتی خۆی")(٨٥).

کەوابێ، بەم پێیە دەبێت کوردەکانی سۆڤیەتی جاران، ژمارەیان گەیشتبێتە زێتر لە ٣٠٥,٢٠٠ هەزار کەس، کە بـەلای ئێمـەوە دوورە لەڕاسـتیەو ژمـارەی کوردەکان زۆر لەم مەزەندەو بۆچوونە زێترە.

هـەر لەڕابردوویـەکی دوورو لەئـەنجامی نـەبوونی قـەوارەی نەتـەوەیی، کوردگەلێکی زۆر ئاوارەی پاکستانی ئێستا بووینە، بـەپێی ڕاو بۆچـوونی کـاك (عەلی بچکۆڵ) کـە ماوەیـەکی زۆر لـە پاکـستان بـووەو هاموشـۆی لەگـەڵ کردوون و سەرو سۆراغی ئـەم باسـەی کـردووە، بـەپێی دانـانی خۆیـان بـەم ڕاستیە، (٣٠ هەزار ماڵە کورد لەپاکستان هەیە)(٨٦).

جێ پەنجەی عوسمانییەکانیش (١٢٩٩-١٩٢٣)، لەپەراگەندە کردنی نەتـەوە ژێـر دەسـتەکان، بەکوردیـشەوە وەك ڕۆژی ڕوونـاك دیـارە.. . لـەماوەی ٦٢٤ ساڵەی حوکمیان، هەر دەنگێك بەرهەڵستکار بووایە، ئەوا سەرکوتیان دەکرد.. یان لەناو دەبرا یان بەزۆردارەکی لەشوێنی خۆی ڕادەگـوێزران و بەسـەدان میـل لەزێدی باپیرانیان دوور دەخرانەوە. هەر دوور نەڕۆین، (لەکۆتاییـەکانی سـەدەی نۆزدەهەم، کاتێك کە هـۆزی هەمەوەنـد، لەدەوروبـەری شـاری سـلێمانی دژی دەسەڵاتدارانی عوسمانی ڕاپەڕین، داگیرکەران بـەهێزێکی زۆری سـەربازییەوە، بـەرەنگاری ئـەم ڕاپەڕینـە بوونـەوەو، لەسـاڵی ١٨٩٠ی زایینیـدا بەشـێك لەڕۆڵەکانی ئەم هۆزەیان ڕەوانەی ناوچەی "ئەدەنە"ی تورکیـا کـردو بەشـێکی تریشیان بۆ شاری "تەرابلس"ی لیبیا ڕەوانە کردو لەناوچەی "الجبل الأخضر"ی نیـشتەجێ کـردن)[٨٧]. هەرچـەندە، پـاش سـێ سـاڵ، بەشـێکیان گەڕانـەوە کوردستان، بەڵام بەشێکی زۆریشیان لەوێ مانەوەو ئێستاکەشی لەگەڵ دابێـت، زۆر بنەماڵەی کورد لە لیبیـا هەیـە.. . بێجگـە لـەوەش ژمارەیـەکی زۆرتـری کوردەکانی کوردستانی بـاکوور لەقۆناغـە جیاجیاکانـدا، پەراگەنـدەی لوبنـان بووینە، کە لەکۆمەڵگای لوبنانیدا، ڕەوەندێکی گەورەیان دروست کردووەو جـێ پەنجەیان بەسەرجەم گۆڕانکارییەکانی ئەم وڵاتەدا دیـارە.. . (محەمـەد جـەمیل محۆ)ی کوڕی (جەمیل محۆ)ی دامەزرێنـەری پـارتی کـوردی لـەلوبنان (پـارتی) لەنامیلکەی (رؤية جديـدة للقـضية الكرديـة) کـە لەسـاڵی ١٩٧٧دا چـاپکراوە، دەڵێ: (ژمارەی کوردەکان لەلوبنان لەنێوان ٧٥-١٠٠ هـەزار کەسـە)[٨٨] ئـەم بۆچـوون و خەملێنـەی (محـۆ)، ٢٥ سـاڵ لەمەوبـەرە.. . بـەگوێرەی ئـەو لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامەی (النهار)ی بەیروتی کـە لەپاشـکۆیەکی ژمـارەی ڕۆژی ٢/١٠/١٩٩٣دا بڵاوی کردۆتەوە، (ژمارەی کوردەکـان لـەپێش شـەڕی لوبنـان

هەوالنامەی کتێب

٢٠٠ هەزار كەس بووە، بەڵام بەهۆی شەڕو پشێوی، ئێستاكە زێتر لە ١٥ هەزارێكیان ماون، ئەوانی تر بۆ ئەڵمانیاو سویدو وڵاتانی تری ئەورووپی كۆچیان كردووە)[٨٩].

لەبارەی ئایینەوەش، گەلی كورد، گەلێكی موسڵمانە، لەگەڵ ئەوەشدا، خەڵكیش هەیە بە نەتەوە كوردە بەڵام بە ئایین (كۆنە زەردەشتی، یەزیدی، مەسیحی، جوولەكەیە)[٩٠]. هەبوونی هەستی نەتەوەیی، گەورەترین شوناسنامەیە.. . ئەگەر یەكێك بەكوردی قسەی كردو بەكوردی هەڵس و كەوتی كرد، خۆشی بەكورد زانی، با موسڵمانیش نەبێت، ئەوە هەر كوردە.. . هەر بەم پێوو دانگەش، بەشێكی زۆری مەسیحیو جوولەكەكانی كوردستان خۆیان بەكورد دەزانن.. . دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل و كۆچكردنی جوولەكەكانی كوردستان لەساڵی ١٩٤٨و دواتر، كوتەكێكی تر بوو بەر نەتەوەی كورد كەوت[٩١]. بەپێی هەندێك سەرچاوە، ئێستاكە (نزیكەی ٦٠ هەزار جووی كوردستانی لە ئیسرائیلدا دەژین زۆربەی ئەمانە لەكوردستانی عێراق و سووریاوە هاتوون)[٩٢]. باشە، چی لەجوولەكەیەكی كوردستانی دەكەیت، تۆ هەر بڵێ تۆ كورد نیت، ئەو هەر پێی لەسەر كورد بوونی خۆی دادەگرێو دەڵێ: (من كوردم)[٩٣].

هەر لەم بارەیەوە، پێم باشە، ئەم نموونە زیندووە بهێنمەوە كە بەگوێی خۆم لەمام (عەزرا)م بیست و لەوانەشە هەزاران كەسی تریش وەك من گوێی لەجۆش و خرۆشی كوردانەی ئەم پیاوە پیرە، بوو بێت و ساتێك لەگەڵ هەستی ئەودا ژیا بێت.. . لەبەرنامەی (دیداری ئازیزان)، جوولەكەیەكی كوردستانی، بە كوردییەكی جوانی كۆییانی تەلەفۆنی كردو گوتی: (.. من، ناوم عەزرایە. خەڵكی كۆیەم، ٥١ ساڵ لەمەوبەر لەكوردستان دەرچوویمە.. . زۆر زۆر غەریبی

کۆیە دەکەم.. . ژمارەی کوردەکان لەئیسرائیل ٤٠٠ هەزار کەسەو ئاییندیان جوولەکەیە.. . "٥١" ساڵە بەکوردی قسەم نەکردووە.. . زۆر غەم دەخۆم، کە وەزعی کوردەکان بەم شێوەیە دەبینم، بەتایبەتیش کارەساتی هەڵەبجە.. . حەز دەکەم گوێم لەگۆرانییەکی تاهیر تۆفیق بێت.. . ئێمە لەم شارەدا، ٨٠ عائیلەی کوردین، نیوەی زیاتری کەناڵی MED. TV دەکاتەوە)[٩٤].

بەشێکی زۆری بنەماڵە کوردەکانی کوردستانی باکووریش، پاش نشووست هێنانی ڕاپەڕینەکانی کورد، دژی دەوڵەتی عوسمانی ئاوارەی میسر بوون، کە نەخشی نەوەکانی ئەم بنەماڵانە بەسەر مێژووی سیاسیو کولتووریو ئەدەبی تازەی میسرەوە دیارەو خۆشیان دان بەم ڕاستییە دادەنێن.. . ئێستاکەش بنەماڵەی (تەیموریو بەدرخانیو وانلییەکان لەمیسردا دەژین.. . هەروەها زۆر گوندو گەڕەك و شوێنی میسری هەیە بەناوی کورد ناوزەد کراون)[٩٥]. لەنێو ئەم کوردە پەڕاگەندانە، کە وەك(ئاردی ناو دڕکان)یان لێهاتووە، دەیان کەڵە پیاوی کارامەو لێهاتوو هەڵکەوتوون، کە لەبوارەکانی ژیاندا جێ پەنجەیان دیارەو بوونەتە بەشێك لەمێژووی جیهانی.. . نموونەی ئەمانە" (ئەبو موسلیمی خوراسانی کە ناوبانگ و دەسەڵاتێکی زۆری لەئێراندا هەبوو و ڕۆڵی سەرەکی بینی لە لەناوبردنی فەرمانڕەواییەتی ئەمەوی)[٩٦] و (سەعید نورسی لەجەنگەکانی بەلقان و جیهانی یەکەمدا سەرکردایەتیی هێزێکی چەکداری کوردی کردووە، بەمەش ناوبانگی دەرکردووە کە خەڵکی ئەرمەنی لەقڕکردنەکەی ساڵی ١٩١٥ ڕزگار کردووە)[٩٧].

هەروەها شاعیری گەورەی عەرەب، (ئەحمەد شەوقی) کە بە (امیر الشعراء) ناسراوە بە نەژاد کوردە.. . قاسم ئەمین، کە یەکێکە لەداکۆکی کەرەکانی مافی ئافرەت و نووسەرە پێشکەوتنخوازەکانی میسر، یەکێکە

هەوالنامەی کتێب

لەنەوەکانی بنەماڵە پەڕاگەندەکانی کورد.. . (محەمەد عەلی پاشای، گەورە دامەزرێنەری دەوڵەتی عەلەویو میسری نوێ، کوردە.. . کە لەزێدی ڕەسەنی خۆی -دیاربەکر- هاتۆتە میسر.. . هەروەها زۆربەی پێشڕەوەکانی بزووتنەوەی ڕۆشنفکری لەمیسرو جیهانی عەرەبی، کوردن. نموونەی: عەبدەلڕەحمان کەواکبیو محەمەد عەبدەو عەباس محمود عەقاد.. .)[٩٨].

هەر لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا، کوردێکی زۆر بەهۆی بەسەرباز بوون لەریزەکانی ئەم سوپایەدا، پەڕاگەندەی ئوردون بووینەو پاش ڕوخانی عوسمانیەکانیش، بەشێکی زۆریان لەوێ نیشتەجێ بووینە.. . لەوێندەرێ، کوردەکان ڕۆڵی بەرچاویان بینیووە لەهەموو بوارەکاندا.. . وەك سەربازیو پۆستی سەرۆك وەزیران و وەزیری دەوڵەت و.. . تاد. (ئەمڕۆ ژمارەی کورد لەئوردوندا خۆی لەنزیکەی ٣٠ هەزار کەس دەدا. ئەم ژمارە پێکهاتووە لەو کوردانەی کە لەکۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەو سەرەتاکانی سەدەی بیستەمەوە لەخاکی ئوردوندا دەژین.. . و لەم بنەماڵانە پێك هاتوون" سەیدۆ کوردی، وانلی زازا، بەرازی، زەرەکلی، کورد عەلی، بابان، جومعە ئەیوبی، بەدرخان، بروسك، زەرقاد، دەقوری، کوردی، کەرەك کوردی، جەرشمە کوردی، ریمۆن کوردی، ئەبو رەسول، ئاغا سەعودن، خصر، شعیمات، عەلیکۆ، ماردینی، شێخانی.. .)[٩٩].

ئەوەی نەمبیستبێ (هەبوونی کورد بووە لە یۆگۆسلافیای جاران).. . تائێستاکەشی لەگەڵ دابێت، لەهیچ سەرچاوەیەکی کۆن و نوێ شتی وام نەخوێندۆتەوە.. . وەلێ، رۆژی ١٩٩٩/٣/٢٠، یەکێك لەو کەسانەی کە ڕۆژانە بۆ نان خواردن دێتە ئەو چێشتخانە تورکەی کە خۆم لەئەڵمانیا "شاری کرایلسایم" کاری تێدا دەکەم، ڕازێکی مێژوویی لەلا درکاندم.. . هەموو

هەوالنامەی کتێب

جاران، بە"حاجی" بانگم دەکرد، ئەمجارەیان پرسیم، ئەرێ هاورێ تۆ ناوت چییە؟! لەوەلامدا گوتی: من ناوم (گۆران GORAN)ە. . منیش یەکسەر گوتم: قەت ناوەکەت لەبیر ناکەم، چونکە شاعیرێکی گەورەی کورد ناوی (گۆران)ە. ئەویش تا ئەو کاتە وای دەزانی من تورکم. . گۆران گوتی" گەلێك بنەماڵەی کوردی موسڵمان لەیۆگسلافیادا دەژین. . من خۆم داپیرەم کوردەو، خەڵکی کوردستانی تورکیایە. . هەر ئەویش ناوی لەمن ناوە (گۆران). ئەو بنەمالانە، لەسەردەمی عوسمانیەکاندا، بەزۆردارەکی گوێزراونەتەوە ولاتانی بەلکان و زۆربەیان کوردی نازانن، بەتایبەتیش نەوەی نوێیان. حالی حازر پەیوەندیم لەگەڵ گۆران هەیەو ڕۆژانە دەیبینم. .

بەساڵێك کەمتر، دوای ئەو زانیارییانەی گۆران، کاك (فازیل کەریم ئەحمەد) لەژمارە (٢٣-٢٤)ی ڕۆژنامەی (پەیام)دا، دەڵێت" (نزیکەی دوو هەفتە لەمەوپێش، لەگەڵ کاك سەعدون یونسی ڕێژسیۆرو ئەکتەردا، تووشی ناسیاوێکی ئەلبانی کۆسۆڤ بووین. بەهەمان شێوەی جاران پرسیاری "گۆران"م لێکرد، کە وەکو ناو لایان باوە. ئەو وتی: "گەلێك لەکۆسۆڤۆو بۆسنیا هەیە ناوی گۆرانە. ئەمانە زمانی تایبەتی خۆیان هەیەو نزیکەی حەوسەد ساڵە بۆ ئەم ناوچانە هاتوون. باوەڕ بکەم لەڕۆژهەلاتی عەرەبستانەوە بۆ بۆسنیاو کۆسۆڤۆ بەرێ کەوتوون. ژمارەیەکی زۆریان لەبرشتیناو پرزن دەژین. ناوچەی سنجق هەموو دانیشتوانی گۆرانن.. ")(١٠٠).

ئەگەر بەراووردی قسەکانی ناسیاوە کۆسۆڤۆییەکەی کاك فازیل و (گۆران) بکەین دەگەینە ئەو ئەنجامانە:-

یەکەم: بەگوێرەی قسەی هەردووکیان، ئەمانە لەسەردەمی زوڵم و زۆری عوسمانیەکاندا، هاتوونەتە ئەو ناوچەیە.

هەواڵنامەی کتێب

دووەم: ئەمانە گەلێکی جیان، داب و نەریت و زمانی تایبەتی خۆیان هەیە. بەقسەی گۆران لەکوردستانی تورکیاوە هاتوون. بەقسەی ناسیاوەکەی کاك (فازیل)یش لەڕۆژهەلاتی عەرەبستانەوە، کە دەکاتە تورکیاو ئێران، هاتوون.

دوای ئەم سەرەداوانە، برادەرێکی تر، کە خۆی بەتورك دەزانێو خەلکی "مەکەدۆنیا"یە، ئەویش جەختی لەسەر ئەم ڕاستییانەی سەرەوە کردەوەو گوتی" (من خەلکی مەکەدۆنیام، تورکم. خێزانەکەم کوردی مەکەدۆنیایە. . . هەتا ئێستاکەش مالە خەزوورانم، داب و نەریتی کوردانەی خۆیان پاراستووە. ژنەکانیان تێکەلی مەجلیسی پیاوان نابن.. . پیاو قسەی دەڕوا.. . دەتوانن، دوو تا سێ ژن بهێنن، داب و نەریتی ژنەکانیان، هەمان داب و نەریتی ژنە کوردەکانی تورکیایە. زۆر بنەمالەی تری کورد، لە مەکەدۆنیا دەژین، بەلام زۆربەیان کوردی نازانن.. .).

تائێرە، مێژوویەکی کۆنی کوردە پەڕاگەندەکانی دونیا بوو.. . وەلێ، ئەمجارەیان و لەسەردەمی مافی مرۆڤ و دیموکراتیەت و جیهانگیریو پێکەوەنانی قەوارەی نەتەوەییدا، کورد گەلێکی تر قەتل و عام دەکرێن و گەلێکی تریش ئاوارەی هەندەران دەبن. هەموو دنیاش، لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندییە ئابوورییەکانیان، چاوپۆشی لەم تاوانە گەورانە دەکەن و خۆیان لەگێلی دەدەن. لەرۆژگاری ئەمڕۆماندا، گەورەترین ژمارەی ڕەوەندی کورد، لەئەلمانیا دایە.. (تاکۆتایی سالی ١٩٩٩، زێتر لە ٦٠٠-٧٠٠ هەزار کوردی هەموو پارچەکانی کوردستان، لەئەلمانیادا دەژین، کە نزیکەی ٧٠ هەزاریان هی باشوورو ڕۆژهەلاتی کوردستان و ئەوانی تر هی باکوورن)(١٠١).

بەپێی دوا سەرژمێری ولاتی سوێدیش، نزیکەی (٤٠ هەزار کورد لەم ولاتەدا دەژین کە زۆربەیان کوردی عێراقن)(١٠٢) هەروەها لەسالی (١٩٥٧ دا

تەنها ٥٠ کورد لەهەموو پارچەکانی کوردستان لەهۆڵەندا بوون کەچی ئێستاکە زیاتر لە ٧٠ هەزار کوردی هەموو پارچەکان لە هۆڵەندان)[١٠٣].

ئەوە جگە لەدانیمارك و نەرویژو فنلاندو بەریتانیاو فەرەنساو ئەمریکاو کەنەداو ئوسترالیاو.. . کە ژمارەیەکی زۆری ڕەوەندی کوردی لێیە. (بەپێی هەندێك مەزەنەی تایبەت ژمارەی کورد لەدەرەوەی کوردستاندا نزیکەی دوو ملیۆن کەسە، ئەگەر ژمارەی گشتی کورد لەنێوان بیست تا سی ملیۆن دا بێت، ئەوا ژمارەی کوردی ناو مەنفا نزیکە ١٠٪ ژمارەی دانیشتوانی کوردستانە)[١٠٤]. بۆچوونەکەی ئامۆژگای "جۆرج تاون"ی ئەمریکی ریکۆردی ئەم مەزەندەیە دەشکێنێو پێی وایە: (ژمارەی ئەو کوردانەی لەدەرەوەی نیشتمانی خۆیان دەژین دوو ملیۆن و حەوت سەدو شەست هەزار کەسن)[١٠٥].

هەرچەندە ئامارێکی ڕەسمی تەواوی ژمارەی ئەو کوردانەی کە لەدەرەوەدا دەژین، لەبەر دەستتدا نیە، بەڵام بەکۆکردنەوەی هەموو مەزەندەکان و بەراووردکردنیان، دەگەینە ئەو قەناعەتە، کە ژمارەی ئەو کوردانەی کە لەدەرەوەی کوردستاندا دەژین" لەنێوان دوو ملیۆن و نیو تا سێ ملیۆنە.

داخوا، لەمێژووی داهاتوو و چاوەڕوانکراودا، چەندان ئەحمەد شەوقیو محەمەد عەبدەو خوراسانیو کەواکبیو نورسیو عەقادو زەهاویو یەشار کەمال و سەلیم بەرەکات و.. . لەنێوەندی ئەم ڕەوەندە زۆرەدا هەڵبکەوێ؟! دەبێ ئەوانەش ببنە خزمەتکاری ئەو وڵاتانەی کە لێی دەژین؟! دەبێت ببنە بەشێك لەمێژووی ئەم وڵاتانە؟! یان ئەوەتانێ دەکەونە خۆو بەشوناسنامەی کوردی دەناسرێن و سەر بەساحێبی خۆیان دەکرێنەوە؟! ئەمانە، پرسیار گەلێکن، وەڵامەکانیان لەدووتوێی لاپەڕەکانی مێژووی داهاتوومانداییە.

تورك لە چ ڕوانگەیەکەوە سەیرمان دەکەن؟!

هەواڵنامەی کتێب

داگیرکەرانی کوردستان، هەمیشە بەبینێکی کەم نەفەس و چاوێکی تەنگەوە، سەیری نەتەوەی کوردو کێشە ڕەواکەیان، کردووە.. . دەیان ناوو ناتۆرەی نابەجێیان بۆ بزووتنەوەکەمان هەڵبەستووە. دەمێك بەبەکرێگیراوی (سی.ئا.ئی)و دەمێکی تر بەموخابەراتی (مۆساد)ی ئیسرائیلیمان، لەقەڵەم دەدەن. کورد بەنەتەوەیەکی غەیرەو بیانی دەزانن و پێیان وایە، خاکی نییەو میوانی ئەم نەتەوە سەردەستانەیە.

ئەگەر سەیری بیرو بۆچوونی تورك بکەین و بیخەینە بەرتیشکی لێ ووردبوونەوە، ئەوە چەند سەرەنجامێکمان بۆ دروست دەبێت، کە پێویست دەکات، لەسەر هەر یەکێکیان بسەنگرێینەوەو، هەڵوێست وەربگرین. تورك خۆی وەك نەتەوە، مێژوویەکی کۆن و ڕەسەنی نیە. مێژوونووس و.بارتۆلد (١٨٦٩-١٩٣٠)، یەکێکە لەو مێژوونووسانەی کە ژیانی خۆی تەرخان کردبوو

بۆ لێکۆڵینەوەو ساغکردنەوەی، ئەو نەتەوانەی کە لەناوچەکانی دەریای قەزوێن لەڕۆژئاواوە تادەگاتە مەنگۆلیا لەڕۆژهەڵاتەوە، دەژین. (بارتۆلد)، لەو محازەرانەی کە بەزمانی تورکی لەسەر داوای (ئەتاتورك)، بۆ ساغکردنەوەی مێژوو و بنەچەی تورك، لەزانکۆی ئەستەنبوڵ، لەساڵانی ١٩٢٦ -١٩٢٧ پێشکەشی کرد، پێی وایە" (تورك نەتەوەیەکەو لەسەدەی شەشەمی زاینییەوە دەرکەوتوون)[١٠٦] و (زۆر زەحمەتیشە پێش سەدەی شەشەم وشەی تورك هەبووبێت)[١٠٧].

پاش ئەوەی عوسمانیەکانیش، بەناوی خەلافەتی ئیسلامیەوە، هاتنە ناوچەکەو ئیمپراتۆریەتەکەیان فراوان کرد، بەسەدان نەتەوەو گروپی ئەتنی جیاجیایان لەگەڵ خۆیان هێنایە ناوچەکە، کە هیچیان لەڕووی نەتەوەییەوە سەر بەنەتەوەی تورك نەبوون. ئەوانە، وەك سوپایەکی داگیرکەر هاتن و لەو ناوچانە جێگیرو نیشتەجێ بوون، کەهی خەڵکی تر بوون. لەبەر ئەوەی عوسمانیەکان بانگەشەی ئایین و ئیسلامەتییان دەکرد، زمانەکەشیان، زمانێکی تورکی پاك و هەڵبژاردە نەبوو. کە دەڵێین (تورکی عوسمانی)، بەو مانایە دێت کە ئەو زمانە تورکییە، زۆر جیایە لەو زمانە تورکییەی کە ئێستاکە زمانی خوێندن و نووسین و گفتوگۆیە لەتورکیای ئێستادا. تورکی عوسمانی، بەپیتی (ئەبجەدی عەرەبی) نووسراوەو بەهەزاران وشەی بێگانە وەك" عەرەبیو فارسیو کوردیو یۆنانیو ئەلبانیو.. . تاد تێدایە، کە نەوەی نوێ هیچ سەرەدەرییەکی لێ دەرناکات. (کۆنترین ئاسەواری مێژووییش، کە تورك خۆیان نووسیبیان و خۆیان بەتورك ناوزەد کردبێ، بۆ نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەهەم دەگەڕێتەوە)[١٠٨] پێش ئەو مێژووە، هیچ جۆرە کتێبێکی مێژوویی بەتورکی تەواو نەنووسراوە.

هەواڵنامەی کتێب

تورکەکان، بۆ نووسینەوەو ساغکردنەوەی مێژووی خۆیان، پشت بە(تۆمارە مێژووییەکانی چین و ئەو زانیارییانەی کە لەسەرچاوە ئیسلامیو بیزەنتیو ئەرمەنیەکاندا هاتوون، دەبەستن)[109].

ئەگەر سەیری پێکهاتەی ئێستاشیان بکەین، دەبینین لەچەند نەتەوەیەکی جیاجیا پێك هاتوون، کە هیچیان تورکی عەیار بیست و یەك نین. بەرەبەیانی مێژووی تورك (نەك وەك نەتەوەی تورك کە ئێستا باسی لێوەدەکرێ) لەساڵی (١٠٧١)ی زایینیەوە دەست پێ دەکات. لەم مێژووە بەدواوە هاتوونەتە ناوچەی ئەنادۆڵ و بوونەتە دانیشتوانی ئەم ناوچەیە. پاش هاتنە سەرکاری عوسمانیەکانیش لە (١٢٢٩)دا، ئەو کۆچە شێوەیەکی فراوانترو چڕتری بەخۆیەوە دیت و، کۆچی میللەتانی ژێر دەسەڵاتی قەڵەمڕەوەکەیان زێدەتر بوو.. . چ بەئارەزوو و مگێزی خۆیان، یان بەتۆبزی بوو بێت. زۆر لەو نەتەوەو میللەتە کۆچکردووانەش، بەسەروبازی بوون، لەریزەکانی ئەم ئیمپراتۆریەتە هۆکارێك بووە، بۆ نیشتەجێ بوون و مانەوە.

ئەمڕۆکە تورك -ئەو تورکەی خۆیان بەتورکی دەزانن- لەچەند نەتەوەیەکی جیاجیای وەك: (گورجی، ئازەری، چەرکەس، پۆڵۆنی، یۆرگ، لاس، تەتەر، ئەرمەن، یەهودی، داداش، چینگەنە، بولغار، کورد، یۆنان، عەرەب.. . تاد) پێك هاتوون. (لەلێکۆڵینەوەیەکی نوێی بیتەر ئەندرۆز بەناوی گروپە نەتەوەییەکانی کۆماری تورکیا (Reicher ١٩٨٩ wiesbaden) ٤٧ گروپی نەتەوەیی لەتورکیا بەووردی ژماردووە، بەپێی چەند پێودانگێکی دیکە بۆ شوناسنامەی نەتەوەیی دەکرێ گرووپەی نەتەوەیی دیکەش بژمێردرێ)[110].

ئەو نەتەوە جیاجیایانە، پشت بەپشت لە بۆتەی نەتەوەی سەردەست -نەتەوەی تورك- تواونەتەوەو، زمان و داب و نەریتی نەتەوایەتی خۆیان وون

کردووەو لەسەرژمێرییە گشتییەکاندا، بەنەتەوەی تورك حسێب دەکرێن.. .
بەتایبەتیش دوای هاتنە سەر کاری (کەمال ئەتاتورك ١٨٨١ - ٩ نۆڤێمبەری ١٩٣٨)، فشارو پاڵەپەستۆ زێتر خرایە سەر ئەو نەتەوەو گروپانەو زمان و داب و نەریتییان، یاساغ کرا. نەوەو نەوەزاکانی، ئەم نەتەوانە، ئەمڕۆکە زمانی باپیرانیان نازانن و بەتورکی دەئاخفن و بەتورکی بیر دەکەنەوەو هەڵوێست وەردەگرن. مرۆڤ تا لەگەڵیان هەڵسوکەوت نەکات و نانێکیان لەگەڵ کەرت نەکات، شارەزایان نابێت. لەکاتی شێنەییەو دوور لەموجادەلەی نەتەوەپەرستی دەڵێن:

- باوکی من گورجی بوو، لەگورجستانەوە هاتبووە تورکیا. ئێستاکە هەموو خزمەکانم لەگورجستانن.

- دەدە (باپیرە)م کورد بوو، هەتا مردنیش هەر بەکوردی قسەی دەکرد.

- ئێمە خۆمان بەرەچەڵەك چەرکەسین.

- وەڵڵا ئێمەش ئازەریین و تورکی ئازەری جیاوازە لەگەڵ ئەو زمانە تورکییەی ئێستاکە.

لەکاتی قسەو دان پیاناندا، خۆیان ڕاستییەکان ڕوون دەکەنەوە.. . کە دێنە سەر گفتوگۆو ڕەسانەیەتی نەتەوەی تورکیش، خۆیان بەتاکە نەتەوەی ڕەسەنی دونیا دەزانن و دەڵێن" (پێشتر لەگەڵ پێشتر ڕۆیی، گرنگ ئەوەیە ئێستاکە بەتورکی قسە دەکەین و لەناو کۆماری تورکیا لەدایك بووین و وەتەن داشی تورکیاین.. . نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لەخوانە).

زمانەکەشیان، لەچەند زمانێکی جیا جیا دروست بووە. سەدان وشەی عەرەبیو فارسیو کوردیو یۆنانیو نەتەوەکانی تر ئاوگەلە بووینەو پاش تۆزێك سەروگوێلاك شکاندنی هەندێکیان، ئەمڕۆ (لەفەرهەنگی زمانی تورکی)

جێگای خۆیان کردۆتەوە. ئەوان دەڵێن" (.. بەو سیفەتەی عەرەب و فارس و کورد، دراوسێی تورکن، ئەو وشانەیان لەزمانی تورکی وەرگرتووە!!). ئەوە گوتمان، کورد ناناسن و خاوەن کیان نین، ئەدی خۆ میللەتێکی وەك فارس لەناوچەکەدا، لەڕووی مێژوو و پێکهاتەو کولتوورو زمانەوە، کۆنترین و دەوڵەمەندترین نەتەوەی ناوچەکەن.. . یۆنانیەکانیش بەهەمان شێوە.. . دەبێ ئەوانیش فەرهەنگی تورکییان دزی بێ؟!!

کۆمەڵناسی تورك (ئیسماعیل بێشکچی) پێی وایە؟ (.. دەزگای زمانی تورکی لەبەردەمی گەلێك ووشەدا کە لەکوردییەوە هاتوونەتە ناو تورکیی‌یەوەو تائێستاش بەکار دەهێنرێن، نیشانەی (فارسی)ی داناوە. ئەمە نیشانی دەدات کە دەزگای زمانی تورکی کارکردێکی گەورەی هەیە لەزەوتکردنی زمان و کولتوری کوردیدا)[١١١].

زمانی کوردی، وەك هەر زمانێکی تری زیندووی جیهان، تایبەتمەندی خۆی هەیەو زۆر دوورە لەزمانی تورکی، کەچی تورکە ڕەگەزپەرستەکان نکوڵی بوونی دەکەن و پێیان وایە" شتێك نی‌یە بەناوی زمانی کوردی. زۆڵە کوردێکی وەك (عیسمەت ئینۆنۆ) کە دوای مردنی ئەتاتورك بووەتە سەرکۆماری تورکیا، پێی وایە" (ئەسڵی کورد ئاری نین، بەڵکو تۆرانین)[١١٢]. کەچی (لەڕووی زانستی‌یەوە ئەوە ساغ بووەتەوە کە زمانی کوردی زمانێکی هیندو جەرمانی‌یەو یەکجار دوورە لەزمانی تورکیەوە. ئەمە جگە لەوەی کە ٨٥٪ی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی تورکیا قسەی پێ دەکەن، کارێکی یەکجار زۆری کردۆتە سەر زمانی تورکی هاوچەرخ. زانای ئەڵمانی "ئەندریاس تیسە"ی پسپۆڕ لەلێکۆڵینەوەی تورکی‌دا ئەمەی لەلێکۆڵینەوەیەکی‌دا کە ساڵی ١٩٦٤ لەڤیینا بڵاوی کردۆتەوە، دەربارەی وشەی کوردی‌و فارسی لەزمانی تورکی‌و

هەواڵنامەی کتێب

ئازەربایجانی ساغ کردۆتەوەو سەلماندوویەتی)[١١٣].

سـولّتانەکانی عوسمـانی، بـەهۆی خۆزانینیـان بـەجێ نـشینی خەلیفـەکانی ئیسلام، وایانکرد کە هەستی نەتەوایەتی کزو بـەرەو ون بـوون بـچێت.. . ئـەو نەتەوانە –بەشێکی کەمیان نەبێت- ئیدی ئەوانی تر هێدی هێدی لەگەڵ بـەرەو پێش چوونی ڕەوتی مێژوو، هەستی نەتەوایەتییان لەناو چوو و لە بۆتەی تـورك تواونەتەوە.

پاش دامەزراندنی کۆماری تورکیـاش، ئـەتاتورك بـەزەبری توونـدو تیـژیی‌و سەرکوتکردن، زمان و کولتووری تورکی لەسەر هەموو نەتەوەو گرووپەکانی تـر فـەرز کـردو، هـەموو نەتـەوەکانی بـەتورك حـسێب کـرد.. . وتەیـەکی بەناوبانگیشی هەیە، کە دەڵێ" (تورکیا هی تورکانە).. . ئەم وتەیە ئەمڕۆکـە بۆتە سونبولی ڕۆژنامـە تورکییـەکان. بـەکورتی هـەروەك (بولەنـد ئەجەویـد) گۆتەنی" (.. مێژووی ڕوون و ڕەسەنی دروستبوونی نەتەوەی تورك، بۆ دروست بوونی کۆماری تورکیا دەگەڕێتەوە).ئیدی پـاش ئـەم زەبـرو زەنگـە، دەبیـنین هەستی نەتەوایەتی نەتەوەکانی وەك کوردو ئەرمەن، بەرەو هەڵچوون چـوو.. . چەند بزووتنەوەیەکی چەکداری لێ کەوتەوە، کەهێ کورد بەرچاوترینیانن.

(لاس و چەرکەسەکان)[١١٤]یـش سـوودو ئیلـهامیان لەچالاکی کوردەکـان وەرگـرت و کەوتنـە خـۆ بـۆ خۆهۆشـیار کردنـەوە. ئەمڕۆکـە (سـەدان هـەزار چەرکەس لەتورکیادا دەژیـن، کـە ئـەوان بەبنەچـە زێـتر دەچـنەوە سـەر ئـەو پەناهەندانەی کە دوای داگیرکردنـی وڵاتەکـەیان لەسـەدەی نـۆزدەی زاییینیـەوە لەلایەن ڕوسیاوە لەوڵاتی خۆیان بۆ تورکیای (عوسمانلی) کۆچیان کردووە)[١١٥].

گۆڕانی باری وڵاتی سۆڤیەت بووە هۆی ئەوەی دووبارە لاوانی چەرکەس نـەژادی تورکیا هوشیار بنەوەو مەیلی گەڕانەوەیان بۆ وڵاتی بـاب و باپیرانیـان لـەناودا

هەواڵنامەی کتێب

پەیدا ببێ، لەڕاستیشدا ژمارەیەکیان بۆ ئەوێ گەڕانەوە [١١٦].

زۆر بەداخەوەین، کە بەهۆی زاڵبوونی زمانی نەتەوەی سەردەستەو تووندوتیژی نواندن، هەستی نەتەوایەتی کزبووە، هەر ئەم کزبوونەش وای لەهەندێك زۆڵە کورد کردووە، کەچی ئاوازو گۆرانی ڕەسەنی کوردی هەیە بیدزن و بیکەنە تورکی.. . چەندان دەنگخۆشی کورد، نموونەی" (ئیبراهیم تاتلی‌سەزو مەعسون قرمزگول و جەیلان و.. ..) کە ئەمڕۆ بوونەتە مولکی تورك، سەردەستەی گۆرانبێژەکانن، کە خزمەتێکی زۆری کەلتووری تورکییان کردووەو سەدان ئاوازی کوردییان دەقەبەر شیعری تورکی کردووە. پێش ئەو گۆرانی‌بێژانەش، هەولّی تری لەم جۆرە، چ لەلایەن خودی تورکەوە یان ئەو کوردانەی کە هەستی نەتەوایەتییان نەبووە، دراوە.. . ئەم دیاردە، وای لەزانای بەناوبانگ (م.واگێنر) کردووە بەدوای ئەم مەسەلەیە دابچێت و بگاتە ئەم ڕاستی‌یە" (لەئاسیای کۆندا "ئاسیای بچووك" زۆربەی گۆرانی‌یە کوردی‌یەکانیان بەزمانی تورکی وەرگێڕاوەتەوە) [١١٧].

لەبواری ئەدەبیشدا، ڕۆماننووسی بەڕەچەڵەك کورد (یەشار کەمال) هەرچەندە بابەتەکانی لەبازنەی نەتەوەو کۆمەڵگای کوردیدا دەسوڕێنەوە، بەلاّم موخابن بەتورکی دەنووسێ‌و لەسەر تورك حسابە. (یەڵماز گۆنای ١٩٣٧ - ١٩٨٤) سینەماکاری کوردیش، لەبەر ئەوەی کارەکانی بەزمانی تورکین، زۆر تورك هەیە بەتورك حسێبی دەکات. خۆ لووتکەی بەرزی دەسەلاّتیش، زۆر جاران کەوتۆتە دەست کورد. بۆ نموونە" هەردوو سەرۆك کۆمار (عیسمەت ئینۆنۆو تۆرگۆت ئۆزال) بەڕەگەز کورد بوون، بەلاّم ئەوانە جگە لەوەی کە لەخزمەتی سیاسەتی تۆرانیزمدا بوون، بەئاگرو ئاسنیش هەولّی تواندنەوەی نەتەوەی کوردییان داوە [١١٨].

پاش دامەزراندنی کۆماری تورکیا، دەسەلاّتە یەك لەدوای یەکەکانی ئەم

ولاته، زۆر ڕەگەزپەرستانە، مامەڵەیان لەگەڵ کێشەی کورد کردووەو بەهیچ شێوەیەك دانیان بەبوونی نەناوە[119]. بۆ ڕەگ و ڕیشەی وشەی کوردیش، دەیان بۆچوون و قسەی سەیرو سەمەرەو بێ سەروبەریان هەیە، کە هیچیان ناچنە خانەی لۆژیك و زانستەوەو بۆ لێکۆڵینەوەو ساغکردنەوە، وەك سەرچاوە پشتیان پێ نابەسترێت. سەیر ئەوەیە، ئەوانە، پێ لەسەر ئەم بۆچوونانە دادەگرن و نکوڵی لەبوونی دەکەن. ئەوان پێیان وایە کورد تیرەیەکی تورکن و (بەهۆی ژیان لەچیاکانەوە زمانی ڕەسەنی خۆیان –زمانی تورکی. ئیسماعیل تەنیا – یان لەبیر چۆتەوە)[120]. ئەم تیرە تورکە چیانشینانەش!! بۆیە پێیان دەڵێن کورد، (چونکە کاتێك پێ لەسەر بەفر دادەگرن ئەو دەنگەی دەردەچێت" کرد.. کرد.. کرد..ە)[121]. یان دەڵێن کورد مانای (گورگ) دەگەیەنێ، چونکە لەڕێنووسی تورکیدا وشەی کورد بەم جۆرە دەنووسرێت: (Kurt). هەروەها بەتورکی بەگورگ دەڵێن" (کورت Kurt)[122]. یان وشەی کورد، مانای ئەو بەفرەیە کە لەچیا دەتوێتەوە. واتە دەنگی توانەوەو کەوتنی بەفرە.. . وشەی کورد، لەو دەنگە هاتووە کە ئێستر لەکاتی جۆ خواردندا لێی دەردەچێت.. . (وشەی کورد مانای کێوی، وەحشی، کوردی پیس، کوردی کلکدار، یاخود کوردی دووپشك.. .)[123].

ئەگەر سەیری مێژوو بکەین، بەئاشکرا ساویلکەییو خۆشباوەڕی کوردمان بۆ دەردەکەوێت.. . داگیرکەران، کاتێك پێویستیان بەکورد بووە، خۆیان کردۆتە برای پشت و زێتر لەهەموو شتێك بەناوی برای دینییەوە، لەخشتەیان بردوون. کاتێك کە یۆنانییەکان، بەپاڵپشتی ئەوروپا، لە ١٥ی نیسانی ١٩١٩دا، تورکیایان داگیرکرد، (ئەتاتورك) کەوتەخۆو پەیوەندی کردن بەسەرۆك عەشیرەت و نوێنەری کوردەکان لەناوچەی کوردستان.. . (دوو کۆنگرەی

هەواڵنامەی کتێب

لەکوردستان بەست یەکـەمیان لـەنێوان ٢٣ تـەموز - ٧ ئـابی ١٩١٩ کـە ٥٨ نوێنەری کورد لەپێنج ویلایەت ئامادەببوون.. . هی دووەمیان لەهەمان ساڵ و لـەنێوان ٤ -١١ ئەیلولـدا لەسـیواس،.. . لەهـەردوو کۆنگرەکـەدا سـەرکردەی کوردو تورك بەشـدار بـوون.. . ئـەتاتورك زۆر بـەڵێنی گـەورەو دڵخۆشـکەری بەکورد داو گوتی" ئەم وڵاتە نیشتمانی تورك و کوردە، هەر ئـەو دوو نەتـەوەش هەقی ئەوەیان هەیە قسە لەسەر نیشتمان بکەن)[١٢٤].

هەر بۆیە کوردەکان زوو لەخشتە بران و کەوتنە لەشکر ئامادەکردن و چـوونە پاڵ تورکمانەکان بۆ بەرگری کردن لەسەرروەری خاکی تورکیاو، بەژن و پیـاوەوە، چەکیان هەڵگرت و شان بەشـانی تورکـەکان، دژی یۆنانیـەکان جـەنگان، وەلێ مخابن، تەمەنی ئەو بەڵێنانە، ئەوەندە درێژ نەبوون.. . هـەر پـاش ڕزگـارکردنی تورکیاو ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی.. . ئـەتاتورك و دام و دەزگـا سـەربازییەکەی دەستیان بەتاڵ بوو و کەوتنە گیانی کوردەکان. هەر ئەو ئەتاتورکـەی تـەموزو ئـەیلولی ١٩١٩، کاتێـك کـە لەسـاڵی ١٩٢٤ سیـستەمی خەلافـەتی بـەتاڵ کردەوە، کەوتە وێزەی کوردو ڕایگەیاند" (.. نەتـەوەی کـورد بـوونی نیـە.. . ئەوانەی دەڵێن کوردین، کۆمەڵێك دزو جەردەی چیانـشینن، هـیچ ڕۆشـنبیریو هەستێکی نەتەوایەتییان نییە. زمانی نەتەوایەتییان نییە ئەوانـە، بـەزمانێك دەدوێن کە سەرجەم وشەکانی لەسێ هـەزار وشـە تێپـەڕ ناکـات و لـەزمانانی بێگانەوە وەرگیراون.. .)[١٢٥].

زاناو پسپۆڕە ڕەگەزپەرستە تورکەکان، ئەوەندە چاوقایم و بێ شـەرمانە پـێ لەسـەر ڕاوو بۆچـوونەکانیان دادەگـرن، هـیچ شـەرمێك لەیاسـاو بنـەمای لێکۆڵینـەوەی زانـستی ناکـەن و بۆچـوونەکانیان هـەر بەقـسەی سـەرزارەکی دەرنابڕن، بەڵکو دەیکەنە تۆمـارێکی مێـژوویی‌و سەرچـاوەیەکی لێکۆڵینـەوە.

(فەرهەنگ)، یەکێکە لەو کتێبە بەنرخانەی هەموو نەتەوەیەك، کە زمانی نەتەوەیی پێ دەناسرێتەوە.. . ئەوان، لەفەرهەنگی تورکی بۆ ڕاڤە کردن و ڕاوەستانی لەسەر وشەی (کورد)، هیچ دانامێنن و پێیان وایە: (Kurt: ناوی کۆمەڵێك لەو تورکانەی کە زۆربەیان زمانی خۆیان گۆڕیوە، بەفارسییەکی شکاو قسە دەکەن و لەتورکیاو عێراق و ئێراندا دەژین..)[١٢٦].

هەر لەسەرەتای کۆمارو دواتر، دەسەڵاتداران، بەهەموو شێوەیەك کەوتنە دژایەتی
کردنی کوردو بەتورك کردنی.. . بەسەدان هەزاریان لێ ڕاگوێستن و تێکەڵ بەناوچە تورك نشینەکانیان کردن.. . یان ئاوارەو دەربەدەری دەرەوەی تورکیایان کردن. ئەوان، ئەو هەقیقەتە باش دەزانن، کە گەلی کورد لەڕووی زاوزێو نەوە خستنەوە، زۆر لەتورکەکان لەپێشترن.. . (زۆر وێدەچێ، دوای دوو دەیەی تر نفووسی کوردەکان وەسەرڕەوەی نفووسی تورکەکانیش بکەوێتەوە)[١٢٧].
هەر ئەو ڕاستییە وای لێکردوون دەست بکەن بەناوگۆڕینی شارو شارۆچکەو دێهاتە کوردنشینەکان.. . بەوەندەش نەوەستاون، ڕێنماییەکانیان ناردۆتە دەرەوەو پرۆتۆکۆڵی لەم بابەتەیان لەگەڵ وڵاتە دۆستەکانیان مۆر کردووە)[١٢٨].

کاردانەوەی ئەم جۆرە زیاد بوونەو زاوزێ کردنەی کورد، لەشەستەکان وای لەسەرۆك وەزیرانی ئەوکاتە (جەمال گورسەل) کردو بەئاشکرا، لەلێدوانێکیدا، پێی لەسەر پەیڕەو کردنی سیاسەتی تۆرانیزم داگرت و گوتی" (.. پێویستە تورکیا هەر بۆ تورکان بێت.. . ئەگەر وازمان لەم بۆچوونە هێنا، پاش ٥٠ساڵی تر یەك تورك لەتورکیا نابینی.. .)[١٢٩].

حاڵی حازریش، تورك بەشی هەرە زۆریان دوژمنی سەرسەختی کوردن،

هەوڵنامەی کێتز

بەپێکەنینەوە دەڵێن" برام خۆ کورد ئەلف و بای نیە.. . لەمێژوودا، هیچ دەوڵەتێك نەبووە بەناوی دەوڵەتی کوردی.. . زمانێکی ڕەسەنتان نیە، ئەو زمانەش کە قسەی پێ دەکەن، هەمووی تورکیو عەرەبییە. کوردستانی چی، ئەو بزووتنەوانەی ئێوەش ناوی دەنێن (بزووتنەوەی نەتەوایەتی) ئەوانە تیرۆریستن.. . ئیسلامیەکان، بەتایبەتی ئەوانەی سەر بەپارتی هەڵوەشاوەی (ڕەفاه)ی جاران و (فەزیلەت)ی دووبارە هەڵوەشاوەو (سەعادەت)ی ئێستان، زۆر لەوانی تر بە (مهێپە)کانیشەوە دوژمنی سەرسەختی کوردن. ئەوان پێیان وایە لەقەتل و عامی هەڵەبجەو ئەنفالدا، سەدام لەسەر هەق بووە.. . ئێستاش سەدام بەموجاهیدێکی ئیسلام حسێب دەکەن، چونکە (بەرهەڵستی ئەمریکا دەکات..؟!!).

مهێپەکانیش، زێدە لەپێویست، زێدەڕۆیی دەکەن و هەموو شارستانیو کولتووری دونیا دەگەڕێننەوە سەر مێژوو و شارستانی تورك. زمانی تورکی بەزمانی سەردەستەی هەموو دونیا دەزانن.. . بۆ نەخشی تورکیش لەسەر ئایینی ئیسلام و بڵاوکردنەوەی، دەیان بەڵگەو بۆچوونی بێ بنەما دەهێننەوە. ئەو وشە عەرەبییانەی لەزمانی تورکی بەکاری دەهێنن و بەتورکی دەزانن، کاتێك کە ئەو وشانەیان لەقورئانی پیرۆزدا، بەرچاو دەکەوێت، یەکسەر دەڵێن وشەی تورکی لەقورئاندا هەیە. بنەچەو ڕەچەڵەکی پێغەمبەر ئیسلامیش (محمد - د.خ) دەگەڕێننەوە بۆ سەر ڕەچەڵەکی تورك.

لێرەدا، پرسیارێك دێتە پێشەوە، ئەدی هەڵوێستی کورد چی بووە بەرامبەر بەم هەڵوێستە دوژمنکاریە؟ لەوەڵامیدا، زۆر بەداخەوە دەڵێین" بزووتنەوەی کوردی باشوور، لەو هەموو هەڵوێستە دوژمنکارییانە ناپرینگێننەوەو هەر بەرەو خۆ نزیك کردنەوە لەتورکیا هەنگاو دەنێن.. . ئەو هەموو داخۆیانە ئاشکرایانەی سەرانی تورك دژ بەو بارودۆخەی باشوور هەنگاوەکانیان شل

ناکات.. . تورکیا، هەتا ئێستاش بەهەردوو پارتییە سەرەکیەکەی کوردستان (یەکێتیو پارتی) دەڵێت" (عەشیرەتی تاڵەبانیو عەشیرەتی بارزانی).. .. بۆ (٢٠٠-٣٠٠) هەزار تورکمان لەسەرانسەری عێراقدا، دەیان پارت و ڕێکخراوو کۆمەڵەو بارەگاو دانشگاو خوێندنگاو تەلەفزیۆن و ڕادیۆو ڕۆژنامە.. . یان بۆ کردوونەتەوە. لەشارێکی وەك سلێمانی یان کۆیەو قەڵادزێ، بەهیچ شێوەیەك تورکمان بوونی نەبووە، کەچی چەندان بارەگایان لەم شارانەدا بۆ کردوونەتەوە..

بەڵێ لەو کوردستانەی کە بەخوێنی سەدان هەزار ڕۆڵەی کورد، ئازاد بووە، وێنەی (ئەتاتورك) هەڵدەواسرێ.. . ئەو ئەتاتورکەی کە دەستی بەخوێنی ڕۆڵەکانی کورد سووربوو.. . ئەمڕۆش نەوەکانی (لەو ژمارەیە، بەشێکی هەرە کەمیان تورکمانی ڕاستەقینەن) درێژە بەڕێبازەکەی دەدەن. ئەو پارتە تورکمانیانەی کە لەئەدەبیات و دەنگ و باسی ڕۆژانەیان دا، بەهیچ جۆرێك ناوی کوردستان ناهێنن و بەباکووری عێراق (کوزەی ئیراك) ناوی دەبەن. کەچی سەدام حوسێن و ڕژێمەکەی، لەچەندان بەڵگەنامەی مێژوویی، بەرەسمیو وەك یاسا، ناوی (کوردستان)یان هێناوە. ئەگەر ئەوە بزانین، کە نەتەوەی کورد، ڕژێمی سەدام، بەدوژمنی سەرسەختی خۆیان دەزانن، نەك تورکمانەکان، کە بەم جۆرە ڕەفتار لەگەڵ کوردو کێشەکەی دەکەن.

هەقیشە بپرسین، ئەو هەموو سەرکردەو حزبە تورکمانیانە، پێش ڕاپەڕین لەکوێ بوون؟! لە چ بەرەیەکدا خەباتیان دەکردو تێدەکۆشان؟ ئایا سەرکردایەتی کورد لەهەرێمی کوردستان دەیانچەوسێنێتەوە، یان ڕژێمی سەدام لەخانەقین و مەندەلیو تەلەعفەر دەیانچەوسێنێتەوەو دەربەدەریان دەکات؟!

هەڵوێست نەرمی پارتە کوردییەکانی باشوورو لاواندنەوەی ئەو تورکمانە بێ هەڵوێستانە، وایکردووە تورکیا زیاد لەبەرەی خۆی پێ ڕابکێشێو بەئاشکرا بڵێ: (زیاتر لەدوو ملیۆن تورکمان لەباکووری عێراقدا دەژین). یان (ئەگەر

هەوراز کتێب

حکومەتی سەدامیش ڕووخا، لەئۆتۆنۆمی زیاتر نابیٚ بەکوردەکان بدریٚ). وەك ئەوەی ئەوان بەرپرسی چارەنووسی گەلانی عیٚراق بن.

سەیرو سەمەرەکانی ڕژیٚمی تورکیا

تورکیا، یەکیٚکە لەو وڵاتانەی لافی مۆدیٚرنیزم و دیموکراتیو بەرقەرار بوونی مافی مرۆڤ لیٚ دەدات، کەچی لەڕاستیدا، فرِی بەسەر هەقیقەتەوە نیە.. . ئەو وڵاتە تائیستاکەش، ئەو یاسا بەسەرچووەی ئیتالیای سەردەمی (مۆسۆلینی ١٨٨٣-١٩٤٥) دیکتاتۆرو فاشی، پەیڕەو دەکات، کە خاوەنە هەقیقیەکەی -ئیتالیا- شەرمی پیٚیەو لەزوویەکەوە فریٚی داوەتە زبڵدانی میٚژوو.. . کەچی تورکیای عەلمانی، بەیاسایەکی لەگۆڕان نەهاتووی (قورئان ئاسا) سەیری دەکات.. . هەر لەبەر ئەوەی (کەمال ئەتاتورك)، زیٚتر لە (٧٧) ساڵ لەمەوبەر، دایڕشتووەو لەبەڕیٚوەبردنی دەوڵەتدا پەیڕەوی کردووە.. . ئەم یاسا (ئەنا یاسا - ١٩٢٤)یە، بڕگەو پەڕەگرافی وای تیٚدایە، شەرمەزارییە بۆ وڵاتیٚك داوای بوونە ئەندامی یەکیٚتی ئەوروپا بکات و تائیٚستاکەش، ئەو یاسایە بەشتیٚکی پیرۆزو نەگۆڕ بزانیٚت.

لەسەردەمی ئەتاتورکدا، کارو کردەوەی وا کراوە، دەکریٚ ئەمڕۆکە بەنوکتە بگیٚڕدریٚتەوە.. . (فیٚس) لەتورکیادا، وەك ڕەمزی ئیسلامی بوون سەیری دەکریٚت، ئەتاتورك یاساغی کرد.. . هەر بۆیە، لەسەر فیٚس لەسەر کردن و شکاندنی ئەم یاسایە، عاتیف (ئاتیف هۆجە)، لەلایەن ئەتاتورکەوە، لەسیٚدارە درا، بۆ چاوترساندنی هاوبیرەکانی.. . هەر بەوەش نەوەستا، بەکارهیٚنانی چەند وشەیەکی وەك" (حاجی، ئەفەندم، خانم، پاشا، بەی، حافز .. ..و .. ..)ی یاساغ کرد، کە بەلایەوە بۆنی کۆمەڵگای ئیسلامی لیٚ دیٚت. بانگ دان بەعەرەبی یاساغ کراو کرایە تورکی.. . قورئان تەرجەمەی تورکی کرا.. . ئیٚستاکەشی لەگەڵ دابیٚت فیٚس و ئەو کڵاوە سپییەی لەکاتی نویٚژ کردن لەسەر

دەکرێت، هەر لەخانەی یاساغ بوون دەژمێردرێت.. . هەرچەندە خەڵك بەچاو قایمی هەر لەسەری دەکەن. باسی مەسەلەی کوردو (کورد) بوونیش هەر لێ گەڕێ.. . بەرەنجامی ئەو سیاسەتە شۆڤینییەی ئەتاتورك، بەشێوەیەکی بەربلاو بۆتە میرات و کەلتووری میللەتی تورك.. . کەم تورك هەیە، پەیڕەوی کارو کردەوەو ڕەفتارەکانی ئەتاتورك نەکات.. . ئەوەندە دوژمنی کوردن، بڕاوناکەم هیچ نەتەوەیەکی تری داگیرکەری کوردستان، ئەوەندە دوژمنی کورد بێت.. . ئەم ڕەفتارە میرات ئاسا بۆگەنەیان لەپەندی پێشینان و قسەی نەستەقیش ڕەنگی داوەتەوە.. . ئەوەندە بەچاوێکی نزم سەیری کورد دەکەن، وای لێهاتووە، بەشێکی زۆری کوردە دەوڵەمەندەکانی ئەستەنبۆڵ و ئەنقەرەو ئەزمیرو ئەدەنە، هاشا لەکورد بوونی خۆیان دەکەن، کورد بوون بەلای تورکەکانەوە، لەکەیەکی شەرمەزارییە.

خۆیان، بەم شێوەیە دوژمنی ئیسلام و کولتووری عەرەبن، کەچی کورد بەئیسلام نازانن.. . قسەیەکی نەستەقیان هەیە دەڵێ: (ئەگەر کورد لەگەڵ کافران بەراوورد بکەی کوردیش ئیسلامە). ئەوەش لەبیر خۆیان دەبەنەوە کە عەلامەی پایەبەرز (سەعید نەورەسی) کە بە (بەدیع زەمان) ناسراوە، کورد بووە.

لەم مێژووە بەسەرچووە گەڕێ.. . وەرە سەیری عاجباتیەکانی ئەم یەك دوو ساڵەی دوایی بکە، کە خۆیان بۆ بوونە ئەندامی یەکێتی ئەورووپا ئامادە دەکەن.. . ئەم عاجباتیانە، هەڵبەستراو نین، بەڵکو ڕوودان و لەدەزگاو میدیاکانی تورکیادا پەخش کراون.

* کەسك و سوورو زەرد، لەو ڕەنگانەن کە ئالای کوردستانی لێ پێکهاتووە. (لەیلا زانا) کە ئەندام پەرلەمانی تورکیا -سەر بە پارتی DEP- بوو، لەساڵی ١٩٩٤دا لەشێوەی قردێلەکەیدا کە لەسەری دابوو ڕەنگە قەدەغەکراوەکانی کەسك، سوورو زەردی بردە ناو پەرلەمانی تورکیاوە، کە

بووە هۆی نارەزاییو بێزاری تورکەکان، بەشێوەیەك كە بە (١٥) ساڵ زیندانی حوكمیان داو DEPیش داخرا بەو بیانووەی پارتێكەو سەر بە پەكەكەیە. لەشاری (باتمان) كە شارێكی كوردییەو مەڵبەندێكی ولاتپارێزییە توركیا هەستا بەگۆڕینی چرای ڕێنیشاندەری هاتووچۆ لەناو شار، ڕەنگی كەسك (سەوز)یان گۆڕی بەڕەنگی شین[١٣٠].

* لە ١٩٩٩/٥/٢دا، ئاژاوەو پشێوییەك لەناو دانشتنی پەرلەمانی توركیا پەیدا بوو، هەر لەبەر ئەوەی (مەروە قەباكچی) ئەندام پەرلەمان، سەر بەلیستی پارتی فەزیلەت (حجاب)ی پۆشیبوو.. . سەرۆكی پەرلەمان و بەڕێوەبەری دانیشتنەكەو بەشێكی زۆری پەرلەمانتاران، لەپێش چاوی كامیرا، بێ شەرمانە دەیانگوت، (دیشاردە.. . دیشاردە) بۆ دەرەوە.. . بۆ دەرەوە.. . كەچی (مەروە) لەولاتێكی گەورەی دنیای مەسیحیەت و سەرمایەداری وەك ئەمریكا، سەربەستانە، (حجاب) دەپۆشێت.

* هەر لەگەڵ هاتنە سەركاری ڕژێمی كۆماری لەتوركیادا، جگە لەتورك كەس مافێكی تری نیە.. . ئەو نەتەوەو كەمە نەتەوانەی تر، دەبێت یان لەبۆتەی تورك بوون بتوێنەوە یان ئەوەتە خزمەتكاری تورك قبوڵ بكەن.. . لەدەروازەی هەموو شارو شارۆچكەیەكی كوردستاندا، ڕووبەڕووی ئەو نووسینە دەبیتەوە كە لەسەر تەختە هەڵواسراوە" (ئای چەند بەختەوەرم كە توركم). هەر لەبەر ڕۆشنایی ئەو بیرو بۆچوونە فاشستیيانەش، ناوی كوردی یاساغ كراوە.. . ناولێنانی كوردی لەمندالان، بۆتە یەكێك لەشتە یاساغ كراوەكان.

(نەزیر)، جوتكارێكی بەلەنگازی كوردە، كاتێك كچێكیان دەبێت، ناوی دەنێت (مزگین).. . بەلام دائیرەی ئەحوال مەدەنی ئەوە قبوڵ ناكات و بەویستی خۆیان (مزگین) دەكەن بە(خەدیجە). بەلام (نەزیر)، لەرێگای پارێزەرو ڕێكخراوەكانی مافی مرۆڤ لەساڵی (١٩٩٨)ەوە تێدەكۆشێت تاوەكو (خەدیجە)

بکاتەوە (مزگین). بەرەنجامی ئەم هەوڵەی، دادگای تورك ئەم مافە سەرەتاییەی مـــــرۆڤی پـــــێ ڕەوا دیـــــت و لـــــە ٢٠٠٠/٣/٥دا، بڕیاریــدا" (هــەموو کەسێك

سەربەستن لەوەی ناوی کوردی لەمنداڵەکانیان بنێن).

وەڵێ مخابن، بۆ خەڵکی باشووری کوردستان، کە تـەواو سەربەسـتن و خۆیـان حوکمی خۆیان دەکەن، ئەوجا پێیان شەرمە ناوی کوردی لەمنداڵەکانیان بنـێن و، گەڕاونەتەوە سەدەکانی پێشوو.. . باوك ناوی: (شێرزاد، ئازاد، سەربەسـت، هیوا، ئاکۆ)یە کەچی منداڵی بێ گوناه بە (عەبدول ئیلا، عەبدولباری، مەروە، ڕەیان، ئەحمەد، ئوسامە.. ..) ناودێر کراون.

* لە ٢٠٠٠/٣/٢١دا، چەند نووسەرێکی کورد لەشاری دیاربەکر (ئامــەد)، لەسەر بەکارهێنانی وشەی (نەورۆز) گیران و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کـرا، لەبـەر ئەوەی وشەی نەورۆز، وشەیەکی کوردییەو پیتی (و) لـەزمانی تورکیـدا نیـە. بەکارهێنانی ئەم وشەیە بۆنی جوداخوازی لێ دێت. بەپێچەوانەی ئەم ڕەفتـارە، هەر ساڵێك دواتر، لە ٢٠٠١/٣/٢٠دا ڕۆژنامەی بـەربڵاوی (حوریـەت)، چـاپی ئەورووپا، بەعینوانێکی درشت نووسیبووی: (نەورۆز کـۆنترین جەژنـە لـەدنیادا) بەدوورو درێژی لەسەر نەورۆزو مێژووەکەی نووسیبوو.. . بەڵام هـەوڵیان دابـوو نەورۆز بکەنە جەژنی هەموو میللەتانی دنیاو لەکورد بوونی بـشۆرن. وەك چـۆن ڕژێمی عێراق پاش هەوڵە بێ هوودەکانی کـرد بوویـە (چـەژنی دارو درەخـت)، ئەوانیش دەیانەوێ بەم شێوەیە ڕەفتار بکەن.

* لـە ٢٠٠٠/٣/٢٤دا، دوو مـەلای کـورد لەشـاری (ئـەنتالیا)، لەنوێـژی هەینیدا خوتبەیان بـەکوردی دابـوو.. . پـاش ئـەوەی پـۆلیس بەمـەی زانیـو کۆنترۆڵی وەزعەکەی کرد، هەردوو مەلاکەیان، دەستگیر کرد.. . (مەلا)یەکان، چاونەترسانە بەرەو ڕووی دادگا بوونەوەو گوتیان: (ئێمە تاوانمان چیە، خودا ئێمەی

بەکورد خەلق کردووە.. . بڕۆن لەخودا بپرسن، بۆچی ئەم خەڵکەتان بەکورد خەلق کردووە؟ !.. ئێمە چی بکەین" کە بەشێکی زۆری بەساڵداچوو و گوندنشینەکان تورکی نازانن!!) پاش لێکۆڵینەوە دادگا لەشەرمی ڕوان ئازادی کردن.

* لەبەهاری ساڵی ٢٠٠٠دا، یاسایەکی تازە دەرچوو، بەگوێرەی ئەم یاسایە" (یاساغە، سەگ و ژنی بەڕووپۆش بچنە کەنار دەریا). چونکە گەشتیار گەلێکی زۆر ڕوو لەم شوێنانە دەکەن. هەبوونی سەگ و ژنی بەڕووپۆش، ئاکاری تورکیا ناشیرین دەکات و، گەشتیارەکان، تورکیا بەوڵاتێکی ئیسلامی دواکەوتوو لەقەڵەم دەدەن.

لەدەرکردنی ئەم یاسایە، مەبەستی سەرەکییان، یاساغکردنی ئاکاری ئیسلامیو بریندار کردنی هەستی ئەو خەڵکەیە کە سەر بەپارت و گروپە ئیسلامیەکانن.. . دەنا، سەگ لای ئەورووپیەکان، گیانلەبەرێکی خۆشەویست و بایەخدارە.. . لەسەر تەختی نووستن لەگەڵیان دەخەوێ.. . بۆ چێشتخانەو شوێنە گشتییەکان لەگەڵ خۆیان دەیانبەن.. .

سەیرو سەمەرە (عاجباتی)یەکانی ڕژێمی تورکیا هێندە زۆرن، مرۆڤ دەبێت هیچ کاری نەبێت و بەدوای میدیاکانی تورکیادا بگەڕێت و ئەم ڕەفتارە سەیرانە بنووسێتەوە.. . ئەو یاساو ڕێنماییە نوکتە ئامێزانەی دەرهەق بەگەلی کورد دەری دەکەن، تاکە مەبەستیان دژایەتی کردنیەتی.. . وا چاکە بابەتەکە بەگوتەیەکی (لودڤیگ باومان)ی ڕۆژنامەنووسی ئەڵمانی لەڕۆژنامەی (Frankfurter Rundschau) کۆتایی بهێنین کە دەربارەی مافی گەلان، لەژێر ناونیشانی (پیاوانی نوێی جیهان) دەنووسێ" (مەنتیق دەبوایە وابا، کە تورکیا پێویست بوو لەپێش چەند ساڵدا بۆمباباران بکرابایە، چونکە سوپای تورك زیاتر لە ٣٠٠٠ سێ هەزار گوندو شاری کوردانی کاول کردووەو سێ ملیۆن کوردیشی دەربەدەر کردووە. فلیم هەیە کە نیشانمان دەدات، چۆن تانکی

ئەڵمانی "سوپای میللی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات" کوردی بەستراو بەو تانکەدا تامردن ڕادەکێشن، بەڵام ئەم وێنە دزێوانەی بکوژی گەلان بەئێمە نیشان نەدرا، چونکە تورکیا وڵاتێکی ستراتیژی ناتۆیە.. .)[١٣١].

هەواڵنامەی کتێب

هەندێك وشەی هاوبەش لەنێوان زمانەكاندا

هەواڵنامەی کتێب

لەزۆر كۆڕو مەجلیساندا، ڕەنگ نیە وشەیەكی بێگانە بەكار بهێنی، ئەوا زۆر لەو كەسانەی كە خۆیان بەڕۆشنبیرو كوردیزان دەزانن، لێت لەهەڵلا دەدەن و بەكوردی نەزان لەقەڵەمت دەدەن.. . ئەوان، لەبری ئەو وشە مەئلوف و باوانە، دەیان وشەی داتاشراویان لەگیرفانە.. . ئەم بابەتە، زۆر جاران بۆتە هۆی گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوە. سەرەنجامیش، گفتوگۆیەكی بێزەنتییانەی بێ ئەنجامی لێ كەوتۆتەوە.

بەندە، بەهۆی ئەو ئەزموونەی كە لەهەندەران گرفتاری بووم، لەگەڵ تاكەكانی زۆربەی نەتەوەكانی دونیا هەڵس و كەوتم كردووە.. . جا یان بەهۆی برادەرایەتی ڕەزامەندانە بووبێت، یان ژیانی (كەمپ) ناچاری كردووم لەگەڵیان بژیم و هەڵس و كەوت بكەم.. .

ژیـــانی میللـــەتان، لەوانەیـــە لـــەزۆر ڕوویەکـــەوە لەیـــەکتری بـــچن، هـــەر لەپەیڕەوکردنی نەریتە کۆمەڵایەتیەکان، بڕوا بوون بە بۆچوونە ئەفسانەییەکان، تادەگاتە لەیەکچوون و هاوبەشی هەندێك وشە لەنێوان زمانەکاندا.. .

هەڵبـەتە، ئەوەش زۆر هۆکاری بابـەتیو مێـژوویيو جـوگرافی هـەبووە، کـە بۆتە هۆی ئەم هاوبەشیو لێکچوون و لەیەکتر نزیك بوونە، لەوانە:-

١-**هاوسێیەتی:** بەهۆی هاوسنووریو ئاقار لەسەر یەکتری بوون، تاکەکانی نەتەوەکان، ناچار بووینە لەگەڵ یەکتر هەڵس و کـەوت بکـەن و زۆر ڕەوشـت و نەریتی جۆربەجۆر لەیەکتر وەربگرن.. . بەتێپەڕ بوونی زەمەنیش، ئەو نەریت و شتە لەیەکچووانە وای لێهاتووە کە ببێتە مولکی سەرجەم مرۆڤایەتی.

٢-**بازرگـانی:** بازرگـانیش هۆکـارێکی زینـدووی لەیـەکتر نزیکبـوون و، شارەزایی یەکتر بوونە.. . لەئەنجامی کڕین و فرۆشـتن و گۆڕینـەوەی کاڵاکـان، وشەو عادات و تەقالیدیشیان لەیەکتری وەرگرتووە. جا یان دەقاو دەق بەکاریان هێنـاوەو پـەیڕەوییان کـردووە، یـان کـەمێك سـەرو گوێلاکیـان شـکاندووەو سەرلەنوێ دایان ڕشتۆتەوە.. . بازرگـانی کـەناڵێکی گرنگـی تێکـەڵاو بـوون و لەیەکتر نزیکبوونی نەتەوەکانە. هـەر ئـەوەش وای کـردووە کـە مـەجبوور بـن زمانی یەکتر فێر بن، یان هەندێك زاراوە لەیەکتر بخوازن.

٣-**کارکردن:** بەهۆی باری خراپی ژیان و نەبوونی کـار لـەزۆر وڵاتانـدا، وای کردووە کە تاکەکانی ناچاربن سەرهەڵبگرن بۆ وڵاتێکی تر بـەنیازی کـارکردن و دابینکردنی ژیان.. . لەم حاڵەتەشدا، کارگەرەکان مەجبوور بووینە، زمانی ئەو وڵاتە فێر بن و تاڕادەیەك لەگەڵ نەریتە کۆمەڵایەتیەکاندا بگونجێن و زۆر وشـەو زاراوەش، بەتێپەڕبوونی زەمەن، بگوازنەوە ناو زمانی دایك.

٤-شــەڕو داگیرکــردن : داگیرکردنــی وڵاتێــك لەلایــەن وڵاتێکــی تــرەوە، هۆکارێکی تری لەیەکتر نزیك بوونی زمان و شارستانیەتەکانە.. . جا یان بەبێ هەست کردن و ئاگا لێ بوونەوە بــووە یــان نەتــەوەی باڵادەســت و داگیرکــەر، بەزەبری هێز، ئەم تێکەڵاو بوونەی فەرز کردووەو کردوویەتیە ئەمری واقیع.. .

٥-ئایین : ئایینیش ڕۆڵی خۆی لەیەکتر نزیك بوونی نەتەوەکان، دەبینێ.. . بۆ نموونە، بەهۆی ئایینی ئیسلامەوە، دەیان وشەی بــەڕەگ و ڕیــشە عــەرەبی، ئاوگەڵەی زمانی نەتەوە موسڵمانەکان بووە، کە هیچ جــۆرە ســنوورێك لەگــەڵ یەکتریان نابەستێتەوە.. . قورئانی پیرۆزو فــەرموودەکانی پێغەمبــەرو پــەیرەو کردنی یاساکانی ئیسلام، خەڵکە غەیرە عەرەبەکەی ناچار کــردووە، وشــەکانی وەك" (حەج، زەکات، سەلام، گوناه، شەهید، ئیمام، شەیتان، جەهەنەم،.. .. تاد) فێر بن و بەکار بهێنن.. . ئەمەو دەیان وشــەی تــری عــەرەبی، ئەمڕۆکــە بۆتە مولکی نەتەوەکانی (فارس و تورك و کــوردو ئــەفغان و هینــدو ئــەلبانیو پاکستانیو ئازەریو.. .).

سەیری ئەم وشانە بکەن، کە لە هەر سێ زمانی نەتەوە موسڵمانەکانی وەك کــوردو تــورك و ئــەلبان، وەك یــەکن بــەدەربڕین و شــێوەوە.. . هەنــدێك لــەو وشانەش عەرەب و فارسیش بەهەمان شێوە بەکار دەهێنن" (چەخماخ، ئێلەگ، شۆفێر، بەخشیش، چ کەی، جۆراب، قەمیس، گوناه، ئەمما، بەربــەر، حــەیوان، مــەیموون.. .). ئەگــەر کــوردو تــورك بــەهۆی ســنوورەوە، لەگــەڵ یــەکتر تێکەڵییەکیان هەبوو بێت، ئەوا ئەلبانەکان، بەهۆی ئایینی ئیسلامەوە بووە..

زمــانێکی وەك زمــانی تــورکی، کــە تورکــە شــۆڤینیەکان بــە(دایکــی زمانەکان)، ناوی دەبەن، لە ٢٠٪ی بگرە زێتریش، وشەکانی بێگانــەن، کەچــی ئەوان، پێ لەسەر ئەوە دادەگرن و دەڵێن" عــەرەب و کــوردو فــارس لــەتورکیان

هەواڵنامەی کتێب

وەرگرتووە. تاکە بەڵگەشیان ئەمەیە، کە سەردەمانێك ئەو نەتەوانە لەژێر ڕەشماڵی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانیەکاندا بووینە. ئەم وشانەی خوارەوە، کە ئێمە ڕۆژانە لەگفتوگۆ کردن و نووسیندا بەکاری دەهێنین و گومانمان لەکوردی بوونی نیە، کەچی هەمان وشەی ناوبراو بەشێوەو دەربڕینەوە، تورك بەکاری دەهێنن.. لەوانە" (دێوانە، بێچارە، ئاوارە، زنجیر، زیندان، کەلەبچە، دوژمن، سەربەست، ئازاد، ئەشقیا، ئایندە، سەودا، یەدەگ، نیشانە، ئیش، چونکی، گەنج، هێواش، موژدە، بوز، دەوار، بەلکی، پارچە، هەفتە، دەوڵەت، بەهار، برادەر، کەنار، دەریا، هەرکەس،.. . تاد).

وشەی هاوبەش، لەنێوان زمانی کوردیو تورکیدا گەلێك زۆرە، بەوتارێکی کورتی ئاوا، ناتوانین ئاماری بەشێکی کەمی ئەو وشانە بکەین.. . ڕۆژێك لەگەڵ برادەرێك، دەستمان کرد بەژمارە کردنی وشە هاوبەشەکان، لەماوەی کەمتر لەدوو کاتژمێردا، بەبێ خوێندنەوە، زێتر لە (٣٧٠) وشەمان تۆمار کرد. ڕەگ و ڕیشەی زۆربەی ئەو وشانە کوردین و تورك بەمولکی خۆیان حسێبی دەکەن.. . نەك هەر خوێنەری وریا، بەڵکو خەڵکە سادەکەش، هەست بەم ڕاستییە دەکات.. . هەندێك لەم وشە هاوبەشانەش، ڕەگ و ڕیشەیان تورکییەو کورد وەری گرتوون و بەکاری دەهێنن. نموونەی" (ئایری، برنجی، قەتران، قەڵغان،.. . تاد).

هەر لەزمانی تورکیدا سەدان وشەی عەرەبی پەڕیوەتە ناو ئەم زمانەو هەندێکیان بەکەمێك دەستکارییەوە بەکاری دەهێنن و بەتورکی دەزانن.. ئەم وشە عەرەبییانە وەنەبێت هەر لەزمانی کۆنی تورکی سەردەمی عوسمانیەکاندا بەکارهاتبێت و برابێتەوە.. . ڕۆژی ئەمڕۆشی لەگەڵدا بێت، کە تورکیا خۆی دوور لەئیسلام و نزیك لەعیلمانی دەگرێت، هەمان وشە، لەزمانی خەڵکی

هەواڵنامەی کتێب

سادەو ڕۆژنامەو کەناڵەکانی تری ڕاگەیاندن، بەکار دەهێنرێت.. . وشەکان سەد دەرسەدی عەرەبین، کەچی تورك بەفەرهەنگی خۆیان حسێبی دەکەن.. . بۆ ڕاستی ئەم بۆچوونەش، سەیری ئەم وشانە بکەن، کە تورك نکوڵی لەعەرەبی بوونی دەکەن" (جدی، خارج، جواب، لازم، ساکن، دائم، نقطة، قەساب، سەروەت، شکایەت، دەوڵەت، تەعتیل، ئیختیدار، تەشویق، محلە، سابیت، هیوان، معاملە، حەرب، قەزا، دیقەت، لطفاً، کەشف، بەیرەق، تەرەف، تەدبیر، حەرەکەت، وەحشی، موتەفیق، هەدەف، قوەت، سەفالەت، زولم، مەسەلە، مولتەجی، قەدەر، مەجلیس، تەرجیح، فرق، تقویم، خەبەر، صحیفە، ئەشیا، ئەسیر، شدەت، اعلان، تجربە، فرقە، رەئیس، إفادە،.. . تاد).

هاوبەشی لەبنەماڵەی زمانیش، ڕۆڵی سەرەکی لەیەکچوونی زمانەکاندا دەبینێ. بۆ نموونە" زمانی کوردیو ئەفغانی، یان کوردو فارسی.. . کوردیو هیندی.. . زۆر وشەی هاوبەش بەیەکتریان دەبەستێتەوە. لەڕووی ژمارەوە زمانی ئەفغانی لەیەك تا بیست وەکو کوردییە، جگە لەدەیان وشەی وەکو" (شیر، پیاز، ماست، گۆشت، ماسی، جەنگ.. .). وشەی (جەنگ) لەزمانەکانی (کوردی، فارسی، تورکی، ئەفغانی، هیندی، پاکستانی، ئازەری، گورجی، ئەلبانی.. . تاد) بەبێ هیچ دەستکارییەك لەڕووی دەربڕینەوە وەك یەك بەکار دەهێنرێت. هەروەها ئەگەر سەیری فەرهەنگی زمانی خەڵکی پاکستان بکەین، دەبینین سەدان وشەی وای تێدایە، کە بەهەمان شێوەو مانا بەخشینەوە لەزمان و فەرهەنگی کوردیشدا هەیە. سەیری ئەم وشانە بکەن، کە پاکستانیەك لەژیانی ڕۆژانەیدا بەکاری دەهێنێت:- (کۆشش، وەرزش، گیانەوەر، گۆشت، شیر، عیشق، کەر، بێعەقل، دێوانە، دوژمن، تەماشا، مەیخانە، هەزار، نەرگز، ساڵ، نێزە، شمشێر، زنجیر، زیندان، بەندیخانە، گیان،

زیندی،.. . تاد) ئەم وشانە هەمان وشـەی فەرهـەنگی کـوردین و تاکـەکانی، لەژیانی ڕۆژانەدا بەکاریان دەهێنن.

لەڕووی بڕوا بوون بەشتە ئەفسانەییەکان و پەیوەست بوونیان، کـوردو تـورك لەزۆر شتەوە بۆچوونیان یەکە.. . هەروەها دەیان پەندو ئیـدیۆم هەیـە، تـورك ڕۆژانە بەکاری دەهێنن و بەموڵکی خۆیان دەزانن.. . ئاگایان لەوە نیـە، لـەناو میللەتانی تریش، هەمان پەندو ئیدیۆم هەیـەو بـۆ هـەمان مەبەسـت بـەکاری دەهێنن. بۆ نموونە:-

- کورد دەڵێ: (دەرزی هەڵلاویی بەعاردی ناکەوی) واتە" ئەوەنـدە قەڵـەبالغ بوو.. .

تورك دەڵێ: (ئینە ئات سەن یەرە دوش مەس).

- کورد دەڵێ" (بەگوڵێك بەهار نایەت).

تورك دەڵێ: (بیر چیچەك ئاچمەی لەن بەهار گالمەس).

- کورد دەڵێ" (دەرزی بەخۆت وەکەو سوژن بەخەڵکی).

تورك دەڵێ" (ئینە کەندینە باتر چوال دز باشکەسنە باتر).

ئەوە لەڕووی پەندو ئیدیۆم، خۆ لەڕووی ئاوازو گۆرانیش، ئەوە هەر لەحسێب کردن نایەت. لەمبارەیەوە، پێم وایە چۆن لەڕووی سیاسییەوە غەدریان لـەکورد کردووە، لـەڕووی کولتـوورو ئاوازیـشەوە، بەچاوسـاغی هەنـدێك (زڕە کـورد) هەمان غەدریان لێکردوون. بەگوێ گرتن لەم ئاوازانە، مۆرکی ڕەسـەنی کـوردی بەدەردەکەوێت.. . ئەمانە مـولکی نەتـەوەی کـوردن. بـەلام بـەهۆی نـەبوونی قەوارەی نەتەوەییەوە، کورد نـەیتوانیووە دەنـگ هـەڵبڕێو بەبەڵگـەی زینـدوو بەساحێبیان بکاتەوە.

ئەمەیان لەگەڵ تورك،.. . بەهۆی پێکەوە ژیـان و پەیوەسـت بـوون بەیـەك ئایین و یەك دەوڵەتیش، بەسەدان وشەی عەرەبی تێکەڵی زمانی کوردی بـووە.. تـاڕۆژی ئەمڕۆشـی لەگەڵـدا بێـت لـەزمانی گفتوگـۆو نووسـیندا، بـەرکار دەهێنرێن.. . خۆ زۆر وشەش، بەڕەگ و ڕیشە کـوردین و ئـەمڕۆ لەفەرهـەنگی زمانی عـەرەبیدا جێی خۆیان کردۆتەوە.

ئەم دیاردەیە وەنەبێت هەر لەنێوان نەتەوە دراوسێکاندا، تەشەنەی کردبێـت، بەڵکو وشەی وا هەیە لەزمانی کوردیدا، کە لـەناو میللـەتێکی دوورە دەسـت و نامۆ بەکورد وەك سـوێد هەیـە.. . ئەمـە مایـەی پرسـین و سەرسـوڕمانە.. . چونکە هیچ لەم هۆکارانەی کە لەسەرەوە باسمان کردن، کوردو سوێدی بەیەکەوە نابەستێتەوە. بۆ نموونە کورد دەڵێ: (ڕێوی)، سوێدی دەڵێ (ڕێڤ). کورد دەڵـێ (لێو). سوێدی دەڵـێ (لـەب). لـەب لـەزمانی کـوردی –دیـالێکتی کرمـانجی ژووروو– بەهەمان دەربڕین و شێوەوە وەك سوێدی دەردەبڕدرێت.

چەند نموونەیەکی تری هاوبەش، لەنێوان زمانەکانی وەك:–

* کوردیو ئەڵمانی" کورد دەڵێ (ئاسـن). ئـەڵمان دەڵـێ (ئـایزن). کـورد دەڵێ: (نوێ). ئەڵمان دەڵێ: (نۆیـە). یـان لەهـەمووی سـەیرتر، لەحـەیرانێکی حەیرانبێژ (عارەب عوسمان)دا، وشەیەکی ئەڵمانیم بەرچاوکەوت کە دەڵێ"–

ائەستێرەکم لێ هەرات

دەیدا لەلای مارکێ

شەوقی خۆی دەداتەوە لەگومبەتەکەی

شێخ جامی

دەیداتەوە لەقەسرێ شەمامکێ

حەیرانەکەی من کارمامزەکی (زوخەر) بوو

لە بۆ کەیفی دڕێ خۆم دامدەبڕی لەداکێ.. .)

ئەو حەیرانە (عارەب عوسمان) داینەناوە تابڵێین نوێیە، بەڵکو فۆلکلۆرەو لەوانەیە چەندان پشت لەمەوبەر وترابێت.. . کەچی سەیر لەوەیە وشەی (زوخەر) لەزمانی ئەڵمانیدا بەکار دێت و بەمانای (گەڕۆك) دێت. لەحەیرانەکەشدا، بۆ هەمان مەبەست بەکارهاتووە.. . واتە" (کارمامزەکی گەڕۆك بوو). ئایا دەکرێ بڵێین ئەم وشەیە لەڕەگ و ڕیشە ئەڵمانیە؟! یان بەپێچەوانەوە؟!

* کوردیو گورجی: کورد دەڵێ (باوك یان بابە). گورجی دەڵێ: (بابەو). کورد دەڵێ" (نەنك یان نەنێ). گورجی دەڵێ (نینەو).

* کوردیو یۆنانی: بەدەیان وشە هەیە، لەنێوان فەرهەنگی کوردیو یۆنانیدا هاوبەشە، بەڵام هەندێکیان بەکەمێك دەستکارییەوە. بۆ نموونە لەفەرهەنگی کوردیدا (ژن، ئەمما، حەوت، پێنج، مەیمون، حەیوان، پرتەقاڵ، فنجان، سنوور، چا، فاسولیا، لەگەن) هەیە. هەمان وشەگەلیش لەفەرهەنگی یۆنانیدا هەیە.. . (زنیکا، ئەمما، ئێفتا، پێندا، مەیمون، هەیڤان، پورتەقال، فنجان، سنوورکە، چا، فاسولیا، لێکانی). هەروەها لەڕووی ئاوازو مۆسیقاوەش، گوێم لەچەندان ئاوازی گۆرانی یۆنانی بووە، کە هەمان ئاوازو مۆسیقای کوردیان هەبووە. گۆرانی (جوانی جوانی) حەسەن زیرەك و (دەمەگری مەگری) تیپی زانکۆی سلێمانی کۆتایی حەفتاکان، یەکێکن لەو نموونانە.

* کوردیو ڕووسی: وشەگەلێکی تر هەیە، لەهەردوو فەرهەنگی کوردیو ڕووسیدا هاوبەشن، وەك: کورد دەڵێ" (سوپاس، نییە، بڕۆ.. .). ڕووس دەڵێ:

(سپاسیبا، نیٚتۆ، برۆڤی.. .).

لەئـەنجامی هیٚنانـەوەی ئـەم وشـانەو بـەراوورد کردنیـان، دەگەینـە چـەند سەرەنجامیٚك کە دەتوانین کرۆکی مەبەست لەم خالاٚنەدا، ڕوون بکەینەوە:-

١-زمان هۆکاریٚکی گرنگی لەیـەکتر گەیـشتنە.. . سـەرەتای مرۆڤایـەتی، یەك زمان هەبووە دواتر بەهۆی دابەشـبوون و لـیٚکتر جیابوونـەوە، لـق و پـۆپی تری لیٚ بۆتەوەو، بەرە بەرە گەشەی سەندووەو، گۆڕینی بەسەردا هـاتووە. هـەر ئەوەش وایکردووە، زمانگـەلیٚکی دونیـا، ئەگـەر بەچـەند وشـەیەکیش بیٚـت، لەیەکتر بچن.. . نموونەی کوردیو سویٚدی یان کوردیو ئەلماٚنی. کەواتە زمـان، مولکی هەموو مرۆڤایەتییە.

٢-پەیوەندی نیٚـوان کـوردو عـەرەب و پیٚکـەوە ژیانیـان، بـەهۆی ئـایین و داگیرکردنەوە، وای کردووە وشەگەلیٚکی عەرەبی بچیٚتە ناو زمـانی کـوردی، کـە ئەسلٚ و ئەساسیان عەرەبییە.. . هەر بەمجۆرەش، وشەگەلیٚکی کوردی چۆتە ناو زمانی تورکی، چونکە لەڕووی پیٚکهاتەی میٚژوویـیـەوە، کـورد کـۆنترن لـەتورك بەتایبەتیش لەم ناوچەیە.

٣-چۆن بۆ تورك و عەرەب شیاوە، ئـەم وشـانە بـەمولکی خۆیـان بـزانن و لەفەرهەنگی خۆیان تۆماری بکەن.. . بۆ ئیٚمەی کوردیش دەیان قات شیاوترە، ئەم وشانە بەهی خۆمان بزانین و خۆمانی لیٚ بکەینە ساحیٚب، نەك خۆمانی لـیٚ نەبان بکەین.. . چونکە ئیٚمە نەتەوەیەکی بـیٚ قـەوارەین و هەرەشـەیەکی فـرە لایەنیمان لەسەرە.. . ویٚرای ئەوەش بەگویٚرەی پیٚویست، لەبەر ئەم هۆیە گرنگ و ژیارییە، نەمانتوانیووە بەلگەی زیندووی میٚـژوویی بپـاریٚزین و بـۆ بـەراوورد کردن، ئەمڕۆکە پیٚی بچینە مەیدانەوە.

سەربردەی سەفەرەكەی (سەمیر غەریب سەمیر)

لەدایكبووی ساڵی (١٩٦٥)م.. . خێزاندارم و كچێك و كوڕێكم هەیە. وەك زۆربەی خەڵكی كوردستان، پاش كارەساتی شەڕی براكوژی، لەئایاری ١٩٩٤، بڕیاری سەفەر كردنم دا.. . هەرچەندە باری گوزەرانم، لەچاو زۆربەی خەڵكی، مامناوەندی بوو.. . پڕیشكی شەڕ، بەشێوەیەكی لاوەكی بەرماڵەكەی منیش كەوت و تووشی زیانی ماددی بووم.. . لەفەرمانگەش، وەك زۆربەی كارمەندانی دەوڵەت، (٦-٧) مانگ مووچەی مانگانەمان پێ نەدەدرا.. . بەكورتی، بارێكی لەبار بوو، بۆ سەفەر كردن. هەرچەندە، من بابایەكی خاوەن سۆزێكی ناسكم و بەزەحمەت بۆم دەكرا، دەست بەرداری وڵات و شارو كەس و كار ببم.. . بەڵام بڕیارێك بوو، سوور بووم لەسەر جێبەجێ كردنی.. . كاتژمێر (٩)ی سەر لەبەیانی ٢٣/٧/١٩٩٥، لەهەولێر بەڕێ كەوتم و كاتژمێر (٣)ی پاش نیوەڕۆ گەیشتمە شاری دهۆك.. . لەبەر شەڕو باری ئاسایش، تاگەیشتمە دهۆك، تووشی (٢٣) بازگەی پشكنین هاتم. لەدهۆك و زاخۆ خەریكی

معامەلەی دەرچوون بوون. (بەرەی تورکمانی) تەزکیەی منی کردبوو و ئەوان منیان بەرێ دەکرد. پاش نیوەڕۆی ١٩٩٥/٨/٢، لەخالی (ئیبراهیم خەلیل)ی سنوور دەرچووم و کاتژمێر (٥,٤٠)، گەیشتمە شارۆچکەی (سلۆپی)، دیوی تورکیا. کاتژمێر (٦,٣٠)ی سەر لەئێوارە، بەپاسێکی گەورە، لەسلۆپییەوە بەڕێ کەوتم و (٦)ی بەیانی ١٩٩٥/٨/٣، گەیشتمە شاری (ئەدەنە). ئەو شەوە لەناو پاس، بەبێ دەنگی زۆر گریام، چونکە" کە لەهەولێر بەڕێ کەوتم، دایکم و باوکم و خوشکەکانم، لەکاتی بەڕێ کردنمدا، ماچیان کردم و گریان.. . هەروەها هەردوو منداڵەکەم بیرکەوتەوە، کاتێك کە ڕۆیشتم، لەمنیان شاردەوە تاوەکو ڕۆیشتنی من نەبینن.. . ئەم دیمەنانەم دەهێنایەوە پێش چاوی خۆم، بیرم لەم سەفەرە چارەنووس نادیارە دەکردەوە، زێتر فرمێسکم لەچاوان دەهاتە خوار.. . بۆ بەرز کردنەوەی ورەو، تین دانە بەرخۆش، ئەم دیمەنانەم دەهێنایە پێش چاوی خۆم، کە لەئەنجامی شەڕی ناوخۆوە تووشی ببووین.. . ئەو ڕۆژەم دەهاتەوە بیر، کە لەگەڕەکەکەمان، هەردوو لایەنی شەڕکەر، گەڕەکەکەمانیان دایە بەر دەستڕێژی گوللەو قازیفەو، لەئەنجامدا، گەنجێکی بێ تاوانی تەمەن (١٧) ساڵەی هاوسێمان، کە لەپۆلی شەشەمی ئامادەیی دەیخوێند، شەهید بوو.. . دەرگاو پەنجەرەکانی ماڵەکەی منیش، بەرکەوتن و شکان.. . زرمەی قازیفەو خرمەی دەستڕێژی تەقە، منداڵەکانی تاساند بووم.. . ژنەکەم لەو ڕۆژەوە تووشی دڵەڕاوکێو نەخۆشی دەروونی ببوو.. . (بورهان سابیر)ی هاوپۆلی زانکۆشم، هەر بەهۆی شەڕەوە، دوو سێ مانگ بەر لەسەفەرەکەم، گوللەیەکی وێڵ بەری کەوتبوو شەهید ببوو.. . ئەم دیمەنانەش، سوورتری دەکردم لەسەر سەفەر کردن. ئەو کاتەش، گەرمەی شەڕی (کلاو قاسم و کەپکی حەمەد ئاغا) بوو.. .

لەرێگادا، بەزۆر شارو شارۆچکەی کوردستاندا، تێپەرین. لەوانە" شارۆچکەی (قزلتەپە) کە ناوچەیەکی کشتوکاڵی بوو، هەتا چاوبڕ دەکات، هەر شینایی‌و بەراو بوو.. . زۆربەی کێڵگەکان، بەپەمۆ چێنرا بوون.. . بەتەنیشت شاری (قامشلی)، کوردستانی باشووری بچووکیش دا تێپەرین.. . بەهۆی خراپی پاسەکان و ڕاوەستانیان لەرێگادا، کاتژمێر (١٢)ی شەو گەیشتینە ئەستەنبوڵ. لەسلۆپی‌یەوە تائەستەنبوڵ، بەم شارو شارۆچکانەدا تێپەرین" (جەزیرە، نسێبین، قزلتەپە، وێران شەهر، ئورفە، نەزیپ، غازی عەنتاب، ئەدەنە، ئەنقەرە.. .) لەجەزیرەوە هەتا نسێبین، بەکەناری سنووری سووریادا ڕۆیشتین، لەنسێبینەوە شاری قامشلی دیوی سووریا، دیاربوو. دووری نێوان شارەکانیش بەکیلۆمەتر، بەم شێوەیە بوو" (زاخۆ تاماردین ٢٤٤کم)و (ماردین تائورفە ١٨٣کم)و (ئورفە تا غازی عەنتاب ١٤٥کم)و (غازی عەنتاب تا ئەدەنە ٢١٠کم)و (ئەدەنە تا ئەنقەرە ٤٨٦کم)و (ئەنقەرە تا ئەستەنبوڵ ٤٥٨کم) بوو.. . ڕێگای نێوان ئەستەنبوڵ و زاخۆ، ١٧١٤ کیلۆمەترە.

لەبەر ئەوەی ناوەخت و نەشارەزاش بووین، جێگاو ڕێگایەکمان دەست نەکەوت تا ئەو شەوە لێی بخەوین.. . بڕیارماندا بچینە تەکیەی (شێخ عوسمانی بیارە)، کە ببووە شوێنی نووستن و حەوانەوە بۆ کوردەکان، بەتایبەتیش ئەوانەی پارەیان نەبوو.. . ئێمە سێ خێزان و چوار گەنج بووین.. . چووینە تەکیە، جمەی دەهات لەخەڵك. هەر لەوێ ژنەکانیان ناردنە ناو ژنان و ئێمەشیان ناردە ناو پیاوەکان، کە هۆڵێکی گەورەی دوورو درێژ بوو.. . (١٢٠-١٥٠) کەسی تێدا دەبوو.. . کاتژمێر چواری بەیانی وەك نیزامی عەسکەری، لەخەویان هەستاندین بۆ نوێژ کردن.. . نوێژکەرو نوێژنەکەر، باوەڕدارو بێ باوەڕ، بەزۆر دەبوایە نوێژ بکات. دەنا شوێنی لەم تەکیەدا،

هەواڵنامەی کتێب

نەدەبۆوە. خەڵکی وا هەبوو، لەبەر پیسی، مەرجەکانی نوێژکردنی تێدا نەبوو، بەڵام لەبەر شوێن و نان خواردن و حەوانەوە، هەڵدەستاو نوێژێکی قیتی دەکرد.. . لەدڵەوەش بڕوای پێ نەبوو.. . شەو لەبەر پرخە پرخ و بۆنی هەناسەو ئارەقەو گۆریەو کێچ و ئەسپێ، خەومان لێ نەکەوت.. . بەیانی زوو دەرچووین و چووینە هوتێلێك.. . ئیدی ڕۆژ بەڕۆژ خەریکی گەڕان و سوڕان بووین، بەدوای قاچاخچی تاوەکو دەرمان بکات.

ڕۆژی ٨/١٩، قاچاخچیەکمان لێ پەیدا بوو، ناوی (شۆڕش) بوو.. . بە (شۆڕشە سمێڵ) ناسراو بوو.. . خەڵکی سلێمانی بوو.. . کوڕی شێخ مستەفا بەرزنجی بوو.. . بەقسەی خۆی، بنەماڵەیەکی هەبووەو ناوداری سلێمانینە.. . ئەو گوتی" هەر نەفەرەی دەبێت (١٠٠) سەد دۆلار بدات وەك پێشەکی، ئەوەی تریش لەلای (حاجی تۆفیق)ی تەکیە بخەوێنێ، کە گەیشتنە یۆنان، حاجی پارەکە دەداتە من.

لەگەڵ (شۆڕشە سمێڵ) ڕێککەوتین و کاتژمێر ٦ی ئێوارەی ٨/٢١، بەپاسێك لەئەستەنبۆڵەوە بەرەو ناحیەی (ئوزون کۆپری)، سنووری یۆنان، بەڕێ کەوتین. ژمارەمان (٢٢) کەس بوو.. . لەڕێگادا تاریك داهات. کاتژمێر (٩)ی شەو گەیشتینە ناو دارستانێك. ئەو شەوە لەدارستانەکەدا ماینەوە، کە هێشتاکە (٢٢) کم مابوو بگەینە سەر ئاوەکەی نێوان یۆنان و تورکیا.. . پیاوێکی تورکی تەمەن (٣٠)ساڵەمان لەگەڵدا بوو.. . خەڵکی ناوچەکە بوو و چاوساغ و قاچاخچی بوو.. . کابرا ناوی (عبدالواحد) بوو. ئەو شەوە، بارانێکی زۆر لێی داین. لەبەر مێشوولەش، خەومان نەبوو. (عبدالواحد) چووە شارو نانی بۆ هێنان. بۆ بەیانی هەواڵ هات و گوتیان" سنوورەکان، توند کراون.. . ڕێگا ناخۆشە، بۆیە دەبێ بچنە شاری (ئوزون کۆپری)و یەك دوو ڕۆژ خۆتان ون بکەن، تا ڕێگا ئاسایی دەبێتەوە. گوتیان: بۆ خێزانەکان، یەك دوو ماڵمان

هەیەو بۆ گەنجەکانیش، هوتێلێکمان بەکرێ گرتووە. هەموومان چووینە شارو یەك دوو ڕۆژ ماینەوە.

کاتژمێر (٤,٣٠)ی ئێوارەی ١٩٩٥/٨/٢٤، ژمارەمان ببووە (٢٧) کەس، بەلۆریەك بەڕێ کەوتین و دوو کاتژمێری پێچوو، لەناو کێڵگەیەکی گوڵەبەڕۆژە، لەقەراخ گوندێك دایانبەزاندین. (واحید) ئێمەی تەسلیمی سێ ڕێبەری تر کردو خۆی گەڕایەوە.. . لەناو گوڵەبەڕۆژان، تاریك داهات و دوو کاتژمێرێك بەپێ ڕۆیشتین.. . هێشتا مابوو بگەینە ئاوەکە، کەمینێکی جەندرمەی تورك دەنگیان داین و، چەند دەسترێژێکیان بەسەردا هاویشتین، بەنیازی ڕاوەستان و ترساندن. هێندەی پێ نەچوو، سێ ئیڤاو جێبێکی سەربازی هاتن و پاش پشکنین، ئێمەیان بردە سەربازگەیەك و زانیاری تەواویان لێ وەرگرتین.. . لەگەڵ تەقە کردن، سێ ڕێبەرە تورکەکە هەڵاتن و خۆیان لەئێمە شاردەوەو دەستگیر نەکران.

بۆ بەیانی ئێمەیان ناردە ناحیەی (مەرج) بۆ دادگایی کردن.. . دادگایی کردنەکە، هەر شتێکی ڕۆتین و ئاسایی بوو، چونکە ڕۆژانە دەیان کوردو خەڵکی قاچاغ لەم دەڤەرە دەستگیر دەکران.. . لە(مەرج)ەوە بەرەو (ئاسایش)ی شاری (ئەدرنە)بەڕێ کراین.. . لەوێش هەر نەفەرەو وەك بەرتیل (٢٥) دۆلاریان لێ ستاندین و بەپاسێك بەرەو ئەستەنبۆڵیان بەڕێ کردینەوە.

ئەو سەفەرەمان فەشەلی هێناو قسەو بەڵێنەکانی کابرای قاچاخچی هەمووی درۆ بوون.. . چونکە پێشتر ئەو دەیگوت" (پاسەوانی سنوورەکانمان، هەمووی بەپارە گرتووە.. . کەس دەنگتان لەگەڵ ناکات.. . هەر ٢٠ دەقەیەك بەپێ دەڕۆن.. . لەسەر ئاوەکە ئۆتۆمبیل چاوەڕوانیتان دەکات.. .)و زۆر درۆو دەلەسەی تریش، کە ئیشی ڕۆژانەی قاچاخچیەکانەو خەڵکی پێ تەفرە دەدەن. پاش ئەو سەفەرە فاشیلە، هەر هەمان قاچاخچی، بەهەزاران بەڵێن و قسەی

خۆش و درۆو دەلەسە، لەخشتەی بردین و (٦) شەش هەزار ماركی لێ ستاندین، تاوەكو بەفڕۆكە بەرەو ئەڵمانیا بەڕێمان بكات.. . هەر ئەوڕۆو سبەی پێ كردین، تاخۆی لێمان شاردەوەو پارەكەمان ئێوە خۆش.

پاش ئەوەی بێ ئومێد بووین لەپارەكە، باڵی ڕەشبینیو بێ هیوایی بەسەرماندا كشاو نەماندەتوانی چی بكەین. مەسرەفی شارێكی گەشت و گوزاری وەك ئەستەنبۆلیش گران بوو.. .

ئەو كاتە، ١٩٩٥/٩/١، نرخی سەد (١٠٠) دۆلار (٤,٨٠٠,٠٠٠) چوار ملیۆن و هەشت سەد هەزار لیرەی توركی بوو.. . نرخی شتومەك و خواردن بەمجۆرە بوو:- (یەك سەموون ٩ هەزار لیرە، یەك لیتر ئاوی خواردنەوە ١٥ هەزار لیرە، یەك كیلۆ ماست ٤٠ هەزار لیرە، كیلۆیەك تەماتە ١٥ هەزار لیرە، كیلۆیەك برنج ٤٥-٥٠ هەزار لیرە، شووتییەكی ئاسایی ٥٠ هەزار لیرە، خۆخ ٥٠ هەزار لیرە، یەك ساردی ٢٠-٦٠ هەزار لیرە..). مووچەی مانگانەی فەرمانبەران و كارمەندی مامناوەندیش لەنێوان (١٢-٢٠) ملیۆن لیرە بوو.

ئەستەنبۆڵ، شارێكی گەورەیە، دەریا كردوویەتی بەدوو بەش. بەشێكی كەوتۆتە ئاسیاو بەشەكەی تریشی كەوتۆتە ئەوروپا.. . ئاوو هەوای شێدارو فێنكەو خەڵك هاوینانیش لەژوورەوە دەخەون. بەبێ نابەین، چەند پەڵە هەورێك لەئاسمان یەك دەگرن و دەبێتە شەستە باران و لافاو هەڵدەستێ. ژمارەی دانیشتوانی (٨) ملیۆن زێترە.. . خەڵكێكی زۆری بێگانە، بەشێوەی ڕەسمیو قاچاغ لەم شارەدا گیرساونەتەوە.. . یەك دوو بازاڕی گەورەی وەك" (ئەكسەراو لالەلی) تێدایە، كە پڕە لەخەڵكی گەشتیارو ژنە سۆزانی ڕووسیو بولغاریو ڕۆمانی، ئەمانە زۆربەیان كاری لەشفرۆشی دەكەن. ناوە ناوە پۆلیس لێیان بەخۆ دەكەوێت و سنوورداشیان دەكاتەوە.. . هەر ماوەیەكی پێ دەچێت، دووبارە دەگەڕێنەوە توركیا.

هەر لەبەیانییەوە تاکاتژمێر (٢)ی شەو (١٠-١٥) کەناڵی تەلەفزیۆنی هەیە. هەندێکیشیان تا بەیانی بەردەوامن. فلیمە بێگانەکان، هەمووی دۆبلاژی تورکی کراون.. . زۆر بەدەگمەن فلیمێك دەبینی، بەزمانی تورکی نەبێت.. . بەختی ئێمە، لەهەفتەیەکدا، سێ چوار ڕۆژ ئاو دەبڕا.. . ناچار دەبووین بە دەبە ئاو بکڕین.. . ناوە ناوەش، لەگەڵ هەڵکردنی باران و ڕەشەبادا، کارەباش دەبڕا. . . پڕۆگرامی ژیانی ڕۆژانەمان، تەواو تێکچوو بوو.. . شەوو ڕۆژ خەریکی کۆنکان و یاری ناپلیۆن بووین.. . گفتوگۆو دەمەتەقێی ڕۆژانەشمان، لەم بازنە بۆشەدا دەخولایەوە“- (چمان لەخۆمان کرد.. . زۆر پەشیمانین.. . بچینە لای فلان قاچاخچی باشە.. . بە چ ڕێگایەکدا دەربچین.. . خەڵك بە پەشیمانیمان، بڕوا ناکەن.. . وەڵڵا ئەو سەری مانگە دەرنەچم دەگەڕێمەوە.. . بۆ منداڵەکانمان گریانمان دێت.. . وەڵڵا ناگەڕێمەوە، لەبن لۆمەی خەڵکی دەرناچم.. . تاد).

بازاڕەکانی ئەستەنبوڵ شێتێکی زۆری لێیە، کۆمەڵێك شێت، شەوانە لەژێر پردێك دەنووستن و پێکەوە دەژیان.. . دەوڵەمەندێکی تورك شوقەیەکی بۆ گرتن و لەیەك شوێن کۆی کردنەوە. ئافرەتێکی شێتیش لەگەڕەکی (ئەدرنە قاپی) هەیە، زۆر سەیر دەژی.. . کۆمەڵێك پەڕۆو پاتاڵی لەخۆی کۆکردۆتەوەو پاڵتۆیەکی گەورەشی هەیەو بەسەر پشیلەکەی دادەدات. . .

ڕۆژنامەکانی تورکیا، زۆر گرنگی بەبڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەو ئاگاداریو شتی بازرگانی دەدەن. بۆ نموونە“- ڕۆژنامەی (حوریەت)، ژمارەی ڕۆژی ١٩٩٥/٨/٣١، (٤٢) لاپەڕەیە، (٢١) لاپەڕەی بۆ ئاگاداریو پڕوپاگەندە تەرخان کردووە.

گروپێکی مۆسیقی بچووك هەیە، کە لەدوو کوڕو کچێك پێکهاتوون.. . هەموو ڕۆژانی هەینی لەشەقامی (فاتح) ئاهەنگ دەگێڕن. کوڕەکان،

یەکێکیان گۆرانی بێژو عود ژەنە، ئەوی تریان کەمانجە ژەنە. کچەکەش گۆرانیبێژە.. . هەرسێکیان نابینان.. . ئەم گرووپە ڕەزامەندی ئاهەنگ گێڕانیان، لەشارەوانی وەرگرتووە.. . گۆرانیەکانیان، هەموو خەم و پەژارەو کۆژانی خۆیانە.. . خەڵکەکەش بەزەیی پێیاندا دێتەوەو پارەیان بۆ فڕێ دەدەنە ناو جانتاکەی بەردەمیان.. . خەڵکی واهەبوو، بەرگەی گوێ گرتنی نەدەگرت و بەچاوی پڕ لەفرمێسکەوە، شوێنەکەی بەجێ دەهێشت.

پاش بێ ئومێد بوون لەسەفەرو کەمبوونی پارە، بڕیارمدا کارێك بکەم.. . ڕۆژی ١٩٩٥/١٠/١٧، بەهۆی خێزانێکی کوردەوە، لەئوتوویەکی هەڵمی کارم دۆزیەوە.. . ئیشەکەی من لەدەرەوەی دوکان بوو.. . لەگەڵ کوڕێکی ناو (یاسین)، کە خەڵکی قەزای دوکان بوو، ڕۆژانە لەکاتژمێر ٩ی بەیانی تا ٧ی ئێوارە (٢٦) هوتێل دەگەڕاین.. . لەو هوتێلانەدا، سەرچەف و خاولیو بەرگە سەرینمان کۆدەکردەوەو لەفەردەمان دەکرد.. . دوای ئێمەش ئۆتۆمبیلێك و دوو کەس دەهاتن و باریان دەکرد بۆ دوکان.. . لەوێش دەشوران و ئوتو دەکران. (٢٧) ڕۆژ ئەو کارەم کرد.. . لەژیانمدا ئیشی وا قورسم نەکردبوو.. . ڕۆژانە (١٠) کاتژمێر بەپێوە وەستان و گەڕان.. . لەهەندێك هوتێل تووشی سەرچەفی وا پیس دەبووین، بێزمان دەهاتەوە.. . تومەز ئەو هوتێلانە، شوێنی ئەو ژنە لەشفرۆشانە بوون، کە بەقاچاغ ئەو کارەیان دەکرد.. .

لە ١٩٩٥/١١/٢١، ئەو کارەم بەجێ هێشت و چوومە سەرکارێکی تر، کە ئیشی دروست کردنی جانتاو کەمەر بوو.. . ڕۆژانە لەکاتژمێر ٨ی بەیانی تا ٧ی ئێوارە کارم دەکرد.. .

١٩٩٥/١٢/٢٠، لەشاری ئەستەنبۆڵ، گەرمەی پڕوپاگەندەی هەڵبژاردنی پەرلەمانە.. . چونکە ڕۆژی ١٢/٢٤ دەنگدان دەست پێ دەکات. بۆ ئەم مەبەستە پارتەکان، لەکۆڵان و گەڕەك و شەقامەکاندا، وێنەو لافیتەو دروشمیان

هەواڵنامەی کتێب

هەڵواسیووە.. . جگە لەوەش لەتەلەفزیۆن، لێپرسراوی پارتەکان، ڕووبەڕووی یەکتر قسە دەکەن و کەم و کوڕی یەکتر دەخەنە ڕوو.. . بەئۆتۆمبێل دەسوڕێنەوە، لەبڵندگۆ دروشمەکانیان دەخوێننەوە.. . شەڕە هێلکە دەکەن.. . جوێن بەیەکتر دەدەن.. . بەڵام هەر بەینێکی پێ دەچێت سارد دەبنەوە.. . وەك لای خۆمان، لەیەکتر تووڕە نابن و ئەندامانی یەك خێزان لەسەر جیاوازی بیروڕا، دەمانچە لەیەکتر ڕاناکێشن.. .

(١٩٩٦/١/٢٠)ە، شەوەکەی زۆر بێزار بووم، لەگەڵ ئەو دوو برادەرەی لەگەڵیان دەژیم، تووشی مناقەشە هاتم و نەگەیشتینە یەك.. . خولگەی بیرکردنەوەیان لەگەڵ بیرو بۆچوونی من جیاوازە.. . ئەوان پێیان وایە، ئەم وەزعەی ئەمڕۆ تووشی کورد بووە، هەموو کوردێك لێی بەرپرسیارە.. . بۆیە هەردەم دەڵێن" (.. پێمان بکرێ قەومیەتی خۆمان دەگۆڕین.. . حاشا لەکورد.. . ماڵ و منداڵ و کەس و کارمان دەربازدەکەین و تف لەکوردو کوردستان و ئەوکەسەی کە کوردیشی خۆش دەوێت.. .) منیش پێم وایە کورد حەیاتە.. . مرۆڤ، ستەمە، تاوانە، دوور لەخاك و مەملەکەتی خۆی بژی.. . تاوانە منداڵەکانت لەژینگەیەك گەورە ببن، کە ببێتە هۆی ئەوەی زمانی دایك نەزانن و سەرەدەری لەجوگرافیای وڵاتی خۆیان دەرنەکەن. پێم وایە یەك سەعات ژیان لەنیشتمان، سەد ساڵ ژیان لەئەوروپا دێنێ.. .

لە (١٩٩٦/٤/٣)ەوە، لەشرە خانوویێکدا، بەتەنیا مامەوە.. . ٤/٥ بارانێکی زۆر باری.. . ژوورەکەم هەمووی دڵۆپەی دەکرد.. . لەبەر دڵۆپە، شەش قاپ و مەنجەلێکم دانا، هێشتا هەر پێ ڕانەدەگەیشتم.. . کوڕ دڵی بەوەش خۆشە کە لەتورکیایە.. . بەتەما بووم واز لەنووسینی یاداشتەکانی ئەمڕۆ بهێنم، کەچی لەبەرنامەی (ئیبۆ شۆ)دا، سێ ئافرەتی تورك، پێکەوە

هەواڵنامەی کتێب

گۆرانیەکی تورکیان لەسەر ئاوازی گۆرانی (کە دەڵێن ئەمڕۆ دەشت و کیۆ شینە)ی کوردی دەگوت.. . دڵۆپەش هێدی هێدی کەم دەبێتەوە.. .

لەدوکانی ئیش کردنم، بەمنەوە (١١) کەسین.. . (کەمال)، منداڵێکی رووح سووکی ٩ ساڵانەی کورد بوو، شاگرد دوکان بوو.. . زۆر زیت و قسە زان بوو.. . لە هەر دوکان و شوێنێکی گشتی تورکیاش، وەك عادەت، وێنەیەکی گەورەی ئەتاتورك هەڵواسراوە.. . ڕۆژێك کوڕێك لە کەمالی پرسی" - کەمال ئەو ڕەسمەت خۆش دەوێ؟! لەوەڵامدا، کەمال گوتی" (نەخێر، خۆمن تورك نیم، بۆچی ئەتاتورکم خۆش بوێت.. .). هەموومان پێکەنین و خاوەن ئیشەکەش بەپێکەنینەوە گوتی" کەمال ڕاست دەکات.. .

١٩٩٦/٥/٢٥، بۆ دووەم جار، ڕێگای سەفەری یۆنانم گرتەبەر. ئەمجارەیان لەگەڵ قاچاخچیەکی منداڵ کار، ناسراو بە(دلێر قژدرێژ). بەپاسێك لەئەستەنبۆڵەوە بەڕێ کەوتین، بەڵام لەدووریانەکەی شاری (کیشان) گیراین و بردراینە پۆلیسی شاری (ئەبسەلە).. پێش لێپرسینەوە، ئەوەندەیان لێداین، بەقەڵەم نانووسرێ.. . لەو (٣٨) کەسە، دوو ژنیشمان لەگەڵدا بوو.. . خۆشبەختانە، ژنەکان و من و برادەرێکی سەرسپی لێدانمان بەرنەکەوت.. . نازانم هۆی چیبوو؟! دەقەو سەعات (ئایەتول کورسیم) دەخوێند.. . لەبەر خۆمەوە دوعام دەکرد.. . هەرچۆنێك بێت لێدانمان نەخوارد.. . پاش لێپرسینەوە، بردراینە شاری (ئەدرنە)، لەوێش هەندێك پارەیان لێ وەرگرتین.. کەل و پەل و گیرفان و ناو پشتەملە کراس و قایشی پشت و گۆریەو ژێر پێلاویان، بەدوای پارەدا دەپشکنی.. . چونکە خەڵکەکە، لەترسی گیران، ئەو پارەی پێیان بوو، لەم شوێنانەدا، دەیانشاردەوە.. . کوڕێکمان لەگەڵ دابوو، دووسەد دۆلاری بچووك کردبۆوەو خستبوویە ناو قەپاغی شووشەی ئاو

هەواڵنامەی کتێب

خواردنـەوە.. . قەپاغەكـە تەپـەدۆرێكی بـچووكی تێدايـە.. . تەپەدۆرەكـەی دەرهێنابوو، پارەكەی خستبووە ناو، ئینجا تەپەدۆرەكـەی خـستبۆوە شـوێنی خۆی.. . من و برادەرێكش ئەو پارەی پێمـان بـوو، دابوومانـە ژنێـك لـەو دوو ژنەی لەگەڵماندا بوو، كە منداڵێكی شیرخۆرەیان پێ بوو.. . ژنەكـە، پارەكـەی خستبووە ناو قووتووی شیری منداڵەكە.. .

١٩٩٦/٦/١٨، بۆ سێیەم جار ڕێگای یۆنانم گرتـەوە بـەر.. . ئەمجارەشـیان لەگەڵ هەمان قاچاخچی گـۆڕین.. . (١٨) كـەس بـووین.. . بـەئۆتۆمبیلێكی مقەپەتی بچووك، سەعات سێی شەو بەڕێ كەوتین.. . دوو عائلەشمان لەگەڵـدا بوو. . . كە هەریەكەو منداڵێكیان پێ بـوو.. . سـەعات ٨ی بـەیانی لـەنزیك سنووری ئاوەكە گەیشتینە دارستانێك.. . ڕۆژەكەی ماینەوە، شەوەكەی ٦/١٩ بەڕێنوێنی (شەعبان)ی تورك بەرەو سەر ئاوەكە بەڕێ كەوتین.. . بەبێ دەنگیو دوو دوو كەوتینە ڕێ.. . شەعبان لەسەر ئاوەكە، چوار چوار سـواری چـوپێكی بچووكی كردین، كە هەر لەمەنجەڵی ساوار كولاندن دەچوو، ئێمـەی پەڕانـدەوە خاكی یۆنان. ماوەی ئاوەكە هەر (١٠٠) مەترێك دەبوو.. . ئـەو شـوێنە سـێ گۆشەی سـنووری نێـوان توركیـاو یۆنـان و بولغاریـا بـوو.. . یەكـەو (١٠٠) دۆلارمان دایە شەعبان و بـەجێمان هێـشت.. . كاتـژمێر (١)ی شـەو داخلـی خاكی یۆنان بـووین، هـەتا كاتـژمێر (٤) بـەیانی، بـەپێو بەسـووكە غـاردان ڕۆیشتین، تاگەیشتینە پشت گوندێك كە چڕە دارسـتانێكی لـێ بـوو.. . دونیـا ڕۆشـن ببـۆوە.. . بۆیـە لـەناو دارسـتانەكەدا، ماینـەوە.. . بـەیانی گوێمـان لەدەنگی مەلا بانگدان بوو.. . دیـار بـوو گوندەكـە موسـڵمان بـوون.. . نـاوە ناوەش گوێمان لەدەنگی تراكتۆرو فیكەی شوان دەبوو.. .

كاتژمێر (٨)ی شەوی ٦/٢٠، بەڕێكەوتین و زۆر ماندوو بـووین.. . لـەكوێرە

هەواڵنامەی كتێب

ڕێگایەکدا، لەناکاو تووشی تویێتایەکی فەلاحی بووین.. . ئێمە لەترسان خۆمان فڕێ دایە نـاو دڕك و داڵـی کـەنار ڕێگاکـەو خۆمـان شـاردەوە.. . تویێتاکـەش ڕاوەستاو لایتی لێدا، لەغەڵبە غـەڵبی نەفـەرەکانی نـاو تویێتاکـە دیـار بـوو، ئێمـەیان تـەواو نـەدیبوو و بـەڕەوە سـەگیان حسێب کردبـووین.. . تویێتاکـە ڕۆیشت، ئێمەش ڕێگاکەمان گۆڕی‌و بـەناو وەردو دڕك و داڵ و کێڵگـەی بـرنج و گوڵەبەڕۆژە بەغاردان بەڕێکەوتین.. . شەو لەقەراغ گوندێك تووشـی گۆماوێـك بووین، بەو تاریکی‌یە دەبەکانمان پڕ ئاو کردو خستمانە کۆڵە پشتەکانمانەوە.. . هەر ئەو شەوە لەڕێگادا، ئاوەکەمان تەواو کرد.. . بۆ بەیانی کە سـەیری دەبـە بەتاڵەکانمان کرد، وردە کرمی بچووك بچووکمان دیت، تومـەز ئاوەکـە ئەوەنـدە پیس و کرماوی بوو.. . دەستمان کردە پێکەنین و گوتمان" میکـرۆب و کـرمیش دەرەقەتی ئەو خەڵکە نایەت.

کاتژمێر (٤)ی بەیانی لەدەوروبەری گوندێك لامانداو تەویلەیەکی ولاخانمـان دیتەوە.. . هەر تاریك بوو، چووینە ناو تەویلەکەو پڕ بوو لـەپاشماوەی ئـاژەڵ و تیـسکەخوری‌و زبـڵ.. . دوو کـونی بـچووکی تێـدا بـوو.. . بـەڕۆژ سـەیری دەرەوەمـان دەکـرد.. . هـات و چـۆی خـەڵك و ئاواییەکـەمان دەدیـت... دیسانەکەوە، کە تاریك داهات، کاتژمێر ٨,٣٠ی شەو بەڕێکەوتین و ڕێگامـان ون کرد. کەوتینە سەر سەربازگەیەك و بەپڕە پڕ، خۆمان دەربـاز کـرد.. . بـووە چەقە لولانی سەگ و لایت لێدانی سـەربازگەکە... بەیانیەکـەی لاماندایـە نـاو دارستانێك و لەبـەر برسـێتی‌و مێـشوولە، خـەومان لێ نەکـەوت.. . کاتـژمێر (٨)ی سەر لەبەیانی، شـوانێك بـەخۆیی‌و بزنـەکانی، بەسـەرمان وەربـوون.. . شوانەکە، تەمەنی حەفتا ساڵێك دەبوو. لێـی پرسـین" ئێـوە چین و لێـرە چـی دەکەن؟! قاچاخچیەکە، شڕە یۆنانیەکی دەزانی، یەکسەر گـوتی" ئێمـە کـوردی

هەواڵنامەی کتێب

عیراقین و دەمانەوێ بچین بۆ ئەوروپا، شوانەکە گوتی، تاڵەبانین، یان بارزانین؟!
ئێمەش گوتمان، هیچیان نین و دەمانەوێ دەربازبین. گوتمان" خەبەری پۆلیسمان لێ مەدە، لەخاکی ئێوە نامێنینەوەو دەڕۆین.. . نازانم چۆن ڕازی بوو، چونکە خەڵکی یۆنانی زۆر نیشتمانپەروەرن، شوان و ڕاوکەرەکانیان، کە خەڵکی بێگانەو نامۆ ببینن، دەم و دەست خەبەر دەدەن و، هەندی بلێی یەك و دوو، مەفرەزەی پۆلیست بەسەر وەردەکەن.

ئەو ڕۆژە، لەوێ ماینەوە، کە تاریك داهات، بەڕێکەوتین، ئەم شەوەیان بەتەواوی پەکم کەوتبوو.. . ئەوەندەی بەسەر دارو بەردی سکەی شەمەندەفەر ڕۆیشتبووم، ژێر پێم هەمووی ببووە برین. هەردەم کیلۆمەترێك، لەدوای خەڵکەکەوە بووم.. . دەمویست خۆم تەسلیمی ڕەبایەکانی یۆنان بکەم، برادەران لێ نەدەگەڕان. لەڕێگادا، ئەو خەڵکە لەقەراخ گوندەکاندا، مەڕو بزن و مریشك دەدزن و سەری دەبڕن.. . ئێمەش، لاماندایە تەویلەیەك و سەیرمان کرد هەمووی بەراز بوو، بەپرە پڕ هەلاتین. بەیانیەکەی، لەتەنیشت گوندێك، شوێنەکە کەمێك نەدیو بوو، لاماندا.. . من و دوو عائیلەکە، بڕیارماندا چیتر بەپێ نەڕۆین و بچینە وێستگەی شەمەندەفەرو سوار بین.. . بەو کەمە ئاوەی خواردنەوە، کە پێمان بوو، ڕیش و سمێلمان تراشی، تاوەکو لەخەڵکی ئەوروپا بچین. ئەو قاتە جلە پاکەی بۆ دابەزین پێمان بوو، لەبەرمان کردو کاتژمێر ١٢,٣٠ی نیوەڕۆ شۆڕبووینەوە گوندەکەو چووینە وێستگەی شەمەندەفەر.. . شەمەندەفەر هات و سوار بووین.. . هەر بەسووکە ئیشارەت بلێتمان بڕی. کاتژمێر ١,٣٠ گەیشتینە شاری (ئەلکساندەر پولی). لەوێ، هەر حەوتمان" (دوو عائیلەکەو من) دابەزین و چووینە شوێنی بلێت بڕین.. . گرفتی ئەوە

بوو، چۆن داوای بلیت بکەین، چونکە یۆنانیمان نەدەزانیو یەکسەر ئاشکرا دەبووین کە خەڵکی لایدەو قاچاخین. . بەجیاجیا پەرت بووین، تاوەکو کەس گومانمان لێ نەکات. . پیرەژنێکی یۆنانی پێش من چووە پێش پەنجەرەی بلیت برین و بۆ شاری (سالۆنیك)، بلیتێکی بڕی. . منیش هەر لەدوای ئەو، هەمان مەبلەغی پارەم داو بەئیشارەت گوتم" یەك بلیت بۆ سالۆنیك. کابرا گوتی" سالۆنیك؟! بەسەر لەقاندنەوە گوتم" (نێ)، واتە" بەڵێ. پیرەژنەکەم کردە نیشانە، دەچووە هەر شوێنێك، منیش قەرە بەقەرەی ئەو دەڕۆیشتم، چونکە نەمدەزانی ژمارەی کورسیو شەمەندەفەرو فارغۆنەکە بدۆزمەوە. . ئەگەر پرسیاریشم بکردایە، ئاشکرا دەبووم. . .

کاتژمێر (٤)ی پاش نیوەڕۆ، شەمەندەفەر هات و دوای پیرەژن کەوتم، چونکە ژمارەی بلیتەکەمان لەدوای یەك بوو. . پیرەژن چووە چ فارغۆنێك، منیش چوومە هەمان فارغۆن و لەتەنیشت ئەو دانیشتم. دوو عائیلەکەش سوار بوون، بەڵام دیار بوو لەبەر منداڵەکانیان دەستیان کردبووە قسەو کەشف ببوون، پۆلیس سەرکەوت و دەستگیری کردن. کاتژمێر (٩)ی شەو گەیشتینە شاری (سالۆنیك) کە شارێکی گەورەیەو لەڕووی ژمارەی دانیشتوانەوە لەدوای (ئەسینا)وە دێت.

ئەو شەوە، پارەی یۆنانی (دراخمە)م پێ نەمابوو. . بانقی ناو (محطەی قطار)یش شەو بوو، قەپات کرابوو. . ناچار شەو مامەوەو تابەیانی هەر لەدەوروبەری وێستگەی شەمەندەفەر دەسوڕامەوە. کە بەیانی هات و دەوام دەستی پێکرد (٥٠) دۆلارم گۆڕیەوەو بلیتی (ئەسینا)م بڕی. بەشڕە ئینگلیزییەك قسەم کرد. گوتم" من ئیسپانیم و لەئەسینا ئیش دەکەن، دەمەوێ

بگەڕێمەوە ئەسینا.

کاتژمێر (٨)ی بەیانی ٦/٢٤، لەسالۆنیك بەڕێکەوتم و کاتژمێر (٤)ی پاش نیوەڕۆ گەیشتمە ئەسینا، بەهۆی بەدخۆراکیو ترس و لەرزو ماندوو بوونەوە، ئەو هەفتەیەی لەڕێگا بووم، کێشم (٩) کیلۆ دابەزیبوو. جگە لەوەش، خواردنەکەی ڕێگامان، هەمووی شیرینی بوو، خوێ لەلەشم نەمابوو، تووشی پاڵەپەستۆ دابەزین ببووم.. . تاڕادەیەك، نەمدەتوانی هاوسەنگی خۆم ڕابگرم. لەناو شەمەندەفەر، لەنێوان سالۆنیك و ئەسینا، پیاوێك و پیرەژنێکم لەتەنیشت بوو.. . بۆ ئەوەی ئاشکرا نەبم، هیچ قسەم نەدەکرد، خۆم وا نیشان دەدا، کە خەوم لێکەوتووە.. . جارو بار پیرەژنەکە میوەو بیبسی دەردەهێناو فەرمووی لێ دەکردم، منیش وەڵامم نەدەدایەوە، گوایە خەوتووم.. . ئاگام لێ بوو، ژنەکە لەگەڵ پیاوەکەی تەنیشتی قسەی دەکرد دەیگوت“ ئەوە چی کرد لەگەڵ خەو، لەو ڕێگا دوورەدا، دوو قسەی نەکرد.

لەئەسیناش، هەر بەشەرە ئینگلیزییەکە، گەیشتمە نزیك ناوچەی "ئەمۆنیا"، چونکە سەنتەری کوردەکان بوو.. . دوو جار پرسیارم کرد.. . جاری سێیەم، لەسەری کۆڵانێك، کوڕێك دانیشتبوو، پرسیم“ (ویر ئیز ئەمۆنیا)؟ کوڕەکە دیار بوو، ئەو فلیمەی زۆر دیتبوو، یەکسەر گوتی: خەڵکی کێندەری؟! لەخۆشیان خەنی بووم و گەیشتمە ناو کوردەکان و چەند برادەرێکم دۆزیەوەو شوێنی خەوتنم لای ئەوان دابین کرد.

پاش ماوەیەك، لە ١٩٩٦/٧/١٤، ناچار بووین، شوێنەکە جێ بهێڵین.. . بۆیە هاتمە پارکی ئەمۆنیا بۆ خەوتن و حەوانەوە. پارك، باخچەیەکی بچووك بوو، کوردەکان هەر کەسەو بەتەختەدارو مقەبا، بۆ خۆیان شوێنێکیان دروست

کردبوو.. . کە تەنها لـەکۆڵێتی مریـشکان دەچـوو.. . هەنـدێکیان بەئاسـتەم دەتوانرا، سەری تێدا ڕاست بکرێتـەوە.. . لەکـەپری سـەر پـەرێزی جووتیـاران دەچوو.. . ئەم پارکە نزیکەی ٧٥٠ کەسی تێدا بـوو.. . شـەوو ڕۆژ دەمـەقاڵێ لێ دەکرا. لەناو ئەو خەڵکەدا، زۆر خەڵکی بێ ڕەوشت و فاشیلی تێدا بـوو. زۆر ئیشی خراپیان دەکرد، لەدزی کردنەوە تا نێربازی (فـرن). ئـەو بەشـە خەڵکـە، شەوان هەڵیاندەکوتایە سەر سوپەر مارکێتان و تاڵانیان دەکرد.. . تا بەیانیش مەشروبیان دەخواردەوە، کە جاری واهـەبوو شـەڕە چـەقۆی لێ دەکەوتـەوە.. . هەر لەم شوێنەدا، سێ چوار سەرتاشی لێ بوو، لەگەڵ چەند دوکـانێکی کۆلیـت ئاسا، کە بریتی بوون" لە نانەواخانەو کەبابخانەو نۆکـاو فرۆشـیو چێـشتخانەی شلەو برنج و ناوساجی دروست کردن و.. .

لەسـەرەتادا، ئـەم کۆمەڵگەیـە، بـچووک و کـەم بـوو، خـەڵکی یۆنـانی

کە پرەکانی پارکی ئەمۆنیا ١٩٩٦- ئەسینا

بەتایبەتیش کەنیسەکان دەهاتن و خێریان پێ دەکردن، خواردن و بەتانیو پاکەت و کۆنە جلکیان بەسەردا دابەش دەکردن.

نێربازی زۆر دەکرا، لەزۆربەی پارکەکان کە دادەنیشتی، قوندەرەکان لەدەوروبەرت دەسووڕانەوە.. . لێت نزیك دەبوونەوە، قسەیان لەگەڵ دەکردی، تادەگەیشتە ئەوەی تەکلیفی کاری سێکسیت لێ بکەن. جارێکیان لەگەڵ دوو برادەر، (ج)و (ش) دانیشتبووین، پیاوێکی تەمەن دەوروبەری (٤٥) ساڵی هاتە لامان و کەوتە قسەکردن. (ج)ی هاوڕێمان ئینگیزییەکی باشی دەزانیو لەکاروباری ئاینیش خەلفیەتێکی باشی هەبوو و سەری لێ دەردەچوو.. . کابرا گوتی" وەرن سوارم بن. (ج) گوتی" وەرە بۆم ڕوون بکەرەوە، ئێوە بۆ ئەم کارە نائاساییە دەکەن و لەڕێ لاتان داوە؟ کابرا بێ سێو دوو کردن گوتی" (.. . ئێوەش وەك من ئەو غەریزەتان هەیە، بەلام ئێوە موسلمانن و دینەکەتان ڕێگاتان نادات.. . دەنا ئێوەش وەك من حەزتان لێیە، لەبەر کولتوورو عادات و تەقالیدتان، لەیەکتر دەترسن و ناتوانن بەئاشکرا ئەم کارە بکەن.. . هەموو مرۆڤێك ئەو غەریزەیەی هەیە.. . من لەگەنجێتیدا، لەگەڵ ژنان ئەم کارەم کردووە، ئێستاکە حەزم لەم جۆرەیە.. .).

کابرا بەهەموو توانایەکیەوە دەیویست قەناعەت بەئێمە بکات. گەنجی کوردی واش هەبوو، شەوانە لەپارکەکان چاوەڕوانی ئەو کەسانەیان دەکردو لەگەڵیان دەچوونە ماڵەوە... نانێکی باشیان دەخوارد، خۆیان پاك دەشوشت، کارەکەیان دەکردو بڕێك پارەشیان وەردەگرت... کوڕێك هەبوو، وەرزشکار بوو... بەئاشکرا دەیگوت" (.. . من کەسم لەدەرەوە نییە یارمەتیم بدات، ناشتوانم ئاوفرۆشتن و دەستفرۆشی بکەم.. . تاقەتی ڕاوە ڕاوی پۆلیسانم نییە..

ئەو کارە دەکەم و پێی دەردەچم.. .). هــەرواش بــوو، ســێ ســەد دۆلارێکــی کۆکردەوەو پاسەپۆرتێکی ساختەی کڕیو ڕەسمــی خــۆی لێــداو بەڕێکــەوت.. . لەکۆنترۆڵ دەرچوو و گەیشتە شوێنی مەبەست.

لە ١٩٩٦/٨/١، لەگەڵ کاك (ج)و مامۆستا (ش) دەستم بەئاوفرۆشــتن کــرد. لە ١٠ی بەیانییەوە تا (٤)ی ئێوارە ئاومــان دەفرۆشــت. ڕۆژانــە نزیکــەی چــوار هەزار دراخمەمان پێ دەبڕا... کــوڕێکی هــەولێری هــەبوو، بــەئۆتۆمبیل چــەند کارتۆن ئاوێك و دوو قالب بەفرو (٣-٤) تەپەدۆری لەفلکەیەك بــۆ دادەنــاین... ئێمەش ئاوەکەمان دەخستە نــاو تەپــەدۆرەکان و بــەفرمان تێــدەکرد، تاســارد دەبوو، ئینجا دەمانفرۆشت.

ئەو ڕۆژەی گەرم بوایە، ئاو باش سەرف دەبوو، لەترافیك کــە گلــۆپی ســوور پێ دەبوو، ریزی ئۆتۆمبیلەکان زۆر دەبوو، بــەخێرایی دەچــووین و ئاومــان بــۆ دەبــردن.. . هــەبوو تینــووی بــوو، دەیکــڕی.. . زۆر جــارانیش، هــەبوو هــیچ پێویستی بەئاو نەبوو، بــەڵام کــە دەیــدیت، دوو زەلام بــەکۆڵێك سمێڵــەوە ئــاو دەفرۆشــن، بــەزەیی دەهاتــەوەو ئاوەکــەی دەکــڕی.. . ئــەو حاڵــە زۆر لــەناو ژنەکانیاندا هەبوو.

یۆنانیەکان، ئەوەندە دوژمنی تــورك بــوون، هەرکــە دەتگــوت" کــوردم.. . یەکسەر جوێنیان بەتورکیاو چیلەر دەدا.. . لەجیاتی (١٠٠) ســەد دراخمــەش، زۆر جــاران (١٥٠-٢٠٠)یــان دەداو دەیــانگوت" (.. . بــە بۆمبــای بــدەن و لــەتورکیای بــدەن.. .) وایــان دەزانــی هــەموو کوردێــك پەکەکەیــەو دوژمنــی تورکیایە. تا ٩/١٤ لەم کارەدا، بەردەوام بووم.. . دواتر دنیا سارد بــوو و ئــەو کاسبییەش باوی نەما.

كەپرەكانی پاركی ئەمۆنیا ١٩٩٦- ئەسینا

پێش تێكدانی پاركی ئەمۆنیا، نزیكەی (٨٠٠-٨٥٠) كەسی تێدابوو.
لەبەر ئەوەی زۆربەی پێویستییەكان، لەم پاركەدا دابین دەكرا، زۆر جاران یۆنانییەكان دەهاتن و بەپێكەنینەوە دەیانگوت“ (كورد پەكی ناكەوێت، خۆی پێویستی خۆی دابین دەكات).

لەناو تەنەكە، بەتەختەدار ئاگرو دوو دەكرایەوە بۆ چێشت لێنان و چا كردن.. . چەند كەنیسەیەكیش هەبوو، هەموو ڕۆژانی یەك شەمموان، بەخۆڕایی خواردنیان دەدایە ئەو خەڵكە.. . ژیان لەم پاركەدا، ئاسایی نەبوو.. خەڵك هەبوو ئیشی دەكرد، هی واش هەبوو، كاری دەست نەدەكەوت، یان هەر نەیدەكرد. ئەم شوێنە كاتێو وێستگەی دەرچوون بوو.. . قاچاخچییەكان ئارامیان لەخەڵكی بڕیبوو.. . شەو نەبوو، (٤-٥) شەڕ لەسەر پارە نەكەن، لەگەڵ ئەو نەفەرانەی كە لەتوركیاوە هێنابوویان. كە دەبووە شەڕو پێكداپژان و سەرشكاندن، كار دەگەیشتە ئەوەی دەرو جیرانەكان، تەلەفۆن بۆ پۆلیس بكەن،

هەواڵنامەی كتێب

چونکە خەڵکی ئەوێ شەڕی لەو بابەتەیان بەخۆوە نەدیتبوو. شەڕە چەقۆو تەختەدارو غەڵبە غەڵبی نیوەی شەوان، جیرانەکانی هەراسان کردبوو. ئەم دیمەنە ناشیرینەی سەنتەری شاریش، زۆر ناشیرین و ناشارستانی بوو.. . بەتایبەتیش بۆ گەشتیارە بیانیەکان، هەر بۆیەش، شارەوانی ئەسینا بەهاوکاری لەگەڵ چەند ڕێکخراوێکی مرۆڤ دۆست و دژ بەڕەگەزپەرستیو چەپی یۆنانی، لەڕێکەوتی ١٩٩٦/٩/١٥، ئەم خەڵکەیان ناونووس کردو گواستنیانەوە بۆ کەمپی (سان ئەندریۆس) کە کەوتبووە سەر دەریاو سەعاتە ڕێیەك بە (پاس) لە ئەسیناوە دوور بوو. ژیان لەو کەمپە کەمێك باشتر بوو.. . قەرەوێڵەو بەتانیو دۆشەك دابەش کرا.. . ڕۆژانە، دوو ژەم خواردن دابەش دەکرا.. . لە هەر چادرێکدا (٦-٩) کەسی تێدا دەژیا. کۆمیتەیەك بۆ سەرپەرشتی کردنی ئەو خەڵکە هەڵبژێردرا.. . پارتە کوردییەکان (یەکێتیو پارتیو پەکەکە) ناڕاستەوخۆ دەستیان خستە ناو کاروباری خەڵك و دەستیان کردە حزبایەتی کردن. لەم کاتەدا، ژمارەی کەمپەکە خۆی لە (١٠٠٠-١٢٥٠) کەس دەدا. لەوێش دزی کردن و هەڵکوتانە سەر سوپەرمارکێتان درێژەی هەبوو.. . لەگوندەکانی نزیك کەمپەوە، مریشك و عەلەشیش و کاوڕ دەدزرا.. . ئەو کەمپە (مخيم كەشفی) دیدەوانی بوو، هی وەزارەتی پەروەردە بوو، شارەوانی ئەسینا بەکرێی گرتبوو.. .

لە ١١/٧دا، کوردەکانی کەمپ (٦٩) کەسیان مانیان لەخواردن گرت. داواکانیان بریتی بوون لە" (پێدانی هەقی پەناهەندەیی سیاسیو چاککردنی باری ژیانیان). لە ١١/٨دا، پاش ئەوەی دەسگاکانی ڕاگەیاندن و پارتە بەرهەڵستکارەکان و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ، سەردانیان کردن، پاش

قەناعەت پێهێنان و ڕازی کردنیان، چەند داوایەك وەك" (شەش مانگ ئیقامەدان و کارتی ئیش کردن و چاککردنی خواردن)یان بۆ جێبەجێ کراو مانگرتنەکەش شکا.

لەسەرەتای مانگی (١٢)ی ١٩٩٦دا، هەڵبژاردنێکی تر لەکەمپ ئەنجام درا، بۆ دەست نیشان کردنی خەڵکێك، بۆ سەرپەرشتی کردنی بەڕێوەبردنی کەمپەکە. یەکێتیو پارتیو پەکەکە، کەوتنە جوولە جوول و چالاکی نواندن، هەر لایەنەو دەیویست خەڵکی خۆی دەرچێت و نفوزی خۆی زیاد بکات. (٧٠٤) کەس بەشداری دەنگدانیان کرد. (٢١) کەس خۆی هەڵبژارد بوو. لەئەنجامدا (٧) کەس دەرچوون و (٤) کەسیش وەك یەدەگ. لەکاتی جیاکردنەوەی دەنگەکاندا، بەڕێوەبەری پۆلیسی ئەسینا - بەشی بیانیەکان و کارمەندێکی نەتەوە یەکگرتووەکان، ئامادە بوون.

ئەم کەسانەی خوارەوە دەرچوون:

١ -	ڕزگار محمد قادر	٥٥٩	دەنگ	یەکێتیو پەکەکە
٢ -	ئەبو عەلی (فەیلی)	٥٠٠	دەنگ	یەکێتی
٣ -	قادر عەلی	٢٣٥	دەنگ	یەکێتی
٤ -	فرمان عمر حسین	٢٢٨	دەنگ	یەکێتی
٥ -	کاروان ڕەفیق	٢٢٨	دەنگ	پارتی
٦ -	دڵشاد کوێستانی	٢٢٥	دەنگ	یەکێتیو پەکەکە
٧ -	د.قاسم	١٦٣	دەنگ	پەکەکە

یەدەگەکانیش ئەمانە بوون:-

١ -	عەدنان (ناسراو بەعیرفان)	١٦٠	دەنگ	یەکێتی

٢- هاوار	١٥٢	دەنگ	پارتی
٣- ئاڤان	١٤٩	دەنگ	یەکێتی
٤- جەمال مستەفا	١٤٩	دەنگ	یەکێتی

یۆنانیەکان، ناوە ناوە سەردانی کەمپیان دەکرد، هەندێکیان بەنیازی شارەزا بوون لەکولتووری نەتەوەی کوردو، هەندێکی تریان، یارمەتیو کۆنە جل و بەرگیان، بەسەر خەڵکدا دابەش دەکرد. لەناو ئەو خەڵکەدا، کەسانی وایان تێدا بوو، زۆر شارەزای مێژووی کورد بوو. ڕۆژێکیان، پیرە ژنێك هاتە چادرەکەی ئێمە، پاش قسەو باس و یەکتر ناسین گوتی" من لەلەندەن خوێندنی زانکۆ- بەشی کۆمەڵناسی-م تەواو کردووە. زۆر بەدرێژی باسی گەشتەکەی زەینەفۆن و شکست خواردنی لەکوردستاندا کرد.. . هەروەها باسی شۆڕشەکانی بارزانیو قازی محەمەدی کرد.. . لەدرێژەی قسەکانیدا گوتی" (..لەدەم و چاوی ژنەکانتاندا، خەمباریو بێ هیوایی دەخوێنرێتەوە، دەڵێی تازە لەزیندان دەرچووینە.. . پیاوەکانتان، ماندوو بێ زەوقن.

کورد لەسەردەمی عوسمانیەکاندا، دژی لەشکری یۆنان جەنگاون و زیانی گەورەیان بە یۆنان گەیاندووە.. . لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا، پێم وایە، کورد گەورەترین نەتەوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە کە خاوەن کیانی خۆی نیە.. . پێویستە بە مافەکانی خۆی بگات.. .).

نەك ئەو پیرەژنە، زۆربەی خەڵکەکە، لەدەم و چاوی کوردەکاندا، بێ ئومێدیو ڕەشبینی‌یان دەخوێندەوەو بەئاشکرا باسیان دەکرد.. . ئێمەش بەپێی توانا، بەهۆی برادەرێکی ئینگلیزی زان، باسی ئەو هەموو کارەسات و مەینەتیەمان کرد، کە بەسەر کورددا هاتووەو، ئەنجامی ئەو ڕەشبینیو بێ

ئومێدیەشمان، بۆ ئەو چەوساندنەوەو کارەساتانە گێڕایەوە، کە بەدرێژایی مێژوو بەسەر کورددا هاتووە.. .

پاش هەڵبژاردنی دەستەی سەرپەرشتی کردنی کەمپ، گروپێك لەخوێندکارانی زانکۆی ئەسینا، بەنیازی ناسینی ئەو خەڵکە، سەردانی کەمپیان کردو، کوردەکانیش، ئاهەنگێکی خۆشی گۆرانیو مۆسیقایان بۆ ساز کردن.. . چەندان گۆرانی بەجۆش و خرۆش، سروودی نیشتمانی لەلایەن هەردوو گۆرانیبێژ" (تەنیا ئیدریس و دڵشاد کوێستانی) پێشکەشی ئامادەبووان کرا.. . خوێندکارەکانیش وەك کوردەکان کەوتنە چەپڵە لێدان و سەماکردن.. . پاش تەواو بوونی ئاهەنگەکە، خوێندکارەکان گوتیان" (.. . ئێمە، جاران واماندەزانی، ئێوە خەڵکێکی بێ کولتوورن و بەچاوی دۆم و قەرەج سەیرمان دەکردن.. . وەلێ ئەمرۆ دەرکەوت کە ئێوە گەلێکی کۆن و خاوەن کەلەپوورێکی ڕەسەنن لەگۆرانیو مۆسیقادا.. .). دوای ئەوە، بەچەپڵە ریزان و خۆشیو شادییەوە، شاندی خوێندکارەکان بەرێ کران.

ئەو کوردانەی کە لەکەمپ نیشتەجێ بوون، هەموویان چاوەڕوانی دەرچوونیان دەکرد. هەبوو پارەی هەبوو، لەسەر ئەوە ڕاوەستابوو کەی وەجبە بەرێ دەکرێ، بڕوات.. . هەشبوو پارەی نەبوو، هەولی دۆزینەوەی کارێکی دەدا، تاوەکو (٥٠٠ - ٦٠٠) دۆلارێك کۆبکاتەوەو بڕوات. زۆر جارانیش یۆنانیەکان، بۆ ئیش کردن، کوردەکانیان دەبرد بۆ پرتەقاڵ ڕنین و شوانیو کاروباری کرێکاریو بۆیەکاریو.. . تاد.

یۆنانیەکان، پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵ پەکەکەدا هەبوو.. . زۆر جاران ئەوان تەزکیەی خەڵکیان دەکردو لیستەیان دەدایە یۆنانیەکان بۆ ئیش کردن.. ئەوان ناوەکانیان دەنووسیو دەیانگوت" (.. . ئەوانە مرۆڤی باش و دەست

پاکن، بەڵکو کاریان پێ بکەن. . .) هەر برادەرانی پەکەکەش تەلەفزیۆنێکی ڕەنگاو ڕەنگیان بەسەتەلایتەوە، پێشکەش بەکەمپ کرد. . . تەلەفزیۆنەکە، لەهۆڵێکی گەورە داندرا بوو، خەڵك شەوانە سەیریان دەکرد. . .

لەیۆنانەوەش زۆر ڕێگای دەرچوون هەبوو، وەك"

١-**شاحنە**" قاچاخچیە کوردەکان، لەگەڵ شۆفێری شاحنەیەك ڕێك دەکەوتن. . . بەئاگاداری شۆفێرەکە، چادری شاحنە بارکراوەکە دەکرایەوەو خەڵکەکەیان دەخستە ناوی. . . وارێك دەکەوتن، ئەگەر کەشف بوون، دەبێ خەڵکەکە بڵێن" (ئێمە بەدزی شۆفێر چووینەتە ناو شاحنەکەو ئەو ئاگادار نیە. .).

٢-**بن شاحنە**" کاتێك کە شاحنە بارکراوەکان، لەبەندەرەکانی یۆنان، چاوەڕوانی ئەوە دەکەن، نۆرەیان بێت و، بچنە ناو کەشتیەکان. . . خەڵکێك بەدزییەوە، دەچنە بن شاحنەکەو خۆیان حەشار دەدەن. ماوەی سێ ڕۆژ لەبن ئەو شاحنەیە دەمێننەوەو، شاحنەکەش لەناو کەشتیەو دواتر لەسەر شەقامی قیر دەڕوات. . . ئاگای لەوە نیە، نەفەرێك لەبن شاحنەکەیە. . . کە گەیشتە ئیتالیا، شۆفێرەکە لەڕێگادا بەنیازی پشودان لادەداتە چێشتخانەو قاوەخانەو بەنزینخانەکان. . . کابرای بن شاحنەش، ئەوە بەهەل دەزانێو دێتە دەرەوە. . . بەڵام کە دێتە دەرەوە، جل و بەرگ و دەم و چاوی تەواو ڕەش بووە لەبەر دوکەڵ و تۆزی ڕێگا. . . فلیمێکە لە بۆ خۆی. ئەو ڕێگایە زۆر ترسناکە، جاری واهەبووە نەفەرەکە خۆی بۆ کۆنترۆڵ نەکراوەو لەژێر شاحنەکەدا کەوتۆتە خوارەوەو گیانی لەدەست داوە. . . ئەمەیان ترسناکترین حاڵەتی دەرچوونەو سەرکێشیەکی سەیرو سەمەرەیە.

٣-بە پاسە پۆرت: خەڵكێك هەیە، پاسەپۆرتێكی بیانی (بەزۆریش یۆنانی) پەیدا دەكات و ڕەسمی خۆی لـێ دەدات و بەكۆنترۆڵـدا دەڕوات. ئەمـەش خـۆو بەختـە. جـاری وا هەیـە كەشـف دەبێـت و دەگێڕدرێتـەوە. جـاری واش هەیـە دەردەچـێت. پاسـەپۆرتە یۆنانیـەكانیش، بـەزۆری لـەو كەسـە سـەرخۆش و (مدمن)انە، بەنرخێكی هەرزان دەكڕدرێت.. . چونكە ئەوان، لە بۆ پـارەو دابـین كردنی ماددە بێ هۆش كەرەكان، پاسەپۆرتەكانیان دەفرۆشن.

٤-كەشتی: نەفـەرەكان بەدزییـەوە دەچـنە نـاو كەشـتیـیەكان و لەشـوێنە نادیارو كون و، قوژبنەكان، خۆیان حەشار دەدەن.

٥-فڕۆكە: بەپاسەپۆرتێكی ساختە (مزور)، سواری فڕۆكە دەبێت.

یۆنان وڵاتێكی خۆش و سەرنج ڕاكێشە. هاوینـان پـڕ دەبێـت لەگەشـتیاری بیانی.. . كەش و هەوای كەمێك لەكەش و هـەوای كوردسـتان دەچـێت. داب و نەریتی خەڵكەكەش، زێتر لەخـەڵكێكی ڕۆژهـەڵاتی نـزیكن. لەگـەڵ ئەوەشـدا، دیاردەی (نێربازی) لەیۆنان، بە بۆچوونی من لەهەموو شوێنێك زێترە... ئەگەر سـەیری دەوروپـشتی ئـەو تەوالێتانـە بكـەیت، كـە لەسـەنتەری شـارەكان و پاركەكانـدا هەیـە، چـەندان كـەس دەبینـی چـاوەڕوانی خـەڵكێك دەكـەن بـۆ ئەنجامدانی ئەو كـارە.. . یەكـەمجار سـەیرت دەكـەن، مجامەلـەت دەكـەن، لـە بەهانەیەك دەگەڕێن تـاوەكو دەرگـای گفتوگـۆ بكەنـەوە.. . ئینجـا داوات لێ دەكەن. كوردەكان لەناوخۆیان، ناوێكی نهێنیـیان لەم كارە نـاوەو پێـی دەڵـێن (فرن). ئەگەر یەكێك ئەو كارە بكات، دەڵێت" (فلان كەس كاری فرن دەكات).

ئەو دیاردەیە، لەسەرتاپای ئەورووپادا، بەشێوەیەكی جۆر بەجۆر بڵاوبۆتـەوە. لـەوڵاتانی وەك دانیمـارك و هۆڵەنـداو بـەریتانیاو هەنـدێك لەویلایەتـەكانی ئەڵمانیادا، یاسای تایبەتی پێ دەرچووەو بەئاشكرا ئەنجام دەدرێـت. كوڕێـك و

کورێك وەك ژن و مێرد، پێکەوە دەژیـن. یـەکێکیان ڕۆڵـی ئـافرەت دەبینیـو ئەوەی تریان ڕۆڵی پیاو.. . بەپێـچەوانەش، کـچ و کـچ بەهـەمان شـێوە، ئـەم دیاردەیە، پێی دەڵێن" (تانتاریە).

لەکـەمپی یۆنـان، وەك هـەموو خـەڵکێك، سـەعات (١)ی شـەو ١٢-١٣/١٢/١٩٩٦، بڕیاری سەفەرکردنمدا.. . گرووپی ئێمـە (٥٦) کـەس بـووین. هەر کۆمەڵەو لەشوێنێك کۆکرابوونەوە. چەند دەستە کێـك و دەستە جلێکـی پاك و یەك دوو دەبەی ئاو خواردنەوەو چـەند دەبەیـەکی بۆشـیش بـۆ میزکـردن ئامادە کراو، چوار چوار بەتاکسییەك بەرەو شوێنی شاحنەکە کەوتینـە ڕێ.. . شاحنەکە، تانیوەی لە (دەبە تورشی) بارکرابوو. مقەبایان خستبووە سەر دەبـە تورشییەکان و ئەو خەڵکەیان تێکرد. سەعات (٧)ی بەیانی، شاحنەکە بـەرەو بەندەری (پاترا)ی یۆنانی کەوتە ڕێگا. گەیـشتینە پـاترا. لـەوێ ماینـەوە، تـا سەعات (٩)ی شەو، ئینجا شاحنەکە چـووە نـاو کەشـتییەکە.. . خەڵکەکـە بریتی بوون لـە" پاکـستانیو مـەغریبیو کـوردو سـوری.. . نـەدەبوو بـەهیچ جۆرێك فزەت لەبەر بێ، چونکە پاسەوانی کەشتییەکە، بـەین نابـەین دەهاتـە دەوروبەری شاحنەکان و ئاگادارییانی دەکرد. کەشتییەکە بەڕێکەوت و ئێمەش لەناو شاحنەین.. . بەو چلەی زستانە، هەموومان ئارەقـەمان کردبـوو، دەرەوە سارد بوو، ژوورەوەش لەبەر هەناسەدان و بۆنی میـز گـەرم بـوو.. . چـادرەکە بەهۆی ئەو هەڵمە دووکەی ناوەوەو سـاردی دەرەوە بخـاری کردبـوو و لەشـێوەی دڵۆپـە تـك تـك دەهاتـە خـوارەوە. هـەموومان مگێـزی خواردنمـان نـەبوو، مەعیدەمان تەواو گیرابوو.. . ماوەیەکی زۆر، نزیکەی (١٨) سەعات ڕۆیـشت و گەیشتە بەندەرێکی ئیتالیو کەشتییەکە ڕاوەستا.. . شـاحنەکانیش هاتنـە دەرەوەو لەشەقامی قیرڕدا کەوتنـە ڕێگـا. سـەعات (٧,٣٠)ی شـەوی ١٤/١٢

لەشارێکی بچووکی ئیتالیا بەناوی (بشیلیا)، لەچۆلەوانیەك شاحنەكە ڕاوەستاو، شۆفێرەكە هاتە خوارەوەو چادرەكەی لەسەر كردینەوە.. . ئێمەش، بەخێرایی دەست و بردمان كردو خۆمان فڕێدایە خوارەوە. ئەو خەڵكە، گروپ گروپ، بەناشارەزایی بەو دەشت و دەرە وەربوون و هەر گروپەو بەلایەكدا ڕۆیشتن. ئێمە (٨) كەس بووین، چووینە گوندێك و وێستگەی شەمەندەفەرمان دۆزییەوە. سەعات (١٢)ی شەو سواری شەمەندەفەر بووین و بەشاری (ناپولی)دا، تێپەڕین. سەعات (٦,٣٠)ی بەیانی ١٢/١٥ گەیشتینە شاری (ڕۆما). چووینە ئەو كەنیسەیەی كە كوردەكان لێی كۆدەبوونەوە، بەڵام بەختی ئێمە قەپات كرابوو.. . هەر لەدەوروبەری كەنیسەكە، لەژێر تارمەی ڕیزە دوكانێك (٤-٥) كوردمان دۆزییەوە، كە شەو بەو سەرمایە لەسەر مقەبادا دەنووستن. كوردەكان گوتیان" (.. . لێرەوە دەرچوون زۆر ئاسانە، ئەوەی ٢٠٠ دۆلارێكی پێ بێت، دەگاتە ئەڵمانیا). ئەوان نەخشەی ڕێگایان بۆ كێشاین و خستمانە باخەڵمان، كە تەواو لەڕێگای پاڵەوانی حیكایەتە ئەفسانەییەكان دەچوو.

سەعات (١٢)ی نیوەڕۆ، چووینە وێستگەی شەمەندەفەری شاری (ڕۆما)و بۆ شاری (ڤانتیمینا)، بلیێتمان بڕی. ئەو شارە، دوا شاری ئیتالیایەو دەكەوێتە سەر سنووری فەرەنساوە.. . سەعات (٨,٢٠)ی ئێوارەی هەمان ڕۆژ، گەیشتینە ئەو شارە سنوورییە. هەر ئەو دەمە، بەپێ بەڕێكەوتین و بەپشت خاڵی پشكنین (سیطرة)ی نێوان ئیتالیاو فەرەنسادا ڕۆیشتین و چەند تونێلێكمان بڕیو سەعات (١١)ی شەو گەیشتینە شاری (مۆنتیۆن)ی فەرەنسی، ئەو شەوە تاسەعات (٥,١٠)ی بەیانی ١٢/١٦ هەر لەكۆڵان و دەوروبەری وێستگەی شەمەندەفەر، دەسووڕاینەوە. بۆ بەیانیەكە، دەرگای

هەواڵنامەی کتێب

وێستگە کرایەوە. چووین بۆ شاری (نیس)، بلیێتمان بڕی. سەعات (٨)ی بەیانی گەیشتینە (نیس)و لەبەر ئەوەی لەیەکتر کۆبووینەوەو غەڵبە غەڵبمان دەکرد، پۆلیسێکی مەدەنی (هەویە)ی پۆلیسی پێ نیشان داین و گوتی" (من پۆلیسی فەرەنسیم، تکایە پاسەپۆرتەکانتان بدەن.. .) ئێمەش گوتمان" (کوردی عیراقین و هیچمان پێ نیە). پۆلیسەکە تەلەفۆنی بۆ بنکە کردو دوو جێبی پۆلیس هاتن و، دوو دوو بەیەکەوە کەلەبچەیان کردین و بۆ بنکەی پۆلیسیان بردین. پاش لێکۆڵینەوەو بینەو بەردەو درۆو دەلەسە کردنێکی زۆر، توانیمان پۆلیسەکە ڕازی بکەین.. . کچە تەرجومانێکی عەرەبی میسری بۆ دۆزینەوە. هەر بەتەلەفۆن کچەکە لەئێمەی دەپرسیو وەڵامەکانی ئێمەی دەدایە لێکۆڵەرەوەکە.

پاش ئەوەی تەواو بووین، وەرەقەیەکی بۆ کردین، کە تا (٢٤) سەعاتی تر دەبێ فەرەنسا بەجێ بهێڵین. بەو مەرجە مەمنوون بووین. سەعات (١,١٠)ی نیوەڕۆی ١٢/١٦ بەرەو شاری (ستراسبۆرگ) بەڕێکەوتین کە (١٠٤٦) کم لە نیسەوە دوور بوو و نزیکەی (١٢) سەعاتێك دەبوو. سەعات ١٢,٢٥ گەیشتینە (ستراسبۆرگ) هەر بەو شێوە، لەوێش چوار سواری تاکسی بووین و، بەرەو شاری (کێل)ی ئەڵمانیا کەوتینە ڕێگا. (کێل و ستراسبۆرگ)، گەڕەکەکانیان تێکەڵەو بەزەحمەت سنورەکان لەیەکتر جیا دەکرێنەوە. لە (کێل)ەوەش، دیسان چوار چوار تاکسیمان گرت و سەعات (٢,٣٠)ی شەو گەیشتینە شاری (کارلسرۆ)ی ئەڵمانیا. یەك دوو ڕۆژ دواتر، خۆم تەسلیمی کەمپ کردو، پاش لێکۆڵینەوەو تەواو کردنی دادگایی کردن، بۆ یەك دوو شاری تریان گواستمەوەو بەهەشت (٨) مانگ (ئیقامەی ئینسانی - ٥١)م وەرگرت.

هەواڵنامەی کتێب

پەراوێزەکان:

١) صلاح عصام أبو شقرا، الأكراد شعب المعاناة نافذة على واقعهم في لبنان والعالم، بيروت، ١٩٩٩، ص٦٠.

٢) حوسێنی مەدەنی، کوردستان و ستراتیژیی دەوڵەتان، بەرگی دووهەم، هەولێر، ٢٠٠١، ل٢٠٨.

٣) هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣٤.

٤) ئەمجەد شاکەلی، ڕۆژهەڵاتناسی زانستێکی کۆڵۆنیالیستانەی ڕۆژاوایە، ڕۆژهەڵاتناسیش لەباشترین حاڵدا دزی ڕۆژاواییە، ڕۆژنامەی (میدیا) ژمارە (١١٣)، ٢٠٠٢/١/١، ل٧.

٥) پروفیسور د.خلیل اسماعیل محمد – دلشاد مصطفى وەسانی، خط ٣٦ بين الحقيقة والخيال، گولان العربي، العدد (٤٧) نیسانی ٢٠٠٠، ص١٠٧.

٦) نزار آغريي، كاكا والجدار، الأكراد بين منازلة الجدران وتفيئها، دار الجديد وكوردنامه، ١٩٩٦، بيروت، ص١٢١.

٧) ئاسۆ جەبار، کۆچ و سەفەر، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل٢٥٦.

٨) ئیسماعیل تەنیا، ڕۆژژمێری تایبەتی.

٩) (mbc)، کەناڵی تەلەفزیۆنی ئاسمانی، ڕۆژی ١٩٩٧/١١/٩.

١٠) میدیاکانی جیهان و ڕۆژژمێری تایبەتی (ئیسماعیل تەنیا).

١١– رجائي فايد – أحمد بهاءالدين شعبان، أجلان الزعيم.. والقضية، القاهرة، ١٩٩٩، ص١٩٨.

١٢) ئیسماعیل تەنیا، ڕۆژژمێری تایبەتی.

١٣) ئاسۆ جەبار، کۆچ و سەفەر، ل٢٥٣.

١٤) هەمان سەرچاوە، ل٢٦٤.

١٥) هەمان سەرچاوە، ل٢٥٥.

١٦) هەمان سەرچاوە، ل٢٥٣.

١٧) هەمان سەرچاوە، لاپەڕەکانی ٢٥٤و ٢٥٥و ٢٥٦و چەند لاپەڕەیەکی دواتر... زۆربەی ڕووداوەکانی شەڕی براکوژی لەم کتێبە وەرگیراون، کە ئەویش لەکتێبی (هاوڕێ نامە)ی (هاوڕێ باخەوان)ی وەرگرتووە.

هەواڵنامەی کتێب

١٨) شێرزاد هەینی، هەولێر تادبلن، هاڤیبوون، ژمارە (٥)، ١٩٩٩، ل١٩٣.
١٩) شێرزاد هەینی، هەولێر تادبلن، بەشی دووەم، هاڤیبوون، ژمارە (٤)، ١٩٩٨، ل١٩٠.
٢٠) کۆچ و سەفەر، ل٢٥٤.
٢١) هەمان سەرچاوە، ل٢٥٥.
٢٢) هەمان سەرچاوە، ل٢٥٢.
٢٣) نامۆ عەزیزو تیلمان موولێر، لەولاتی ژنکوژە ئاییندییەکاندا، وەرگێڕانەوەی: هێدی، گۆڤاری (هاوار)، ژمارە (٩)، ساڵی ٢٠٠٠، ئەڵمانیا، ل١٦.
٢٤) فاروق ڕەفیق، خۆرئاواو (ئەو)ەکانی موسڵمان وەکو (ئەوەی خۆرئاوا)، ڕەهەند، ژمارە (٨)، ساڵی ١٩٩٩، ل٧٠.
٢٥) کۆچ و سەفەر، ل٢٦٣.
٢٦) هەمان سەرچاوە، ل٢٠٩.
٢٧) هەمان سەرچاوە، ل٢١٣.
٢٨) ڕۆژنامەی (پەیام)، ژمارە (٣٢)، نەورۆزی ٢٠٠١، لەندەن، ل٨.
٢٩) هەمان سەرچاوە، ل٩.
٣٠) هەمان سەرچاوە.
٣١) کەناڵە ڕاگەیاندنەکانی ئەوروپاو عەرەبی، بەتایبەتیش تەلەفزیۆنەکان.
٣٢) کۆچ و سەفەر، ل٢٢٤.
٣٣) هەمان سەرچاوە، ل٢٣٤.
٣٤) هەمان سەرچاوە، ل٢٤٤.
٣٥) هەمان سەرچاوە، ل٢٩.
٣٦) د.عەبدوڵلا غەفور، جوگرافیای کوردستان، چاپی دووەم، هەولێر، ٢٠٠٠، ل١٦٠.
٣٧) کوردێک لەئەڵمانیاو کوردێکی تر لەسویسرا خۆیان کوشت، مانگنامەی (سەکۆ)، ژمارە (٤٤)، ئابی ١٩٩٩، ل١.
٣٨) هەمان سەرچاوە، ل١.
٣٩) کەناڵی ئاسمانی (K.Tv)، دەنگ و باس، ٢٠٠٢/٢/٨.
٤٠) زاگرۆس، زایەڵەی ویژدان، گۆڤاری (پەڕەنگ)، ژمارە (١)، ساڵی ١٩٨٨، ئەڵمانیا، ل٢٨.

هەواڵنامەی کتێب

٤١) هەمان سەرچاوە، ل٢٩.
٤٢) محمد عامر دێرشەوی، سياسة المانيا تجاه الأجانب، ١٩٨٨، المانيا، ص٥٥.
٤٣) پەڕەنگ، ژمارە (١)، ل٢٤.
٤٤) کۆنە سیخوڕی عێراق (حوسێن سومێدە)، لەبیرەوەرییەکانیدا دەڵێ" ((بۆم دەرکەوت مەبەستی سەرەکییو ڕاستەقینەی باڵیۆزخانەکان، دەستگیر کردن و ڕفاندنی دوژمنەکانی سەددام حوسێنە، ئەمە هۆی بنەڕەتیی بوونی دام و دەزگای خەفێتییو، بگرە حکومەتی عێراقی خۆیشی بوو. تەنانەت ڕاپەڕاندنی کاروباری وڵاتیش لەپلەی دووەمدا دەهات. ئەوەشم زانی کە باوکم ئەو ئەرکەی، هەر نەبێ لەپۆڵۆنیاو برۆکسل، بەئەنجام گەیاند بوو. هەمیشە وای بۆ دەچووم کە کاری باوکم و چالاکییەکانی، زۆر لەئەرکی دیپلۆماسییانەی پتر بەخۆوەگرتبوو. دەمەتەقێم لەگەڵ کارمەندانی باڵیۆزخانەکەدا ئەوەی بۆ یەکلایی کردمەوە. ڕۆژێکیان دوو پیاوی سەر بە خەفێگەرێتی لەهۆڵی (إستعلامات)ی باڵیۆزخانەکەدا وێستابوون و زۆر بەکوڵ پێدەکەنین و سوعبەتیان دەکرد. لێم پرسین چ باسە.
یەکێکیان دەستی بۆ سندووقێکی گەورە درێژ کرد کە (تاخمی ماڵەوە)ی لەسەر نووسرابوو، گوتی: (تەماشای ئەو سندووقە گەورەیەی ئەوێندەر بکە). خەیاڵێکی دڵتەزێنم بەمێشکدا هات. گوتم" (چییەتی؟).
یەکێکیان بەدەم پرمەی پێکەنینەوە گوتی" (وایە، تاخمە کورسییەکەو دانیشتوویەکی لەسەرە). پێکەنینەکەیان بەمە زیادی کردو بەلاڕانی خۆیانیاندا دەکێشا. وەك یەکێ تێگەیشتبێ، گوتم: (ئەها، ئەو ڕێبوارە بەختەوەرە کێیە؟و باسی وام بیستبوون بەڵام هێشتا زەحمەت بوو باوەڕ بکەم).
"یەکێکە لەکوردە زۆڵەکان، لەپرخەی خەودایەو دەچێ لەو بەغدا جوانە پشوو دەدا.")).
بۆ درێژەی ئەم باسەو کردەوەکانی باڵۆیزخانەکانەی عێراق لەدونیادا، بڕوانە"
– حوسێن سومێدەو کارۆڵ جێرۆم، بازنەی ترس، کاوێز عەبدوڵڵا، لەئینگلیزییەوە کردوویەتی بەکوردی، لەبڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی (میدیا) ژمارە (١٧) چاپی یەکەم، ٢٠٠١، ل٦٨–٧٠.
٤٥) محمد عامر دێرشەوی، سياسة المانيا تجاه الاجانب، ص٤٥.
٤٦) مەریوان وریا قانع، ناسیۆنالیزمی دوور مەودا (کورد لەدەرەوەی کوردستاندا) دۆخی هۆڵەندا، ڕەهەند، ژمارە (٩–١٠)، ساڵی ٢٠٠٠، ل٨٩.

هەولێرنامەی کتێب

٤٧) محمد عامر دێرشەوی، سیاسة المانیا تجاه الاجانب، ص٤٢.
٤٨) ئیسماعیل تەنیا، ڕۆژژمێری تایبەت.
٤٩) بەختیار عەلی، کۆمەڵگاو منداڵە نامۆکانی، خوێندنەوەیەك لەوێنەو ئەفسانەکانی سەفەرو تاراوگە بووندا، بەشی یەکەم، ڕەهەند، ژمارە (١٢-١٣)، ٢٠٠١، ل٣٠.
٥٠) ئێستاکە بۆتە" (کۆنگرەی نیشتمانی کوردستان).
٥١) مەریوان وریا قانع، ڕەهەند، ژمارە (٩-١٠)، ل٨٤.
٥٢) هەمان سەرچاوە، ل٨٤.
٥٣) محمد عامر دێرشەوی، سیاسة المانیا تجاه الاجانب، ص٦٢.
٥٤) مەریوان وریا قانع، ڕەهەند، ژمارە (٩-١٠)، ل٧٥.
٥٥) ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕووناکبیر، وەرگێڕانی" ئەبوبەکر خۆشناو، ٢٠٠١، سلێمانی، ل٩٣.
٥٦) بەختیار عەلی، ڕەهەند، ژمارە (١٢-١٣)، ل٣٠.
٥٧) فاروق ڕەفیق، ڕەهەند، ژمارە (٨)، ل٦٦.
٥٨) شۆڕش خالید ئاژگەیی، مەلەتی دانیمارك، گوڵان، ژمارە (٢٩٥)، ٢٠٠٠/٩/٧، ل٣٦.
٥٩) بۆ ئەمانەت، ژمارەو تاوانەکان و شتە بەڵگەییەکانی تایبەت بەم بابەتەی پەیوەندیدار بەئەڵمانیا، لەژمارە (٢٠، ٢٣، ٤٥، ٤٦، ٤٧)ی مانگنامەی (سەکۆ) وەرگیراوە، کە لەبەرلین دەردەچێت.
٦٠) گۆڤاری:
Wirtschhafts Magazin der IHK HEILBRONN- Franken. Nr- ٤. April ٢٠٠٢. P٥٠.
٦١) ڕەهەند، ژمارە (٩-١٠)، ساڵی ٢٠٠٠، ل٧٢.
٦٢) هەمان سەرچاوە، ل٧٦.
٦٣) سەکۆ، ژمارە (٣٨)، دوا لاپەڕە.
٦٤) مجلة (إستیقظ)، ٨ نیسان، ٢٠٠٢، ص٧.
٦٥) ڕۆژنامەی (Turkiya)ی تورکی، ١٩٩٩/٢/٦، ل١٢.
٦٦) هەلاڵە رافع، ژنان لەبازاڕی کاردا، پەیام، ژمارە (٢٧-٢٨)، ئەیلول و تشرینی یەکەمی ٢٠٠٠، ل٢٤.
٦٧) هەمان سەرچاوە، ل٢٤.

٦٨) سەكۆ، ژمارە (٣٨)، كانوونی یەكەمی ١٩٩٩، ل٩.
٦٩) پەیام، ژمارە (٢٧-٢٨)، ل٢٤.
٧٠) سەكۆ، ژمارە (٤٣)، ل٩.
٧١) حەمەسەعید حەسەن، كتێبێكی بەخوێن نووسراو، گۆڤاری (هاڤیبوون) ژمارە (١٠)، ٢٠٠٢، ل٢٥.
٧٢) سەكۆ، ژمارە (٤٩)، نیسانی ٢٠٠١، ل٩.
٧٣) هاڤیبوون، ژمارە (١٠)، ل٢٩.
٧٤- كەناڵی ئاسمانی (الجزیرة)، برنامج (مراسلو الجزیرة)، ٢٠٠٢/١/٢٥.
٧٥) عەبدوڵلا ئیبراهیمی، ژن بەژنە دابێكی دزێوی چەوسانەوەی ژن لەكۆمەڵی كوردەواری، گۆڤاری (هەوار)، ژمارە (٣)، خاكەلێوەی ١٩٩٨، ئوستورالیا، ل٣٥.
٧٦) سەكۆ، ژمارە (٤٥)، ئەیلولی ٢٠٠٠.
٧٧) مجلة (إستیقظ)، ٨ نیسان ٢٠٠٢، ص٧.
٧٨) بێوار، ژمارە (٦٩)، ئازاری ٢٠٠٢، ل٥.
٧٩) سەكۆ، ژمارە (٤٩)، نیسانی ٢٠٠١، ل٩.
٨٠) هەمان سەرچاوە.
٨١) ئارام عەلی، پەیوەندی نێوان كوردو ڕوسیا، ستۆكهۆڵم، ١٩٩٩، ل١٤٥ ول١٩٥.
٨٢) د.ڕەشاد میران، ڕەوشی ئایینیو نەتەوەیی لەكوردستاندا، چاپی دووەم، كوردستان- هەولێر، ل٧.
٨٣) ئارام عەلی، پەیوەندی نێوان كوردو ڕوسیا، ل١٦٢.
٨٤) هەر بۆ نموونە" بەگوێرەی بۆچوونەكانی ئامۆژگای لێكۆڵینەوەی ستراتیژیی- زانكۆی (جۆرج تاون)ی ئەمریكی، كوردەكانی سۆڤیەت یەك ملیۆن و نیوە. سەیری كتێبی" (سیاسة المانیا تجاه الاجانب، ص١١) بكە، كە ئەویش ئەو زانیاریانەی لەكتێبی (مصطفی البارزاني زعیم الحركة القومیة الكردیة المعاصرة، عبدالقادر بریفكاني، القاهرة، ١٩٩٦) وەرگرتووە. كتێبەكەی (بریفكانی)یش لەساڵی ١٩٩٦دا چاپكراوە... ئەم بۆچوونەی ئامۆژگای ناوبراو دەبێ پێش چاپكردنی ئەم كتێبەی بریفكانی بێت. كەواتە" دەبێ ژمارەی كوردەكانی سۆڤیەت، ئێستاكە لەملیۆن و نیوێك زێتر بێت.
٨٥) د.جەمال نەبەز، كوردستان و شۆڕشەكەی، وەرگێڕانی بۆ كوردی، كوردۆ عەلی، بنكەی چاپەمەنی ئازاد، سوید، ١٩٨٥، ل١.

٨٦) بێوار، ژمارە (٣٣) نیسانی ١٩٩٩، ل١٥.

٨٧) ئیسماعیل تەنیا، چەند پووشێك بۆ هێلانەیەكی تر، هەولێر، ٢٠٠٠، ل٦٦.

٨٨) صلاح عصام أبو شقرا، الأكراد شعب المعاناة، ص٦٨.

٨٩) هەمان سەرچاوە، ل٦٩.

٩٠) ئەمین زەكی بەگ، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ كە مەسیدیو جووەكانی كوردستان بەنەژاد كوردن... بڕوانە" (ڕەوشی ئاییدیو نەتەوەیی لەكوردستاندا)، ل٣٦. هەروەها د.جەمال نەبەز پێی وایە هەر كەسێك خۆی بەكورد بزانێو هەست بەكورد بوونی خۆی بكات خەڵك بڵێن و نەڵێن ئەوە كوردە... بڕوانە" (گۆڤاری هاڤیبوون، ژمارە ٩، ٢٠٠١، ل١١٠).

٩١) لەم بارەیەوە، (شاعیری گەورەو كۆچكردووی عێراق "جەواهیری" ووتوویەتی: "بەڕاستی شێخەكانی مقاماتی عێراقی زۆربەیان یەهودی عێراقی بوون، بەڵام ئەوان ئێستا لەوێن!! چیرۆكێكی دوورو درێژە، چۆن ئێمە ئەوانمان دا بەئیسرائیل، خۆیان دایانن بەئیسرائیل -وڵاتە عەرەبەكان، ئیسماعیل تەنیا- و ئێستاش دێین باسی نیشتەجێ كردنی یەهوود دەكەین. سی چل هەزار گەنج و پیاوی كارامەو ڕۆشنبیری جوولەكەی عێراقمان دا بە ئیسرائیل".).

بڕوانە كتێبی" جوولەكەكانی كوردستان، ئەحمەد باوەڕ، چاپی یەكەم، ٢٠٠٠، ل١٠٩.

٩٢) ڕەوشی ئاییدیو نەتەوەیی لەكوردستاندا، ل٣١.

٩٣) هەمان سەرچاوە، ل٣١.

٩٤) MED.TV، بەرنامەی (دیداری ئازیزان)، ١٩٩٨/٤/٣، كاتژمێر سێی دوای نیوەڕۆ بەكاتی ئەڵمانیا.

٩٥) رجائی فاید - احمد بهاءالدين شعبان، اوجلان الزعيم... والقضية، ص١٨.

٩٦) ڕەوشی ئاییدیو نەتەوەیی لەكوردستاندا، ل٤٨.

٩٧) هەمان سەرچاوە، ل٦٨.

٩٨) اوجلان الزعيم.. والقضية، ص١٨.

٩٩) ڕزگار هەمەوەندی، كوردەكانی ئوردون و ڕۆڵیان لەدروست كردنی ئوردوندا، گۆڤاری (كوردستانی ئیمڕۆ)، ژمارە (٢)، ٢٠٠٠، ل٣٤-٣٥.

١٠٠) فازیل كەریم ئەحمەد، گۆرانەكانی كۆسۆڤۆ، (پەیام)، ژمارە (٢٣-٢٤)، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠٠، ل٨.

هەواڵنامەی کتێب

١٠١) medyaTV، چاوپێکەوتنێك لەگەڵ (غیاث الدین سایان)ی ئەندام پەرلەمانی ویلایەتی بەرلین کە سەر بە پارتی (PDS)ی ئەڵمانییە، شەوی ١٩٩٩/١٢/١٥.

١٠٢) K.TV کەناڵی ئاسمانی، دەنگ و باس، ٢٠٠١/١/٦.

١٠٣) بێوار، ژمارە (٤٠–٤١)، نۆڤێمبەرو دێسێمبەری ١٩٩٩، ل٤.

١٠٤) ڕەهەند، ژمارە (١٢–١٣)، ساڵی ٢٠٠١، ل٧٧.

١٠٥) سیاسة المانیا تجاه الأجانب، ص١١.

١٠٦) و. بارتولد، تأریخ الترك في آسیا الوسطی، ترجمة: د.احمد السعید سلیمان، الهیئة المصریة العامة للکتاب، القاهرة، ١٩٩٦، ص١٧.

١٠٧) نفس المصدر، ص٤٤.

١٠٨) نفس المصدر، ص١٧.

١٠٩) نفس المصدر، ص١٨.

١١٠) مارتین فان بروئێنێسن، ڕاپەڕینی عەلەوییە کوردەکان لەتورکیا، وەرگێڕانی لەفارسییەوە: گوشاد حەمەسەعید، گۆڤاری (هاڤیبوون)، ژمارە (١٠)، ساڵی ٢٠٠٢، ل٣١.

١١١) ئیسماعیل بێشکچی، تیزی تورك بۆ مێژوو تیۆری زمانی خۆرو کێشەی کورد، وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی، سلێمانی، ٢٠٠٠، ل٢٠٨.

١١٢) د.فؤاد حمە خورشید مصطفی، القضیة الکردیة في المؤتمرات الدولیة، کوردستان، اربیل، ٢٠٠١، ص٩٩.

١١٣) د.گویندتەر دێشنەر، کورد: گەلی لەخشتەبراوی غەدر لێکراو، گۆڕینی بۆ کوردی: حەمەکەریم عارف، چاپی دووەم، هەولێر ١٩٩٩، ل١٠٠.

١١٤) ئیسماعیل بێشکچی، پێی وایە" ئەم دوو نەتەوەیە بەڕەچەڵەك کوردن. بڕوانە کتێبی" تیزی تورك بۆ مێژوو، ل٢٠٢.

١١٥) هاڤیبوون، ژمارە (١٠)، ل٣٢.

١١٦) هەمان سەرچاوە، ل٣٢.

١١٧) حوسێنی مەدەنی، کوردستان و ستراتیژیی دەوڵەتان، بەرگی دووهەم، ئاوریلی ٢٠٠١، هەولێر، ل٣٩٤.

١١٨) ئینۆنۆ، کاتێك کە سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران بووە، لە ٣٠ی ئابی ١٩٣٠دا، دەڵێ" (تەنها نەتەوەی تورك هەقی ماف و داواکردنی ڕەگەزی تورکی‌و نەتەوەپەرستی لەم وڵاتەدا هەیە). بڕوانە" اوجلان الزعیم... والقضیة ، ص٢٢.

١١٩) بەپێی بۆچوونی نووسەرانی عەرەب وەك" رجائي فايدو احمد بهاءالدين شعبان، كورد لە ٣٠٪ی هەموو رووبەری توركیادا دەژین و ژمارەیان دەگاتە ٢٠ ملیۆن كەس. بڕوانە كتێبی: أوجلان الزعيم... والقضية، ص٢٠.

١٢٠) نزار آغري، كاكا والجدار، ص١٢٧.

١٢١) نفس المصدر، ص٢٨٠.

١٢٢) ئیسماعیل بێشكچی، تێزی تورك بۆ مێژوو، ل٩٤.

١٢٣) هەمان سەرچاوە، ل٩٤.

١٢٤) القضية الكردية في المؤتمرات الدولية، ص٧٠.

١٢٥) أوجلان الزعيم والقضية، ص٣٨-٣٩.

١٢٦) تێزی تورك بۆ مێژوو، ل٢٠٧.

١٢٧) حوسێنی مەدەنی، كوردستان و ستراتیژیی دەوڵەتان، ل٣٤٧.

١٢٨) توركیا لەگەڵ هۆڵەندا لەسەر ئەم شتانە بەوردی ڕێكەوتووەو زمانی كوردی وەك چۆن لەتوركیا یاساغە ئاوا لەڕێگای پەیمانی هجرەی نێوان توركیاو هۆڵەنداوە، لەهۆڵەنداش یاساغە... بەپێی ئەو پەیمانەی لەگەڵ توركیا بەستوویەتی هیچ زمانێكی دیكە بەڕەسمی ناناسێت بۆ قسە كردن لەگەڵ كرێكارە كۆچكردووەكانی جگە لەهۆڵەندیو توركی... لەمە خراپتر ئەوەیە گەر كوردێكی توركیا مامەڵەی كەوتە لای دەوڵەتی هۆڵەندیو زمانی هۆڵەندی نەزانی ئەو موتەرجیمەی بۆ بانگ دەكرێت توركە نەك كورد... جگە لەمە كوردەكانی توركیا لەهۆڵەندا ناتوانن ناوی كوردی لەمناڵەكانیان بنێن گەر هاتوو قونسولیەتی توركی لەهۆڵەندا ئەو ناوە پەسەند نەكات، ئەم قونسوڵیەتە لیستی تایبەتی ناوی توركی لایەو ئەو ناوانەی لەو لیستەیەدا نەهاتوون ناتوانرێت لەمنداڵان بنرێت. بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە" ڕەهەند، ژمارە (٩-١٠)، ساڵی ٢٠٠٠، ل٧٢.

١٢٩) أوجلان الزعيم والقضية، ص٩٢.

١٣٠) كاوە ئەمین، كەسك، سوور، زەرد، پەیام، ژمارە (٢٣)، ئازاری ٢٠٠١، ل١٩.

١٣١) سەكۆ، ژمارە (٣١)، ئایاری ١٩٩٩، ل١.

سەرچاوەکان:

١) ئاسۆ جەبار، کۆچ و سەفەر، سلێمانی، ٢٠٠٠.

٢) ئارام عەلی، پەیوەندی نێوان کوردو ڕوسیا، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٩.

٣) ئەحمەد باوەڕ، جوولەکەکانی کوردستان، چاپی یەکەم، سلێمانی ٢٠٠٠.

٤) ئەمجەد شاکەلی، ڕۆژهەڵاتناسی زانستێکی کۆڵۆنیالیستانەی ڕۆژاوایە، ڕۆژهەڵاتناسیش لەباشترین حاڵدا دزی ڕۆژاواییە، ڕۆژنامەی (میدیا) ژمارە (١١٣)، ٢٠٠٢/١/١.

٥) ئیسماعیل بێشکچی، تێزی تورک بۆ مێژوو تیۆری زمانی خۆرو کێشەی کورد، وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی، سلێمانی، ٢٠٠٠.

٦) ئیسماعیل تەنیا، چەند پووشێك بۆ هێلانەیەکی تر، هەولێر، ٢٠٠٠.

٧) ئیسماعیل تەنیا، ڕۆژژمێری تایبەت.

٨) ئیدوارد سەعید، ڕۆڵی ڕووناکبیر، وەرگێڕانی" ئەبوبەکر خۆشناو، سلێمانی، ٢٠٠١.

٩) مجلة (إستيقظ)، ٨ نيسان ٢٠٠٢.

١٠) بەختیار عەلی، کۆمەڵگاو مندالّە نامۆکانی، خوێندنەوەیەك لەوێنەو ئەفسانەکانی سەفەرو تاراوگە بووندا، بەشی یەکەم، ڕەهەند، ژمارە (١٢-١٣)، ٢٠٠١.

١١) بێوار (مانگنامە)، ژمارە (٣٣، ٤٠-٤١، ٦٨).

١٢) پەیام (ڕۆژنامە)، ژمارە (٣٢)، نەورۆزی ٢٠٠١، لەندەن.

١٣) پەرەنگ، ژمارە (١)، ١٩٨٨، ئەڵمانیا.

١٤) د.جەمال نەبەز، کوردستان و شۆڕشەکەی، وەرگێڕانی بۆ کوردی، کوردۆ عەلی، بنکەی چاپەمەنی ئازاد، سوید، ١٩٨٥.

١٥) کەناڵی ئاسمانی (الجزيرة)، برنامج (مراسلو الجزيرة)، ٢٠٠٢/١/٢٥.

١٦) هاڤیبوون (گۆڤار)، ژمارە (٩)، ٢٠٠١، ئەڵمانیا.

١٧) هەڵاڵە رافع، ژنان لەبازاڕی کاردا، پەیام، ژمارە (٢٧-٢٨)، ئەیلول و تشرینی یەکەمی ٢٠٠٠.

هەواڵنامەی کتێب

١٨) و. بارتولد، تأريخ الترك في آسيا الوسطى، ترجمة: د.احمد السعيد سليمان، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ١٩٩٦.

١٩) گۆڤاری:

Wirtschhafts Magazin der IHK HEILBRONN- Franken. Nr- ٤. April ٢٠٠٢. P٥٠.

٢٠) زاگرۆس، زایەڵەی ویژدان، گۆڤاری (پەڕەنگ)، ژمارە (١)، ساڵی ١٩٨٨، ئەڵمانیا.

٢١) حەمەسەعید حەسەن، کتێبێکی بەخوێن نووسراو، گۆڤاری (هاڤیبوون) ژمارە (١٠)، ٢٠٠٢.

٢٢) حوسێنی مەدەنی، کوردستان و ستراتیژیی دەوڵەتان، بەرگی دووهەم، هەولێر ٢٠٠١.

٢٣) حوسێن سومێدەو کارۆڵ جێرۆم، بازنەی ترس، کاوێز عەبدوڵڵا، لەئینگلیزییەوە کردوویەتی بەکوردی، لەبڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی (میدیا) هەولێر، چاپی یەکەم، ٢٠٠١.

٢٤) کاوە ئەمین، کەسک، سوور، زەرد، پەیام، ژمارە (٢٣)، ئازاری ٢٠٠١، لەندەن.

٢٥) کەناڵی ئاسمانی K.Tv (تەلەفزیۆنی کوردستان)، ٢٠٠٢/٢/٨.

٢٦) د.گویندتەر دێشنەر، کورد: گەلێ لەخشتەبراوی غەدر ایکراو، گۆڕینی بۆ کوردی: حەمەکەریم عارف، چاپی دووەم، هەولێر، ١٩٩٩.

٢٧) مارتین فان برونێنێسن، ڕاپەڕینی عەلەوییە کوردەکان لەتورکیا، وەرگێڕانی لەفارسییەوە: گوشاد حەمەسەعید، گۆڤاری (هاڤیبوون)، ژمارە (١٠)، ساڵی ٢٠٠٢.

٢٨) MED.TV، بەرنامەی (دیداری ئازیزان)، ١٩٩٨/٤/٣.

٢٩) medyaTV، چاوپێکەوتنێك لەگەڵ (غیاث الدین سایان)ی ئەندام پەرلەمانی ویلایەتی بەرلین، ١٩٩٩/١٢/١٥.

٣٠) کەناڵی ئاسمانی (mbc)، ١٩٩٧/١١/٩.

٣١) مەریوان وریا قانع، ناسیۆنالیزمی دوور مەودا (کورد لەدەرەوەی کوردستاندا) دۆخی هۆڵەندا، ڕەهەند، ژمارە (٩–١٠)، ساڵی ٢٠٠٠.

٣٢) محمد عامر دێرشەوی، سياسة المانيا تجاه الأجانب، ١٩٨٨، اربيل.

٣٣) نامۆ عەزیزو تیلمان موولێر، لەوڵاتی ژنکوژە ئاییندییەکاندا، وەرگێڕانەوەی: هێدی، گۆڤاری (هاوار)، ئەڵمانیا، ژمارە (٩)، ساڵی ٢٠٠٠.

٣٤) نزار آغري، كاكا والجدار، الأكراد بين منازلة الجدران وتفيئها، دار الجديد وكوردنامه، بيروت، ١٩٩٦.
٣٥) سەکۆ (مانگنامە – بەرلین)، ژمارەکانی (٢٠، ٢٣، ٣١، ٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧).
٣٦) د.عەبدوڵلا غەفور، جوگرافیای کوردستان، چاپی دووەم، هەولێر، ٢٠٠٠.
٣٧) عەبدوڵلا ئیبراهیمی، ژن بەژنە دابێکی دزێوی چەوسانەوەی ژن لەکۆمەڵی کوردەواری، گۆڤاری (هەوار)، ژمارە (٣)، خاکەلێوەی ١٩٩٨، ئوستورالیا.
٣٨) فاروق ڕەفیق، خۆرئاواو (ئەو)ەکانی موسلْمان وەکو (ئەو)ی خۆرئاوا، ڕەهەند، ژمارە (٨)، ساڵی ١٩٩٩.
٣٩) فازیل کەریم ئەحمەد، گۆرانەکانی کۆسۆڤۆ، پەیام، ژمارە (٢٣-٢٤)، مایس و حوزەیرانی ٢٠٠٠.
٤٠) د.فؤاد حمه خورشيد مصطفى، القضية الكردية في المؤتمرات الدولية، اربيل، ٢٠٠١.
٤١) صلاح عصام أبو شقرا، الأكراد شعب المعاناة، نافذة على واقعهم في لبنان والعالم، بيروت، ١٩٩٩.
٤٢) د.ڕەشاد میران، ڕەوشی ئایینی و نەتەوەیی لەکوردستاندا، چاپی دووەم، هەولێر.
٤٣) رجائي فايد – احمد بهاءالدين شعبان، اوجلان الزعيم... والقضية، القاهرة، ١٩٩٩.
٤٤) ڕزگار هەمەوەندی، کوردەکانی ئوردون و ڕۆڵیان لەدروست کردنی ئوردوندا، گۆڤاری (کوردستانی ئیمڕۆ)، هۆڵەندا، ژمارە (٢)، ساڵی ٢٠٠٠.
٤٥) شۆڕش خالید ئارگەیی، مەلتی دانیمارك، گۆڤاری (گولان)، ژمارە ٢٩٥، ٢٠٠٠/٩/٧.
٤٦) شێرزاد هەینی، هەولێر تادبلن، گۆڤاری هاڤیبوون (٤)، ١٩٩٨ – ژمارە (٥)، ١٩٩٩، بەرلین.
٤٧) ڕۆژنامەی (Turkiya)ی تورکی، ١٩٩٩/٢/٦.
٤٨) پروفیسور د.خليل اسماعيل محمد – دلشاد مصطفى وەسانی، خط ٣٦ بين الحقيقة والخيال، گولان العربي، العدد (٤٧) نیسانی ٢٠٠٠.

کتێبە چاپکراوەکانم :

١) پەردەی شەرم، شیعر، سلێمانی، ١٩٨٢.

٢) کەلەشێری شپی‌و کەلەشێری ڕەش، چیرۆك بۆ منداڵان، وەرگێڕان لەعەرەبیەوە، بەغدا، ١٩٨٦.

٣) تەکان، شیعر، ١٩٩٠، بەغدا.

٤) ڕۆڵی ئەدەب لەشۆڕش و گۆڕانە کۆمەڵایەتیەکاندا، ب.دەوەن، هەولێر، ١٩٩١.

٥) بیبلۆگرافیای ڕۆژنامەگەری کوردی لەنێوان ١٩٧٥–١٩٩٣، هەولێر، ١٩٩٨.

٦) کاردۆ گەڵاڵی نووسەرو پارێزەرو سیاسەتمەدار، هەولێر ١٩٩٨.

٧) دەروازەیەك بۆ ناسینی (سمایلە باشە)ی شاعیر، هەولێر، ٢٠٠٠.

٨) چەند پووشێك.. . بۆ (هێلانەیەکی تر) کۆمەڵە بابەتێکی ئەدەبی‌و ڕەخنەیی‌یە، هەولێر، ٢٠٠٠.

ناوەڕۆك

١- پێشەكی ٥

٢- سەرەتایەك بۆ دیاردەی كۆچ و سەفەر ١١

٣- قۆناغەكانی كۆچكردن ١٤

٤- هۆیەكانی كۆچكردن ٢١

٥- لایەنە باش و خراپەكانی كۆچكردن ٤٦

٦- ڕێگاكانی كۆچكردن ٦١

٧- ڕەوەندی كورد باڵوێزی نەتەوەكەیانن لەدەرەوە ٧١

٨- ڕەنگدانەوەی كۆچ و سەفەر لەهونەری كوردیدا ٨٤

٩- دیاردەی ڕەگەزپەرستی لەئەورووپادا ٩١

١٠- باری ژنان لەوڵاتانی ئەورووپادا ١٠٣

١١- كوردە پەراگەندەكانی دونیا ١٢٣

١٢- تورك لە چ ڕوانگەیەكەوە سەیرمان دەكەن ١٣٣

١٣- هەندێك وشەی هاوبەش لەنێوان زمانەكاندا ١٥٠

١٤- سەربردەی سەفەرەكەی (سەمیر غەریب سەمیر) ١٥٩

١٥- پەراوێزەكان ١٨٧

١٦- سەرچاوەكان ١٩٥

١٧- كتێبە چاپكراوەكانم ١٩٨